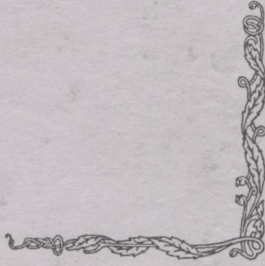
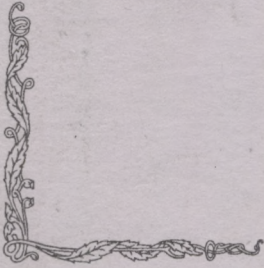

І. В. ЄФИМЕНКО

УКРАЇНСЬКІ ПРИЗВИЩЕВІ
НАЗВИ XVI СТ.

Національна Академія Наук України
Інститут української мови

І. В. ЄФИМЕНКО

УКРАЇНСЬКІ ПРИЗВИЩЕВІ
НАЗВИ XVI ст.

Київ — 2003

ББК Ш 103.14:414
УДК 811.161.2'373.232

Єфименко І. В.

Українські прізвищеві назви XVI ст. – К., 2003. – 168 с.

Монографію присвячено аналізу прізвищевих назв, зафіксованих в українських писемних пам'ятках XVI ст. У роботі досліджено стан прізвищевих назв в українській антропонімній системі XVI ст., визначено їхній лінгвістичний статус та особливості функціонування. Основну увагу зосереджено на проблемі походження українських прізвищевих назв XVI ст., зокрема, проаналізовано фонетичні, словотвірні та лексико-семантичні особливості антропооснов.

Для лінгвістів, істориків, студентів, усіх, хто цікавиться питаннями походження власних назв.

Затверджено до друку вченою радою Інституту української мови НАН України.

Відповідальний редактор – доктор філологічних наук *О.П. Карпенко*

Рецензенти: доктор філологічних наук *П.П. Чучка*
кандидат філологічних наук *Р.І. Осташ*

Власні особові назви, або антропоніми, відіграють важливу роль у житті народу. Видатний лінгвіст О.М. Трубачов справедливо наголошував на тому, що вони є «найважливішим матеріалом у дослідженні питання про лінгвістичне відображення історії культури» [255, 5]. На прикладі становлення антропонімікону особливо наочно постає зв'язок мови та історії. Він є невичерпним і багатим джерелом при відтворенні історико-культурної спадщини етносу, що, в свою чергу, допомагає окреслити його характерні індивідуальні риси. Тому дослідження власних назв є одним із найактуальніших завдань сучасного мовознавства, й самі антропоніми заслуговують на серйозне вивчення як з теоретичного, так і з практичного погляду.

Для загального висвітлення історії українського народу особливе значення має давня антропонімія, оскільки вона є перспективною для дослідження історичної лексикології в різних аспектах. За її допомогою можна дослідити формування словникового фонду мови, простежити ареальне поширення тих або інших мовних явищ у минулому, розширити уявлення про лексичне багатство слов'янських мов і насамперед української.

Вивчення історії власних особових назв неможливе без ретельного їхнього аналізу в окремих пам'ятках з урахуванням місця та часу виникнення, адже дослідження антропонімії певного історичного періоду сприяє реконструкції соціальної структури суспільства та допомагає розібратися в багатьох деталях його організації [79, 5]. Чи не найбагатшими писемними пам'ятками, що відповідають цьому завданню і в складі яких міститься цінний матеріал з української історичної антропонімії, є писемні пам'ятки XVI ст. Запропонована робота присвячена аналізу

прізвищевих назв, які фіксуються в українських пам'ятках XVI ст. За основу дослідження взято надійний фактичний матеріал, вилучений з оригінальних середньовічних пам'яток.

Вибір для дослідження антропонімів саме цього відрізка часу продиктований культурно-історичною важливістю періоду та суттєвими змінами в українській антропонімії. Пам'ятки XVI ст. демонструють процес формування та становлення прізвищевих назв в українців, що певною мірою відбиває загальний стан української антропонімної системи на цей час. У пам'ятках XVI ст. широко представлені найменування українців, в основі яких чітко простежуються прізвищеві назви з виразними формальними ознаками сучасних українських прізвищ. Ідеться про властиві сучасним українським прізвищам морфологічні риси (наприклад, фіксуються прізвищеві назви прикметникового та іменникового типів) та деякі структурні моделі.

Основну увагу в монографії зосереджено на проблемі підходження українських прізвищевих назв XVI ст. Давні українські антропоніми в етимологічному плані вивчалися мало. Однак таке дослідження актуальне та перспективне для української лінгвістики. Зв'язки антропонімів з багатьма шарами апелятивної лексики настільки тісні, що деякі етимологічні дослідження апелятивів можна вважати неповними, недовершеними без урахування фактів антропонімії. Межі етимологічних досліджень розширяться, стануть чіткішими, допоможуть виразніше уявити вік і джерело певних запозичень за умови залучення та врахування особових назв. Антропонімний матеріал має суттєве значення для відновлення мовних одиниць, що втратили апелятивні бази. Тому він повинен розглядатися як один з істотних ресурсів мовної реконструкції.

З-поміж лінгвістичних проблем вивчення української історичної антропонімії, уже на сьогодні розглянутих ученими, однією з нагальних видається дослідження прізвищевих назв XVI ст. у зв'язку з історією української апелятивної лексики. Йдеться, по-перше, про реконструкцію апелятивного фонду української мови, не засвідченого лексикографічними джерелами; по-друге, про реконструкцію праслов'янських антропонімних архетипів на базі українських прізвищевих назв XVI ст. З урахуванням цього актуалізується ще один підхід до вивчення української антропонімії XVI ст. — етимологічний (у широкому розумінні). Про важливість його розвитку неодноразово наголошував у ряді своїх публікацій В.П. Шульгач [256, 12; 264, 108].

Предметом дослідження цієї роботи є українські прізвищеві назви, зафіксовані в пам'ятках XVI ст. (з вказівкою на рік і місце фіксації). Тер-

мін «українські» приймається не в етнічному, а в адміністративно-територіальному значенні. Це пояснюється тим, що визначити за антропонімом національність його носія, виходячи з походження антропооснови, не завжди можливо, оскільки специфіка прізвищевих назв розглядуваного часу полягала в тому, що українці могли мати прізвищеві назви, основи яких сягали різних мов, і навпаки — неукраїнці отримували генетично українські прізвищеві назви. Етимологічному аналізу підлягають вибіркові антропоніми, самобутні з погляду структури та семантики.

До роботи увійшли прізвищеві назви, в основі яких відбито апелювати, що або вийшли з ужитку, або функціонують у сучасній мові як застарілі чи діалектні слова. Монографія охоплює прізвищеві назви, похідні від слов'янських автохтонних імен-комполітів та від церковнохристиянських імен (застарілих або народнорозмовних), а також деякі відойконімні утворення.

Досліджуваний матеріал подається у вигляді етимологічних статей, розміщених за українською абеткою. Антропоніми з пам'яток, писаних польською мовою, транслітеруються українською (поряд, у дужках, подано оригінальне написання).

Основними джерелами дослідження стали опубліковані інвентарі маєтків, люстрації староств, актові книги, різноманітні грамоти, заяви жителів, скарги, прохання та інші документи з багатотомного видання «Архив Юго-Западной России». Список джерел також уміщує «Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России» (Т. II), «Волинські грамоти XVI ст.», «Книгу Київського Підкоморського Суду», «Актову книгу Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582–1588 рр.)», «Кременецький земський суд» (Випуск 1), «Памятники, изданные временною комиссией для разбора древних актов» (Т. 3–4), «Торговлю на Україні XIV — середина XVII століття. Волинь і Наддніпрянщина», «Жерела до історії України-Руси» (Т. I–III), «Акти села Одрехови». Вибір джерел продиктований кількома причинами: по-перше, багатством антропонімного матеріалу; по-друге, точністю фіксації. Крім того, зазначені пам'ятки охоплюють велику територію, що приблизно збігається з межами сучасних Вінницької, Волинської, Житомирської, Івано-Франківської, Київської, Львівської, Ровенської, Тернопільської, Хмельницької, Черкаської, Чернігівської областей, тобто майже всією Правобережною Україною. У пам'ятках також містяться матеріали з території сучасної Польщі, де проживали етнічні українці.

Як порівняльний матеріал залучались українські писемні пам'ятки ранішого (XIV–XV ст.) та пізнішого (XVII–XIX ст.) періодів. Додатковій аргументації сприяла також давня та сучасна антропонімія інших слов'янських народів, зокрема російська, білоруська, польська, чеська, болгарська, сербська, словенська. У роботі використовуються антропонімі, гідронімі та топонімі матеріали ономастичної картотеки Інституту української мови НАН України.

Джерела нашого дослідження в українській антропонімічній літературі переважно вивчені й одержали вже відповідну оцінку в ряді праць, зокрема в монографіях М.Л. Худаша, Р.Й. Керсти, М.О. Демчук, С.М. Медвідь-Пахомової, статтях І.Д. Сухомлина, проте представлені в них антропоніми розглядалися в інших аспектах (зокрема, приділялася увага лексико-семантичному аналізу власних особових імен слов'янського та християнського походження, способам і засобам ідентифікації особи, становленню та розвитку антропонімної системи українців). Пропонована монографія не лише вводить у науковий обіг багато нового фактичного матеріалу, а й відрізняється від відомих досліджень з української історичної антропонімії насамперед аналізом цього матеріалу. У монографії не просто описано, а й вперше проетимологізовано українські прізвищеві назви XVI ст., більшість з яких спеціально не досліджувалась. У роботі запропоновано ряд нових етимологій та внесено деякі корективи до вже наявних. Антропоніми вивчалися на широкому слов'янському тлі ономастичних одиниць різних класів з апеляцією до апелятивного підґрунтя і реконструкцією (етимологією) базового архетипу.

Результати дослідження українських прізвищевих назв XVI ст. сприятимуть розв'язанню ряду етимологічних питань на онімному та апелятивному рівнях. Робота є надійною матеріальною та теоретичною базою для укладання антропонімних словників.

3 ІСТОРІЇ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ ПРИЗВИЩЕВИХ НАЗВ

Дослідники неодноразово наголошували на доцільності вивчення історичної антропонімії в межах окремих синхронних зрізів. Такий підхід дає можливість повніше використати фактичний матеріал писемних пам'яток і ґрунтовніше висвітлити різні сторони досліджуваного питання, що з часом може служити підставою для створення великих узагальнюючих праць з української історичної антропонімії [82, 6]. Значні можливості для ономастичних досліджень відкривають писемні пам'ятки XVI ст., оскільки певною мірою відбивають стан української антропонімії в один із найважливіших періодів її розвитку. Адже протягом XVI ст. Україна переживала історичний процес становлення антропонімної системи, яка не була ще усталена, стабілізована.

Дослідження антропонімної системи певного періоду може бути здійснене лише на основі зіставлення антропонімів, які містяться в пам'ятках, однакових за часом написання і за призначенням [12, 111]. Тому джерелами для вивчення української антропонімії XVI ст. обрано переважно всю ділову та побутову писемність України цього періоду. Названі пам'ятки через своє специфічне призначення та конкретно-діловий зміст із достатньою повнотою та достовірністю донесли до нас сучасну їм картину побутування власних особових назв (відповідно до тих звичаєвих або правових норм, які діяли в цей час), оскільки відсутність прізвищевої норми змушувала записувати найменування в тому вигляді, в якому вони сформувалися та вживалися в побуті.

У досліджуваних пам'ятках відбиті особові назви представників різних соціальних верств, посад, професій, занять (дворян, бояр, міщан, селян, воевод, тивунів, ремісників тощо). Заяви, листи, скарги, прохання ілюструють живий народний звичай ідентифікації особи того часу, пере-

конливо демонструють, як самі себе називали представники народних низів. Значну цінність викликає й дослідження так званих інвентарів і описів маєтків XVI ст., аналіз яких дозволяє визначити спосіб номінації особи, що існував в осередку помісного магнатства та служилого люду при маєтках. Такого роду свідчення розширяють уявлення про загальні особливості староукраїнської антропонімії та дозволяють повніше дослідити систему найменування особи в XVI ст.

Як відомо, власні особові назви завжди активно реагують на різні суспільні зміни: виникнення та існування будь-якого типу антропонімів пояснюється насамперед впливом соціально-історичних і мовних чинників. Така велика залежність розвитку антропонімів від позамовних чинників потребує неодмінного врахування соціально-історичного впливу, в якому б напрямку не відбувалось дослідження антропонімного матеріалу [12, 111].

Необхідність визначити належність людини до тієї чи іншої родини відчувалася ще з давніх часів. І.Я. Франко, зокрема, писав: «Адміністрація світська і духовна повинна була здавна мати інтерес у тім, щоб закріпити родові прізвища, зробити їх незмінними і невідлучними від певного роду» [236, 394]. Однак настав період, коли ця проблема постала особливо нагально. З ускладненням соціальної структури суспільства одночленна антропосистема застаріла: перестала задовольняти ідентифікаційні та комунікативні потреби колективу.

У XVI ст. суспільно-економічне та культурне життя в Україні досягло досить високого рівня розвитку. В цей період було в основному завершене формування феодального землеволодіння [236, 394]. Зростання суспільного поділу праці, облік кріпаків, міграції населення, внутрішня та зовнішня торгівля, судочинство, розвиток старих і виникнення нових міст на українських землях і т.ін. — усе це вимагало чіткішого визначення місця людини в суспільстві. Разом із тим відсутність державної норми, неупорядкованість іменувань осіб навіть одного соціального прошарку створювали плутанину, утруднювали контроль фінансовий, військовий, політичний, юридичний. Таким чином, соціально-економічний розвиток країни в досліджуваний період ставив нові вимоги до системи номінації особи в суспільстві. Найменування, цілком достатні у вузькому колі та замкненому середовищі розрізнених феодальних міст і володінь, виявились непридатними з ростом населення міст і розширенням торговельних зв'язків. Назрівала потреба впорядкування особових назв людей [128, 89].

Теза про те, що зміни в реальному житті зумовлюють мовні, у даному випадку антропонімні перетворення [114, 41], актуальна саме для України XVI ст. У цей час виникають мовні фактори, які вплинули на подальший розвиток антропонімної системи. Зокрема, спостерігається активний перехід від системи некалендарних імен до системи календарних. Християнські антропоніми переважають у класі імен, а більшість слов'янських поступово переходить у клас прізвищ [114, 135], що спричинює ускладнення особових іменувань. Оскільки репертуар календарних (християнських) імен значно поступався списку некалендарних (слов'янських), ідентифікаційні розрізнявальні можливості останніх були ефективнішими [114, 137]. Тому некалендарні антропоніми меншою мірою потребують додаткового уточнення, ніж календарні. Вживання вузького кола християнських імен (порівняно зі слов'янськими іменами) часто призводило до збігу особових імен людей, які перебували у спільній комунікативній ситуації [114, 137]. Свого часу однакові найменування людей утруднювали їх розрізнення і через те зумовлювали появу різноманітних додаткових засобів для чіткішого визначення особи [83, 142].

Таким чином, нові особові найменування, які відповідають вимогам держави та найповніше виконують соціально-розрізнявальну функцію, виникають як наслідок взаємної адаптації систем календарних і некалендарних імен. Для точнішого визначення особи в суспільстві в процесі мовної практики виробляються найменування, що складаються з двох або трьох антропонімних компонентів. Так, тенденція до вживання двочленних іменувань особи простежується же в XV ст. Зокрема, для українських грамот цього періоду такі найменування є типовими [46, 11; 74, 603], пор.: *Андрѣи Ревуть*, 1441 р. [231, 65]; *Горлиця Велецкии*, 1422 р. [231, 66]; *Семашко Епифановичь*, 1478 р. [231, 68]; *Иван Кобузевичь*, 1499 р. [231, 31]; *Лютинь Небогатыи*, 1478 р. [231, 68]. Тричленні особові найменування в XV ст. ще мало продуктивні. Українські пам'ятки XVI ст. по суті не відбивають нових антропонімних формул, а лише продовжують традиції, що намітилися в попередньому XV ст.: усі типи антропонімних іменувань, засвідчені писемними пам'ятками XV ст., функціонують у XVI ст. Однак у XVI ст. помітно зростає кількість трилексемних антропонімних формул, які в цей період розширюють коло свого функціонування [114, 132]. І хоч випадки ідентифікації особи лише одним антропонімом не поодинокі, такі назви в XVI ст. становлять меншість [114, 132].

Перехід від одночленних іменувань до двочленних та від двочленних до тричленних міг здійснюватися через проміжний етап — «допоміжні антропонімі елементи» [12, 114]. Такими «допоміжними антропонімічними елементами» в XVI ст. стали прізвищеві назви.

Досліджуючи староукраїнську антропонімію, відбиту в середньовічних писемних пам'ятках, натрапляємо на особові назви, які зовні не відрізняються від сучасних українських прізвищ. Однак відомо, що в зазначений період в українського населення ще не було прізвищ у теперішньому розумінні цього слова. Ці особові назви ще не є прізвищами, хоч за змістом і формою нагадують їх. Як зазначає М.Л. Худаш, для того, щоб особову назву можна було зарахувати до прізвищ, вона «...повинна мати офіційний характер, з народно-побутового вжитку ввійти у сферу урядово-адміністративного називання, підлягати правовому унормуванню як закріплена незмінна спадкова родова назва. Без цих особливих рис будь-яка особова назва не може вважатися спадковим прізвищем» [238, 89].

На сьогодні в ономастичній літературі вже чітко вироблені критерії визначення терміна *прізвище*. Вважається загальноприйнятим, що основний критерій зарахування тієї або іншої особової назви до розряду прізвища є її спадковість. Другим за вагомістю критерієм, дослідники називають незмінність прізвища, третім — його офіційний статус [80, 182]. Тому перехід особової назви в прізвище реально виявляється в появі його спадковості, а саме в поширенні більше ніж на три покоління, та лінгвістично — у його незмінності при переході до наступного покоління [80, 199].

Прізвища як юридична категорія, тобто як «спадкові офіційні найменування, що вказують на належність людини до певної родини» [158, 155], виникли в слов'янських народів, зокрема в українців, відносно недавно. Тому цілком слушно видається теза П.П. Чучки, що прізвище є наймолодшим класом найменувань в українській антропонімії [247, 254].

Питання давності українських прізвищ належить до дискусійних, оскільки воно не знайшло одностайного вирішення у вітчизняній ономастиці. Однак найбільшу підтримку серед лінгвістів здобула думка, що з певністю про українські прізвища можна говорити тільки з кінця XVIII чи навіть з XIX ст. [172, 79; 238, 76, 248, 110; 26, 24; 39, 95; 234, 3; 150, 22; 114, 33].

На наш погляд, зазначена версія є найприйнятнішою, тому що поєднує два смислових аспекти поняття «прізвище»: лінгвістичний (власне ономастичний) та юридичний.

Отже, ми дотримуємося думки, що процес стабілізації прізвищ українців закінчився на кінець XVIII — початок XIX ст., а користуватися терміном *прізвище* доцільно лише стосовно української антропонімної дійсності, починаючи з 30-х років XIX ст., коли в основному вже сформувалася сучасна українська офіційна антропонімна система [238, 97; 39, 95]. Однак і задовго до виникнення цього терміна вже зустрічаються в українській антропонімії такі найменування, які тепер вважаються прізвищами. Так, ряд дослідників української історичної антропонімії особові родинні найменування з найдавніших часів називають прізвищами, вкладаючи, очевидно, в це поняття не юридичний, а лише ономастичний зміст [26, 24].

Вище вже зазначалося, твердити про прізвища в сучасному розумінні цього терміна в XVI ст. ще передчасно. Уживаючи термін *прізвище* щодо певних фактів староукраїнської антропонімії (напр., родинних назв), деякі дослідники помилково переносять сучасну антропонімну дійсність на історичну і до розряду прізвищ безпідставно відносять різні зовні схожі на прізвища особові назви [239, 12]. Проте в досліджуваний період уже склалися і далі формувалися певні передумови для їх утворення. На це вказує той факт, що українські антропонімісти знаходять у середньовічних пам'ятках свідчення передавання ряду особових назв у спадок, проте встановити в кожному окремому випадку, чи є це найменування спадковим або неспадковим важко, оскільки не завжди можна простежити його подальший розвиток у пам'ятці, яка відбиває лише один часовий зріз [145, 520; 150, 22]. Тому вчені, що досліджували антропонімію староукраїнського періоду, як правило, не називають прізвищами додаткові ідентифікуючі лексеми при імені і рекомендують їх називати іншими термінами. Обережність у цьому питанні цілком слушна, оскільки насправді не кожен із таких приіменних антропонімів відповідав усім вимогам, які стосуються сучасного поняття «прізвище». Проте, незважаючи на помітні досягнення в галузі дослідження української історичної антропонімії, в антропонімічній літературі ще й досі немає єдиного загальноприйнятого терміна для визначення додаткових іменувань особи періоду невенормованості ідентифікаційної системи. Різні автори називають їх неоднаково, зокрема в українській антропонімії вживаються такі терміни: «власні найменування прізвищевих типу» (Г.С. Бучко), «додаткові найменування» (Ю.О. Карпенко), «допрізвищеві утворення» (О.Д. Неділько), «допрізвищеві назви» (С.М. Медвідь-Пахомова), «іменування типу прізвищ» (Т. Гайдукевич), «назви прізвищевих типу» (Л.О. Тарновецька), «прізвища та приіменні іденти-

фікаційні знаки» (С.Є. Панцьо), «приіменні означення прізвищевому типу» (П.П. Чучка), «прізвищеві назви» (М.Л. Худаш, Р.І. Осташ, І.Д. Фаріон). У спеціальній літературі зустрічаються також терміни «прізвисько» та «родові найменування».

На нашу думку, найвдалішим можна вважати введений у науковий обіг М.Л. Худашем термін *прізвищева назва* зі значенням «іменування людини назвою типу прізвища» [238, 100]. Цей термін уживається дослідниками стосовно періоду староукраїнської антропонімії, коли практика ідентифікації людини входила в сферу звичаєвого права, і українські особові назви типу прізвища не можна було ще вважати прізвищами в сучасному розумінні цього слова, оскільки таких назв в однієї людини могло бути декілька. Вибір будь-якої з них у кожному конкретному випадку визначався довільно. До того ж більшість цих назв ще не передавалася спадково протягом кількох поколінь [146, 520].

Ідучи за традиціями львівської ономастичної школи, ми будемо називати особові найменування XVI ст. типу прізвища терміном *прізвищева назва*, оскільки за своїм семантичним змістом він максимально наближений до терміна *прізвище*. Утім, термін *прізвищева назва* також не зовсім досконалий: з погляду семантики його можна тлумачити не як поняття, що передує прізвищу, а, навпаки, що утворилося від самого прізвища, тобто уже після його виникнення.

На сучасному етапі розвитку антропонімії науки, стає очевидним той факт, що українські прізвища неможливо глибоко аналізувати без урахування їхнього системного зв'язку з прізвищевими назвами, які були прообразом усіх форм сучасних прізвищ і тим середовищем, у якому творилися зразки сучасних форм і типів прізвищевої антропонімії.

Серед аналізованих у староукраїнських пам'ятках XVI ст. антропонімів зустрічаються однакові найменування, що вживаються кілька разів для називання різних денотатів. Пор., напр., брати Іван Олехнович *Борзобогатий*, Степан Олехнович *Борзобогатий*, Ілляш Олехнович *Борзобогатий* [38, 36]; батько Семен *Воевода* та сини Михайл Семенович *Воевода*, Пархом Семенович *Воевода* [2, 124]; батько Семен Григоревич *Оранский* та сини Григорій Семенович *Оранский*, Лаврин Семенович *Оранский* [38, 30, 139]; брати Андрей Павлович *Сап'ґа* [10, VIII, 5, 23] та Богдань Павлович *Сап'ґа* [10, VIII, 3, 344]; батько Ждан *Щенеевский* та сини Демид *Щениевский*, Іван *Щен[и]евский*, Мелешко *Щен[и]евский*, Федор *Щен[и]евский*, Хома *Щен[и]евский* [2, 54–56, 85, 98]. Зрозуміло, що антропоніми *Борзобогатий*, *Воевода*, *Оранский*, *Сап'ґа*, *Щениевский* об'єднують членів однієї родини. Зазначені наймену-

вання уже в XVI ст. могли передаватися у спадок від батька до дітей та навіть онуків і в такий спосіб ставали родовими прізвищевими назвами. Немало з таких прізвищевих назв, що їх засвідчують пам'ятки XVI ст., повторюються у нових джерелах XVII ст. із тих самих населених пунктів. Наприклад: *Бобрикович*, Київ, 1552 р. [10, III, 1, 48] і Київ, 1643 р. [51, 234]; *Болбас*, Луцьк, 1552 р. [10, VII, 2, 24] і Луцьк, 1624 р. [10, VIII, 3, 388]; *Верещака*, Житомир, 1584 р. [2, 89] і Житомир, 1605 р. [51, 69]; *Колесник*, Житомир, 1552 р. [10, VII, 1, 148] і Житомир, 1609 р. [51, 132]; *Мордасенко*, Брацлав, 1599 р. [10, VIII, 5, 284–285] і Брацлавський полк, 1649 р. [173, 235]; *Немирич*, Київ, 1583 р. [2, 51] і Київ, 1605 р. [51, 52]; *Острозкий*, Київ, 1583 р. [2, 59] і Київ, 1640 р. [51, 262–263]; *Родкевич*, Житомир, 1584 р. [2, 84] і Житомир, 1605 р. [51, 127]; *Сурин*, Київ, 1579 р. [84, I, 243] і Київ, 1609 р. [51, 127]; *Тиша-Быковский*, Київ, 1582 р. [2, 39] і Київ, 1643 р. [51, 244]; *Щениевский*, Житомир, 1583 р. [2, 59] і Житомир, 1609 р. [51, 174].

Прізвищеві назви ідентифікували цілий рід за особовим іменем (напр., волинські дворяни *Семашки*), патронімом (напр., київські зем'яни *Ленковичі*) або прізвищем його засновника, глави (напр., волинські зем'яни *Ворони* та київські зем'яни *Ласки*), тим самим вони виконували функцію сімейно-родового прізвища. У матеріалах «Кременецького земського суду» 1568–1598 рр., за нашими підрахунками, налічується 65 прізвищевих назв знатних сімей, зокрема *Білецькі* [94, 78, 82], *Волковські* [94, 139], *Дахновичі* [94, 54], *Козигорські* [94, 38], *Курцевичі* [94, 32], *Лаці* [94, 155], *Пашкевичі* [94, 195], *Севруки* [94, 96] та ін. Перелік найвидатніших зем'янських родів, які побутували на Київщині в XVI ст., наводить В. Антонович у своїй праці «Киевъ, его судьба и значение с XIV по XVI ст.»: в чорнобильському та київському повітах — *Кмитичи*, *Проскури*, *Горностаи*, *Сурины*, *Заморенки*, *Лемешу*; в овруцькому та житомирському повітах — *Немировичи*, *Дедовичи*, *Ельцьи*, *Сенские*, *Капусты*, *Тышкевичи*, *Халецькіе*; в канівському — *Дашковичи*, *Служки*, *Балакири*, *Глинские*; в черкаському — *Морозовичи* та *Домонты-Черкашенины* [6, 30].

Прообраз подібних прізвищевих назв можна знайти ще в давньоукраїнській антропонімії. Йдеться, зокрема, про найменування знатних родів типу *Давидичи*, *Глебовичи*, *Кучковичи*, *Молибоговичи*, *Ольговичи*, *Ярославичи*, що зустрічаються в літописах. У той же час у неофіційному вжитку давні українські традиції називати цілий рід за особовою власною назвою його засновника або глави збереглися навіть у XX ст. Так, відомий дослідник-антропоніміст І.Д. Сухомлин в одній зі своїх праць

наводить сучасні українські прізвиська та прізвища цілих сімей (дворів): *Ялиничі, Мариничі, Охріменки, Гордієнки, Викиданці, Сухомлини, Качани, Гарбузи* і под. [215, 31].

Розвиток прізвищевих назв в українців супроводжувався процесом паралельного функціонування різних способів найменування особи і відбором найпридатніших із них для подальшої трансформації.

У XVI ст., коли антропонімна система в Україні не була унормована, загальноновживаними засобами ідентифікації особи поряд з власним іменем були традиційні додаткові найменування — назви по батькові (рідше матері), прізвиська, відтопонімні означення особи тощо. Власне, зазначені антропоніми й становлять основні джерела творення українських прізвищевих назв XVI ст. — майбутніх прізвищ. Виконуючи роль ідентифікуючого засобу, вони згодом перестають номінувати лише одного батька, а поширюються на його дружину, дітей, онуків та інших членів родини.

Прізвиська, назви по батькові (або патроніми) та будь-які інші означення особи перетворились на прізвищеві назви не одразу. Процес утворення антропонімної категорії *прізвищева назва* відбувався поступово. На думку С.М. Медвідь-Пахомової, яка простежила розвиток антропонімічної системи в різних слов'янських народів, виникнення та функціонування прізвищевих назв зумовлене еволюцією додаткового компонента у двочленних формулах іменування особи *). Ця еволюція полягала в можливості переходу особової назви, наприклад прізвиська, від батька до сина (або синів) у спадок. Часткова десемантизація антропоніма, що виконував раніше функцію патроніма або індивідуального прізвиська, давала можливість, по-перше, розширити межі функціонування оніма (від одного об'єкта номінації він поширювався на групу об'єктів, стаючи сімейним (родинним) означенням) та, по-друге, перейти цьому оніму до якісно нової антропонімної категорії, якою в XVI ст. стали прізвищеві назви [114, 79].

У досліджуваній період прізвищеві назви, що поширювалися на всіх членів родини спостерігаються насамперед у середовищі феодальної верхівки суспільства, зокрема в дворянства. За свідченням дослідників,

*) Двочленні найменування — це найтипівіший та найпоширеніший спосіб визначення особи в українських пам'ятках XVI ст., який виник на народно-розмовному ґрунті та був зручним засобом індивідуалізації в межах невеликих територій. Двослівний спосіб іменування особи позбавлений будь-яких соціальних обмежень. Він зустрічається в пам'ятках як у найменуваннях шляхти, так і в найменуваннях простого люду.

знатні дворянські роди в Україні ще в XV ст. мали сталі родові найменування від назв володінь або від імен засновників роду [22, 49], напр.: *Облазницькіє*, 1411 р. [270, 77], *Загоровськіє*, 1450 р. [231, 27], *Волчкевичи*, 1450 р. [270, 26], *Сенковичи*, 1490 р. [270, 48], *Болобаны*, 1498 р. [270, 61]. Одним із визначальних чинників творення прізвищевих назв у цієї категорії українського населення була феодально-власницька тенденція виявляти в антропонімі належність до свого роду. Багато таких назв указували на масток чи місцевість, які були у володінні феодала. Пор. відойконімні прізвищеві назви феодальної верхівки XVI ст.: *Вишневецькі* [94, 32, 104, 182], *Головинські* [94, 99, 100], *Дудинські* [94, 91, 96], *Жажковські* [94, 87], *Завадські* [94, 89, 90], *Козинські* [94, 18, 20], *Порицькі* [94, 195], *Ружинські* [148, 3, 59], *Чорторійські* [94, 94, 101], *Яловицькі* [94, 19, 20]. У цей період часто зустрічаються навіть подвійні прізвищеві назви, в яких відбивалися найменування двох масток або схрещення двох родів, напр.: *Болбаси-Ростоцькі* [94, 80], *Дедовичи Трипо(л)ськіє* [85, 60], *Еловичи-Букоємськіє* [10, VIII, 3, 202], *Ильшовськіє-Кутлубаи* [2, 53], *Кивличи Бражи(н)ськіє* [85, 92–93], *Сватковичи-Хреницькіє* [10, VIII, 3, 111], *Тиши-Быковськіє* [2, 39]. Усі наведені антропоніми належали представникам відомих київських і волинських зем'янських родів XVI ст.

Для служилих людей, які володіли вотчинами на спадковому праві, неусталеність прізвищевих назв неминуче повинна була утруднювати перехід спадкової поземельної власності від однієї особи або від одного покоління до іншого [75, 14]. Тому в XVI ст. внаслідок місництва, що спиралося на родові заслуги, остаточно сформувалися прізвищеві назви в боярства [75, 14], пор., напр., київську боярську родину, засвідчену в пам'ятках XVI ст. під прізвищевою назвою *Поздняки* [10, VII, 3, 6]. У широкому вжитку в досліджуваний період були прізвищеві назви також серед купецтва [75, 14]. І. Крип'якевич на сторінках своєї праці «Львівська Русь в першій половині XVI ст.» згадує сім'ю купців зі Львова, що мали прізвищеву назву *Бабичи* [95, LXXVIII, 41]. У Києві в середині XVI ст. мешкала багата купецька родина *Митковичів*, на родовій печатці якої було дві літери: Ф.М. як пам'ять про предка, — Федора *Митковича*, — засновника торговельної фірми [7, 239].

Як відомо, в багатьох мовах іменування, властиві на певному хронологічному відрізку представникам аристократичних кіл, пізніше поширювалися на все суспільство [113, 117]. Це явище було характерне й для українських прізвищевих назв, які виникли в середовищі вищих верств населення, але поступово поширилися на інші суспільні групи.

У розвиненій та культурній державі, якою стала Україна в XVI ст., велике значення здобувають міста. В Україні вони були центрами життя [95, LXXIX, 43–44]. Особливо такі міста, як Київ, Кам'янець-Подільський, Львів, Луцьк, Кременець, Житомир та ін. [228, 11, 79].

За соціальним складом населення міст у XVI ст. було різноманітним. Найбільшу його частину становили ремісники та торгівці — міщани, значно меншу — українська і польська шляхта, духовенство, а також селяни [74, 609]. Проте визначальну роль у культурному та економічному житті міста в XVI ст. відіграє міщанство, яке, живучи в рухливому осередку, було набагато більше освічене ніж шляхта, що засіла в селах. У досліджуваній період міщанство фактично виступає на чолі нації [95, LXXIX, 44].

У XVI ст. зростає добробут міст і починає зароджуватися міська аристократія. Чисельні міщанські роди розбагатіли, стали здобувати поземельні володіння та переходити до вищого соціального стану — зем'янського, а після 1569 р. — шляхетського [7, 233]. У міщан виникає потреба в різних юридичних операціях, пов'язаних із родинним майном, що, в свою чергу, сприяло появі прізвищевих назв у цієї категорії населення. Так, в описі Київського замку 1552 р. натрапляємо на прізвищеві назви заможних київських міщанських родів, які мешкали на Подолі: *Ходики, Балики, Черевчеї, Хмелі, Гулевичі* [10, VII, 1, 113–116]. І. Крип'якевич у згаданій праці наводить прізвищеві назви двох львівських міщанських сімей: родини *Луцьких* з Луцька та *Красовських* із Красова [95, LXXVII, 95]. При цьому дослідник зазначає, що, хоча власні особові назви міщан у першій половині XVI ст., перебувають ще в стадії хаосу, вже простежується тенденція, за якою сини затримували батьківські імена, а жінки брали найменування своїх чоловіків [95, LXXVII, 90]. Тобто в зазначений період І. Крип'якевич бачить зародки прізвищ українських міщан. Поступово найменування на зразок «родина міщанина *Ігната*», «родина міщанина *Костя*», виходять із ужитку. На їх місці з'являються нові найменування типу «родина *Тучапських*», «родина *Рогатинців*» і т.д. [95, LXXIX, 46]. Здійснені спостереження дозволяють досліднику вже з позицій свого часу зробити висновок, що «в сім напрямі ономастика піде й далі» [95, XXVII, 90].

У XVI ст. в багатьох містах і містечках України дуже активно розвивалось ремесло (зокрема, досить непоганого розвитку набули ткацьке, шевське, кравецьке й ковальське ремесла [154, 155]). Тому для жителів міст характерними є найменування за назвою ремесла (професії, заняття) в ролі додаткового компонента, «адже серед міщан на перший план

як найбільш актуальна виступає не прадавня традиція іменування за главою сім'ї (патронімом), не прізвисько за індивідуальними рисами характеру чи зовнішності, навіть не інформація про те, з якої місцевості прибула людина, — найважливішою виявляється тут інформація про те, що вона робить, чим займається» [114, 76].

З контексту, в якому виступають згадані найменування, інколи можна припускати, що вони були вже близькими до сучасних прізвищ. Очевидно, такі антропоніми, які вказують на заняття, в XVI ст. вже є прізвищевими назвами. Наше припущення підтверджує також той факт, що переважна більшість цих іменувань у пам'ятках написана з великої літери, напр.: Онисько *Бондарь* [10, VII, 1, 115], Лешошкко *Бобровникъ* [10, VII, 1, 115], Ходоръ *Винникъ* [10, VII, 1, 114], Федоръ *Гончарь* [10, VII, 1, 606], Гришко *Дохторъ* [10, VII, 1, 89], Иванъ *Пастухъ* [10, VII, 1, 596], Ворона *Пушкарь* [10, VII, 1, 89], Иванъ *Коваль* [10, VII, 1, 591], Гридко *Колесникъ* [10, VII, 1, 115], Василь *Кравецъ* [10, VII, 1, 115], Евсей *Кривоупускъ* [10, VII, 1, 115], Уласъ *Лучникъ* [10, VII, 1, 605], Івашко *Мельникъ* [10, VII, 1, 605], Федко *Рымарь* [10, VII, 1, 115], Жданъ *Чоботарь* [10, VII, 1, 115], Гришкко *Кушънеръ* [10, VII, 1, 115]. Поряд з наведеними антропонімами в розглянутих джерелах трапляються звичайні загальні назви, що вказують на професію, заняття особи. Такі назви, зрозуміло, написані з малої літери, пор.: Омельянъ *рыболовь* [10, VII, 1, 115], Обышука *плотникъ* [10, VII, 1, 115], Семень Жадановичъ *лучъникъ* [10, VII, 1, 115], Васкко *воротный* [10, VII, 1, 596], Станиславъ *пушкарь* [10, VII, 1, 596], Иванъ *кравецъ* [10, VII, 1, 596], *коваль* Севостьянецъ [10, VII, 1, 604], Янъ *шинкаръ* [10, VII, 1, 105] *).

На думку, С.М. Медвідь-Пахомової, в зазначений період прізвищеві назви побутували лише у шляхти [114, 135]. Однак досліджуваний матеріал свідчить, що протягом XVI ст. прізвищеві назви закріпилися серед більшості жителів України. За даними розглянутих писемних пам'яток, у середовищі основної маси населення України — селянства — в XVI ст. також спостерігаються випадки використання прізвищевих назв. До то-

*) Наше припущення ґрунтується на базі лише одного типу розглянутих пам'яток XVI ст. — інвентарів маєтків 1552 р. (зокрема, описів Київського, Канівського, Остерського, Житомирського, Луцького, Вінницького, Черкаського та ін. замків), у яких чітко простежується графічне розмежування між особовими та загальними назвами. Однак для ширших узагальнень залучати тодішню орфографію треба обережно, адже вживання великих і малих літер в пам'ятках XVI ст. не було ще унормованим, великі букви могли проставити видавці на свій розсуд або бути просто друкарськими помилками.

го ж саме в XVI ст. феодальна верхівка суспільства докладає багато зусиль щодо стабілізації особових назв в українських селян [74, 617]. В інвентарі Полонського маєтку 1585 р. представлені села, що складаються з невеликих дворищ, які призначалися для окремих селянських родин та навіть для цілих родів [148, 3, XIV–XV]. Дворище становило групу господарств, пов'язаних між собою здебільшого родинним зв'язком. Первісно дворище було великою селянською сім'єю (з дітьми, онуками, правнуками), населення якого доходило до 20 та більше душ [236, 412–413]. Зокрема, в зазначеному документі натрапляємо на такі прізвищеві назви українських селян, як: *Pawlukiewiczzi* [148, 3, 132], *Nikonowiczzi* [148, 3, 125], *Polowincicy* [148, 3, 117], *Koczowiczzi*, *Zochniczyi* [148, 3, 111], *Omeliancicyi* [148, 3, 106], *Ieremkowiczzi*, *Chwedcicyi* [148, 3, 100]. Інші пам'ятки XVI ст. також фіксують іменування не належного до аристократії простого люду (панської челяді, підданих, дворових) із прізвищевими назвами, пор.: слуги Канівського замку — Васко, Михно, Семень *Колодезские*, 1564 р. [10, VIII, 5, 140, 243]; челядь пана Яковицького — Нес-терова, Тишко, Харко *Татариновичи*, 1570 р. [38, 102]; піддані пана Гаврили Горностая — брати Лехно та Петр *Гирмановичи*, 1583 р. [2, 51–52]; піддані пана Миколая Пилиповського — брати Андрей, Курило та Павел *Родки*, 1584 р. [2, 81].

Як уже зазначалося, в досліджуваній період на Україні не було ще загальноприйнятої форми ідентифікації особи: писемні пам'ятки XVI ст. зафіксували різні в структурному відношенні особові найменування. Проте основну масу найменувань становили дво- і тричленні конструкції.

У двочленних іменуваннях XVI ст. стрижневим компонентом обов'язково виступає особове ім'я (християнське або слов'янське). Додатковий компонент міг бути виражений патронімом, індивідуальним прізвиськом, особовим іменем або відтопонімним означенням, на зразок Васко *Жеребятичъ*, 1540 р. [3, II, 141]; Марко *Балабан*, 1547 р. [95, LXXIX, 41]; Перфирей *Панко*, 1571 р. [38, 141–143]; Мартинъ *Каменецький*, 1523 р. [3, II, 131]. У зазначений період ці додаткові найменування часто виконують функцію сімейної, а іноді родової назви. Але нерідко, особливо в описах маєтків, де переважають антропоніми середніх і нижчих верств населення, додаткові найменування відображали реальну антропонімну дійсність: називали денотата за батьком або матір'ю, вказували на його прізвисько, професію, національність, місце проживання чи походження і т.п., та не поширювались на всіх членів сім'ї. Тому в деяких випадках важко сказати, коли маємо справу з індивідуальним прізвиськом, патронімом, особовим іменем, а коли з прізвищевою

назвою. Визначити, в якій функції виступає той чи інший антропонім без урахування додаткової інформації, досить складно. Особливо, коли він за формою не відрізняється від сучасних прізвищ.

Для того щоб відповісти на питання, чи є конкретне найменування прізвищевою назвою, треба з'ясувати, поширювалось воно на всіх членів сім'ї та на наступні покоління. Тільки простеживши родинні зв'язки окремої сім'ї в різних документах протягом певного періоду, можна твердити, що даний антропонім виконує функцію прізвищевої назви.

Матеріали актів і грамот, де та сама особа згадується кілька разів, дозволяють з більшою достовірністю визначити статус антропоніма, ніж різні списки населення, представлені, наприклад, в описах замків і люстраціях маєтків. Іноді досліджувані пам'ятки фіксують власні назви батька та синів або рідних братів, записані поряд. У розглянутих джерелах XVI ст. знаходимо: Микита, Івань а Устинь *Олехновичи*, 1586 р. [3, II, 184–185]; Грицко, Солтань а Богдань *Ставецькіє*, 1527 р. [3, II, 136]; Vassil y Iwan *Skrillo*, 1565 р. [64, III, 258]; Васко и Івань *Козаковичи*, 1564 р. [10, VIII, 5, 140]; Івань и Михайло *Курцевичи*, 1566 р. [233, 118]; Олешко и Івашко *Лецевичи*, 1578 р. [233, 171]; Гаврило и Степань Івашковичи *Подгаєцькіє*, 1571 р. [10, VIII, 6, 366]; Гаврило и Лаврин Богушевичи *Іваницькіє*, 1567 р. [38, 46–47]; Михайль и Крыштофь Богухваловичи *Лабунськіє*, 1547 р. [10, VIII, 4, 430]; Гордей и Потей *Сурины*, 1579 р. [84, 1, 243]. Унаслідок зіставлення наведених іменувань, які називають осіб однієї сім'ї, можна зробити висновок, що в даному випадку антропоніми *Олехновичи*, *Ставецькіє*, *Skrillo*, *Козаковичи*, *Курцевичи*, *Лецевичи*, *Подгаєцькіє*, *Іваницькіє*, *Лабунськіє*, *Сурины* виконують функцію прізвищевих назв.

Українські тричленні найменування особи в XVI ст. мали певні обмеження у функціонуванні, пов'язані з соціально-майновим становищем іменованої особи. Такі антропонімні формули переважно позначають знатних осіб, напр.: пан Демьянь Даниловичь *Рогайло*, 1592 р. [3, II, 193]; князь Богдань Івановичь *Жаславский*, 1507 р. [3, II, 115]; князь Богдань Тимофеевичь *Пузына*, 1536 р. [10, VIII, 3, 8–9]; боярин Мануйло Александровичь *Болотовичь*, 1580 р. [10, VIII, 5, 193]; зем'янин Михайль Степановичь *Болгаринь*, 1563 р. [10, VIII, 6, 137–139]; зем'янин Щастный Стецковичь *Верещака*, 1569 р. [10, VIII, 3, 190]; зем'янин Левь Борисовичь *Образцовь*, 1543 р. [10, VIII, 4, 46]; зем'янин Федорь Івановичь *Русинь*, 1565 р. [10, VIII, 6, 157]. Наведені приклади подібні до сучасної української моделі найменування: особове ім'я + по батькові + прізвище. Проте, на думку дослідників, у ролі третього компонента таких

тричленних антропонімних формул, як правило, виступає не прізвище, а прізвищева назва, що має поширюватися на всіх членів родини й повторюватися в кількох поколіннях [238, 131]. Отже, треті елементи наведених вище антропонімних формул — *Рогайло, Жаславський, Пузына, Болотовичь, Болгаринь, Верещака, Пузына, Образцовь, Русинь* — є прізвищевими назвами.

Характерною особливістю антропонімної системи XVI ст. були випадки ідентифікації особи в пам'ятках лише одним антропонімом. Частина з однослівних іменувань функціонує як особові імена, інша — як індивідуальні прізвиська людини, решта є сімейними або родоводними прозваннями, тобто функціонують як прізвищеві назви. Вживання прізвищевої назви в однослівному найменуванні особи свідчить про перенесення номінативного центру ваги з особового імені на родову назву і про субстантивацию цієї антропонімної одиниці [112, 94]. На думку С.М. Медвідь-Пахомової, у випадках, коли однолексемний антропонім виконує роль прізвищевої назви, у препозиції до нього стоїть апелятив «пан» або титул «князь». Якщо ж подібної загальної назви поряд із однолексемним антропонімом немає, він виступає переважно в функції індивідуального прізвиська або особового імені [114, 135]. У досліджуваних пам'ятках XVI ст. фіксуються такі однослівні антропоніми, що мають статус прізвищевих назв: пань *Бонарь*, 1540 р. [3, II, 119]; па(н) *Богуш*, 1571 р. [38, 105]; па(н) *Стахей*, 1577 р. [38, 27]; па(н) *Стрыбы(л)*, 1598 р. [85, 99]; па(н) *Та(р)ло*, 1571 р. [38, 105]; па(н) *Бара(н)*, 1595 р. [85, 66]; п. *Дедеркало*, 1574 р. [38, 105]; п. *Древинський*, 1568 р. [94, 19]; п. *Залеська*, 1568 р. [94, 17]; п. *Путята*, 1597 р. [94, 179]; князь *Сангушко*, 1544 р. [94, 116–117].

Частота вживання однослівних іменувань у ролі прізвищевих назв в українських пам'ятках XVI ст. підтверджує їх наближеність до антропонімної категорії *прізвище*. Ця тенденція продовжується й надалі, зокрема вже в пам'ятках XVII ст. засвідчено набагато більше однолексемних антропонімів, які виконують функцію прізвищевих назв, пор.: князь *Бульга*, 1609 р. [51, 160]; па(н) *Галчиновски(и)*, 1609 р. [51, 156]; па(н) *Лемеш*, 1609 р. [51, 156]; па(н) *Сераковски(и)*, 1609 р. [51, 156]; па(н) *Кордыш*, 1609 р. [51, 156]; па(н) *Тишкевич*, 1609 р. [51, 154]; па(н) *Немирич*, 1609 р. [51, 156]; па(н) *Хоризван*, 1605 р. [51, 26]; бурмистр *Аньдрушенко*, 1653 р. [104, 21]; гетьман *Бруховецький*, 1670 р. [104, 191]; бурмистр *Б'люцерковець*, 1671 р. [104, 154]; гетьман *Выговський*, 1659 р. [104, 98]; пан *Доревський*, 1656 р. [104, 70]; сотник *Дубяга*, 1656 р. [104, 150]; пан *Лавренський*, 1680 р. [104, 175]; полководець *Лучовський*, 1659 р. [104, 96]; пан *Свяцький*, 1660 р. [104, 104]; пані *Сулимовська*, 1609 р.

[104, 148]; пан *Феодорович*, 1665 р. [104, 38]; пань *Брилъньскѣи*, 1639 р. [1, 191].

У процесі аналізу українських прізвищевих назв XVI ст., варто зупинитися на їхніх словотвірних особливостях. Так, серед прізвищевих назв XVI ст. переважають лексико-семантичні утворення, які є наймасовішим антропонімним класом у досліджуваній період на Україні. Якщо в пам'ятках XV ст. такі антропоніми фіксуються лише в поодиноких випадках, то в писемних джерелах XVI ст. цей тип антропонімних утворень домінує над усіма іншими й становить 53% від загальної кількості розглянутих прізвищевих назв, пор.: *Болобан*, Володимир, 1569 р. [38, 40]; *Воротникъ*, Вінниця, 1552 р. [10, VII, 1, 606]; *Горностай*, Київ, 1595 р. [85, 87]; *Дуботовкъ*, Остер, 1552 р. [10, VII, 1, 597]; *Зубрикъ*, Черкаси, 1552 р. [10, VII, 1, 89]; *Колєда*, Луцьк, 1570 р. [223, 148]; *Лац*, Кременець, 1592 р. [94, 155]; *Пискунь*, Канів, 1552 р. [10, VII, 1, 104]; *Родка*, Житомир, 1584 р. [2, 81]; *Голды(ш)*, Одрехова, 1574 р. [1, 50]; *Третьак*, Львів, 1565 р. [64, III, 361] та багато інших. Як видно з наведених прикладів, прізвищеві назви, утворені лексико-семантичним способом, у XVI ст. не мають територіального обмеження й фіксуються на всій території України без винятку.

Решта розглянутих прізвищевих назв (у кількісному відношенні вони становлять 47%) утворена морфологічним способом, зокрема шляхом суфіксації. Суфіксальна будова прізвищевих назв XVI ст. відзначається різноманітністю. Проте більшість суфіксальних типів непродуктивна в досліджуваній період і представлена нечисленними та навіть поодинокими прикладами. За свідченням дослідників, у пам'ятках XV ст. переважають антропоніми, утворені за допомогою патронімічних суфіксів *-ич*, *-ов-ич/-ев-ич* [46, 17–18; 74, 604]. Ті самі антропонімні словотвірні моделі залишаються продуктивними в XVI ст. і становлять 20% від загальної кількості розглянутих прізвищевих назв, утворених морфологічним способом. Можна стверджувати, що антропоніми з формантами *-ич*, *-ов-ич/-ев-ич* у XVI ст. є домінуючими на всьому терені України, тобто протягом зазначеного періоду вони значно переважають у пам'ятках, які представляють різні регіони України, пор., напр.: *Бутович*, Житомир, 1583 р. [2, 50]; *Бабич*, Львів, 1594 р. [148, 3, 45]; *Володковичъ*, Канів, 1552 р. [10, VII, 1, 105]; *Воронич*, Київ, 1595 р. [85, 78]; *Зенкович*, Кременець, 1568 р. [94, 18]; *Климчич*, Городло, 1565 р. [64, III, 81]; *Кордышевичъ*, Вінниця, 1552 р. [10, VII, 1, 605]; *Мунсзусц*, Луцьк, 1552 р. [10, VII, 1, 175]; *Солтановичъ*, Остер, 1552 р. [10, VII, 1, 596]. Переважання в староукраїнських пам'ятках прізвищевих назв на *-ич*, *-ов-ич/-ев-ич* по-

яснюється тим, що в українській мові (на відміну від російської) такі патронімічні утворення не були соціально обмежені в своєму вжитку [112, 96]. Носіями прізвищевих назв із суфіксами *-ич*, *-ов-ич/-ев-ич* на Україні в XVI ст. були представники найрізноманітніших соціальних верств тогочасного суспільства (селяни, міщани, дворяни, воєводи, князі) [74, 605].

Питома вага прізвищевих назв із присвійними суфіксами *-ов/-ев*, *-ин* у пам'ятках XV ст. порівняно невелика [46, 23; 74, 605]. У XVI ст. прізвищеві назви на *-ов/-ев*, *-ин* фіксуються частіше, особливо на території Західної та Центральної частин України, й становлять 10% від загальної кількості морфологічних утворень. Порівняйте, напр., прізвищеві назви: *Боговитин*, Кременець, 1589 р. [94, 119]; *Гораин*, Володимир, 1569 р. [38, 35]; *Кичин*, Володимир, 1566 р. [233, 115]; *Роже(н)кувь*, Одрехова, 1575 р. [1, 52]; *Ма(р)шало(в)*, Одрехова, 1592 р. [1, 83]; *Цоуприкоувь*, Одрехова, 1549 р. [1, 41]; *Копытковь*, *Лясунинь*, *Пашковь*, *Чусовь*, *Шкуринь*, Черкаси, 1552 р. [10, VII, I, 87]. Фонетичний варіант *-ів* типовий для прізвищевих назв західноукраїнських територій, напр.: *Йоськів*, Сокаль, 1565 р. [84, III, 231]; *Левошів*, Холм, 1565 р. [64, III, 58]; *Муців*, Белз, 1565 р. [64, III, 144]; *Ринів*, Любачів, 1565 р. [64, III, 286].

У пам'ятках XVI ст. спостерігається активізація словотвірної патронімічної моделі на *-енко*, яка вперше була зафіксована писемними джерелами XV ст. Тенденція до вживання прізвищевих назв із цим суфіксом у XVI ст. стає виразнішою, хоча вони ще поширені слабо [238, 122]. Відомо, що в пізніший період цей морфологічний тип антропонімів на східноукраїнському терені став домінуючим, а у досліджуваних пам'ятках XVI ст. фіксується всього 3% таких утворень, пор.: *Бобруєнко*, Житомир, 1583 р. [2, 48]; *Заторенко*, Київ, 1545 р. [10, I, 6, 43]; *Мордасенко*, Брацлав, 1599 р. [10, VI, 5, 284–285]; *Полупаненко*, Кременець, 1591 р. [94, 147]. У XVI ст. суфікс *-енко* був найтипівішим засобом вираження патронімічності у Вінниці, де він помітно переважає над усіма іншими словотвірними формантами пор.: *Ванютенко*, *Кораченко*, *Орищенко*, *Супруненко*, *Шульженко*, Вінниця, 1552 р. [10, VII, 1, 604].

Усього по одному відсотку у пам'ятках XVI ст. припадає на прізвищеві назви з суфіксами *-як/-чак* і *-ець*. Якщо в XV ст. антропоніми на *-як/-чак* домінували лише на Лемківщині [74, 613], то в XVI ст. вони істотно підвищили свою продуктивність. Прізвищеві назви із зазначеним суфіксом насамперед фіксуються в писемних пам'ятках, які репрезентують західноукраїнські землі, пор.: *Берчак*, Любачів, 1565 р. [64, III, 288]; *Зубчак*, Любачів, 1565 р. [64, III, 84]; *Семеняк*, Львів, 1565 р. [64, III,

391]. Антропоніми з суфіксом **-ець** протягом XVI ст. не зазнали істотних змін [74, 613]. Невелику кількість прізвищевих назв із цим суфіксом засвідчено в досліджуваних пам'ятках, які представляють різні регіони України, пор.: *Волинець*, Кам'янець, 1565 р. [64, III, 311]; *Еле(ц)*, Київ, 1595 р. [85, 92]; *Туровець*, Чорнобиль, 1552 р. [10, VII, 1, 590].

Решта суфіксів у складі прізвищевих назв XVI ст. (**-ат/-ят**, **-а/-я**, **-еня**, **-онок/-енок**, **-ук/-чук**) зустрічається значно рідше. Антропоніми з цими формантами становлять менше 1% від загальної кількості морфологічних утворень, засвідчених у пам'ятках XVI ст.

За спостереженнями дослідників, антропоніми з суфіксами **-ат/-ят**, **-а/-я** в XV ст. фіксуються на всіх українських землях [74, 605]. У XVI ст. суфікси **-ат/-ят**, **-а/-я** в прізвищевих назвах зберігають продуктивність лише на крайньому заході української території, зокрема на Лемківщині. Так, в актах села Одрехови засвідчено досить багато таких антропонімних утворень: *Лецева(т)*, 1575 р. [1, 83]; *Ма(р)ко(в)я*, 1577р. [1, 83]; *Пе(л)лча*, 1575 р. [1, 53]; *Роже(н)ча(т)*, 1575 р. [1, 58]; *Ти(м)ча*, 1575 р. [1, 53].

Антропонімів із суфіксами **-ук/-чук**, які відомі ще з XV ст., у досліджуваних пам'ятках XVI ст. зафіксовано дуже мало. Їх питома вага серед розглянутих прізвищевих назв становить лише 0,9%, пор.: *Гринчук*, *Иванчук*, Володимир, 1571 р. [38, 135]; *Мордук*, Кам'янець, 1565 р. [64, 312]; *Борзукъ*, Київ, 1552 р. [10, VII, 1, 115].

Прізвищеві назви з суфіксом **-онок/-енок** у XVI ст. поширені в північних областях України, пор.: *Борисенокъ*, *Купренкоъ*, *Мальшенокъ*, Київ, 1552 р. [10, VII, 1, 113]; *Дудиченокъ*, *Сватувенोकъ*, Остер, 1552 р. [10, VII, 1, 596]; *Sushonok*, Житомир, 1552 р. [10, VII, 1, 149].

Антропоніми з суфіксом **-еня** в досліджуваних джерелах фіксуються частіше, ніж попередній словотвірний тип, напр.: *Зеленя*, Чорнобиль, 1552 р. [10, VII, 1, 88]; *Ивашеня*, Київ, 1552 р. [10, VII, 1, 114]; *Редченя*, *Пирченя*, Городло, 1565 р. [64, III, 76, 79].

Лише в поодиноких випадках у писемних пам'ятках XVI ст. трапляються прізвищеві назви, утворені патронімічним суфіксом **-ярко** (*Ботутянка*, Чорнобиль, 1552 р. [10, VII, 1, 592]) та присвійним суфіксом **-ин(ое)** (*Чухистиное*, Київ, 1552 р. [10, VII, 1, 116]).

Окрему групу в досліджуваних пам'ятках XVI ст. становлять антропоніми у формі відносних прикметників на **-ский/-цкий**. У XVI ст. серед прізвищевих назв засвідчено 11% утворень на **-ский/-цкий**, пор., напр.: *Бобицкий*, Володимир, 1569 р. [38, 148]; *Вербский*, Володимир, 1569 р. [38, 37]; *Подгаецкий*, Житомир, 1584 р. [2, 137]; *Стрижевский*,

Київ, 1584 р. [2, 83]; *Тятинський*, Київ, 1584 р. [2, 88]. Прізвищеві назви з суфіксами *-ський/-цький* найуживаніші на території Західної України, оскільки представники місцевої аристократії іменувалися в цьому регіоні за польськими зразками [114, 143]. Зокрема, такі антропонімні моделі кількісно переважають у матеріалах «Кременецького земського суду», пор., напр.: *Андрузький*, 1591 р. [94, 86]; *Білецький*, 1578 р. [94, 84]; *Волковський*, 1559 р. [94, 42]; *Заболоцький*, 1577 р. [94, 47] тощо.

Спостереження за співвідношенням і поширенням в староукраїнських пам'ятках прізвищевих назв, утворених різними способами, дозволяє констатувати, що в досліджуваній період продовжують функціонувати словотвірні типи антропонімів, відомі ще з XV ст., і набувають поширення моделі, які в XV ст. були малопродуктивними.

Підсумовуючи викладений матеріал, залишається з'ясувати, чим прізвищеві назви відрізняються від прізвищ? Адже за своїм змістом вони подібні до прізвищ, а деякі їхні ознаки остаточний розвиток здобувають саме в прізвищах. У XVI ст. прізвищеві назви служили засобом ідентифікації, тобто фактично виконували функцію сучасних прізвищ. Однак відомо, що прізвище є постійним антропонімним компонентом у найменуваннях представників усіх поколінь, тоді як прізвищевим назвам, котрі не були санкціоновані юридично, властива змінність: час від часу вони могли мінятися при філіації роду [73, 609; 114, 79]. І.Я. Франко в своїй праці «Причинки до української ономастики» зазначає: «... члени одного й того самого роду з часом прибирали різні прозвища і що, значить, сама структура й популярність прозвищ залежала від певної моди, а в дальшій лінії від певних історичних та громадських обставин, що породжували її» [236, 396]. Писемні пам'ятки XVI ст. засвідчують такі випадки заміни однієї прізвищевої назви іншою, що відбувалася протягом кількох поколінь. Зокрема, одна знатна київська міщанська родина, котра володіла колосальним для свого часу майном, в міру того як змінювалось її становище в суспільстві, здобувала різні прізвищеві назви. Первісно вона мала назву *Кобизевичі*, пізніше, в період свого процвітання в Києві, звалася *Ходики*. У 1586 р. один із членів цієї родини — Василь *Ходика* — придбав село *Криничі*, і відтоді представники родини *Ходик* почали в офіційних документах називатись *Криницькими* [7, 236–242; 160, 22]. Представники відомого роду *Сангушків*, у володінні яких був *Кошерськ*, в офіційних документах називалися також *Кошерськими*: Лев *Кошерський* поряд з Лев *Сангушко* [20, 37]. Наведені приклади яскраво ілюструють той факт, що прізвищеві назви не раз мінялися

протягом однієї генерації і «...не було майже ніякої сили, що спинювала їх швидку переміну» [236, 415].

С.М. Медвідь-Пахомова констатує, що у допрізвищевий період найголовнішою умовою при ідентифікації особи була актуальність іменування. Вона зберігається при частковій десемантизації індивідуального прізвиська протягом двох-трьох генерацій, поки ще лишалася живою пам'ять про особу, власна назва якої служила твірною основою для рідного означення [114, 79–80]. Отже, на відміну від сучасних прізвищ, які виконують чисто номінативну функцію та мають виключно денотативний характер, прізвищеві назви давали іменованій особі квалітативну характеристику.

У граматичному плані прізвищеві назви також характеризуються мінливістю, що виявляється в існуванні словотвірних або морфологічних варіантів при визначенні того самого денотата або при ідентифікації батька й дітей, рідних братів. Наприклад, писемні джерела XVI ст. фіксують на різних сторінках однієї пам'ятки неоднакові граматичні варіанти найменування тієї самої особи: Мишко *Палчикъ* і Мишко *Палчиковичъ*, 1509 р. [3, II, 122]; Демьянь Даниловичъ *Рогайло* та Демьянь *Рогайловскій*, 1509 р. [3, II, 122]; Миколай Юрьевичъ *Остикъ* і Миколай Юрьевичъ *Остиковичъ*, 1546 р. [10, VIII, 3, 14–16]; Михайло Лаврентьевичъ *Пѣшко* та Михайло Лаврентьевичъ *Пѣшкевичъ*, 1564 р. [10, VIII, 3, 73, 566–567]; Григорій *Сенюта* та Григоръ *Сенютинъ*, 1532 р. [10, VII, 2, 24]; Ила(ш) *Голу(б)ко*, 1580 р. та Ила(ш) *Голу(б)*, 1586 р. [1, 64, 83]; Ва(с)ко *Роже(н)кувъ*, 1675 р. і Ва(с)ко *Роже(н)ча(т)*, 1577 р. [1, 52, 56]. Засвідчені також приклади називання однієї людини різними граматичними варіантами прізвищевих назв у різних документах: Стефанъ *Базановичъ*, 1545 р. [10, VII, 2, 57] і Стецко *Базанъ*, 1578 р. [148, 3, 83]; Оедоръ *Бокій*, 1553 р. [10, VIII, 6, 27] і Оедоръ *Бокеевичъ* 1545 р. [148, 4, 130]; Оникій *Горностай*, 1546 р. [10, VII, 3, 366] і Оникей *Горностаевичъ*, 1517 р. [10, I, 6, 22]; Иванъ *Кезя*, 1569 р. [10, VIII, 5, 179–180] і Иван *Кезыничъ*, 1552 р. [10, VII, 1, 88]; Иванъ *Служка*, 1540 р. [10, VIII, 5, 20–21] та Иванъ Григорьевичъ *Служчичъ*, 1545 р. [10, I, 6, 38].

Тому, щоб здобути статус прізвища у сучасному розумінні, прізвищева назва повинна була повторитися щонайменше в трьох генераціях, пережити процес онімізації, внаслідок якого живий семантичний зв'язок із антропонімами, що називали предка втратився; і нарешті, здобути стабільний граматичний вигляд, спільний для всіх представників родини [114, 80].

Здійснені спостереження над староукраїнською антропонімною системою дають підстави стверджувати, що в XVI ст. уже проявляється тенденція до стабілізації особових назв, до перетворення їх у спадкові антропонімні знаки.

Специфікою української антропосистеми XVI ст. було поширення найменувань, котрі починають означати сім'ю (родину), тобто фактично є зародками сучасних українських прізвищ.

У розглянутих пам'ятках XVI ст. прізвищеві назви вищих верств населення виступають уже як цілком сформований клас особових іменувань, більшість з яких на той час належала до спадкових знаків додаткової ідентифікації особи по лінії глави сім'ї. У середньому та нижчому соціальних прошарках прізвищеві назви були переважно найменуваннями одного покоління, що виконували функцію сімейних прізвищ. Разом із тим говорити про абсолютну стабільність у вживанні прізвищевих назв в українців XVI ст. ще передчасно. Як свідчать документи, типовою для того часу була наявність у однієї особи по кілька різних прізвищевих назв.

Поширення антропонімів, які виконують функцію прізвищевих назв; перехід частини таких назв у спадок наступним поколінням; субстантивізація прізвищевих назв; самостійне (без додаткових антропонімних компонентів) вживання прізвищевих назв у текстах пам'яток — усе це свідчить про те, що в XVI ст. активізується тривалий процес формування прізвищ в українців.

Отже, проведене дослідження дозволяє внести деякі корективи у формулювання, запропоноване М.Л. Худашем, зокрема конкретизувати поняття «прізвищева назва». Так, якщо відомий український антропоніміст, а за ним цілий ряд інших дослідників використовують цей термін переважно як умовну назву, насамперед зважаючи на наявні формальні ознаки сучасних українських прізвищ, властиві прізвищевим назвам, то ми під терміном *прізвищева назва* розуміємо такі антропоніми, що в XVI ст. почали означати цілу сім'ю, тобто ототожнювали членів однієї родини, були так звані перехідними (факультативними) антропонімними одиницями між індивідуальними прізвищами, відомими ще з попередніх століть, і прізвищами в сучасному розумінні.

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКИХ
ПРИЗВИЩЕВИХ НАЗВ XVI ст.

Вивчати походження українських прізвищевих назв не можна, не ознайомившись із сукупним досвідом української антропоніміки, в якій, правда, ще відсутні ґрунтовні узагальнюючі дослідження на цю тему, проте трапляються окремі більш або менш успішні розробки.

Слов'янська антропоніміка загалом і українська зокрема в своїй основі спирається на працю Ф. Міклошича «Die Bildung der slavischen Personennamen». Оpubлікована понад сто років тому (в 1860 р.), вона й сьогодні не втратила свого значення [300]. Слідом за названою працею Ф. Міклошича, яку в дослідницькому аспекті можна вважати основоположною, в кін. XIX — на поч. XX ст. у Росії з'являється ціла низка видань, присвячених власним особовим назвам людей, зокрема, роботи М.Я. Морошкіна, Є.П. Карновича, М.М. Тупикова та ін. [121; 75; 226]. Ці дослідження стали міцною теоретичною та практичною базою для подальшого розвитку антропоніміки всіх слов'янських народів і дотепер не втратили своєї наукової цінності. До них часто звертаються за довідковим матеріалом і покликаються сучасні дослідники.

Українські антропоніми привернули увагу вчених ще в XIX столітті. Варто згадати праці А. Степовича, М. Сумцова, В. Ястребова, В. Охримовича, І. Франка та ін. Проте як окрема, повноцінна, галузь українського мовознавства антропоніміка сформувалась лише на кінець 60-х років XX століття. Починаючи з другої половини XX століття, розвиток східнослов'янської антропоніміки загалом набуває широкого розмаху. Ономастика, котра раніше виконувала функції лише допоміжної дисципліни, стає складовою частиною лінгвістики. У зв'язку з посиленням інтересом до ономастики, значно розширюється коло досліджуваних питань, у результаті чого помітно зростає кількість праць з антропоніміки.

Справжнє поживлення наукового інтересу до вивчення українських особових назв у лінгвістичному плані спостерігається після публікацій ґрунтовних досліджень Л.Л. Гумецької, присвячених історичному словотвору українських антропонімів XIV–XV ст. [46].

Багато уваги у вивченні української антропонімії надається питанням формування й розвитку національної антропонімної системи, функціонуванню антропонімів у мові, словотвору та семантиці особових назв. З найважливіших праць, присвячених українським власним особовим назвам, можна назвати роботи вчених старшого покоління: І.Д. Сухоплина, Ю.К. Редька, М.Л. Худаша, П.П. Чучки, О.Д. Неділько, Р.Й. Керсти. Починаючи з 80-х років ХХ століття і до сьогодні українська антропоніміка поповнюється новими доробками, зокрема, дослідників С.Є. Панцьо, Г.Є. Бучко, Р.І. Осташа, М.О. Демчук, С.М. Медвідь-Пахомової та ін.

Багато наукових робіт з української історичної антропонімії, написаних протягом 60–80-х років, присвячено дослідженню власних особових імен українців. Так, у писемних пам'ятках XVI–XVII ст. чоловічі імена християнського походження (їхній етимологічний склад і словотвір) вивчали Р.Й. Керста та Р.І. Осташ [82; 144]. Фонетико-морфологічні та словотвірні особливості жіночих християнських імен XIV–XVIII ст. розглянула М.Л. Сенів [182]. З числа помітних досліджень, присвячених слов'янським особовим іменам українців XIV–XVII ст., є монографія М.О. Демчук, в якій аналізується лексико-семантична структура та походження цих імен, а також порушуються невіршені та дискусійні теоретичні питання антропоніміки [49].

У цей же період ряд дослідників займається питаннями ідентифікації особи в давніх і староукраїнських писемних пам'ятках [82; 114; 182; 238; 252]. Зокрема, ґрунтовні наукові публікації, в яких розглядаються питання розвитку української антропонімної системи та антропонімні формули в українській мові, підготувала С.М. Медвідь-Пахомова [112; 113; 114].

Окремо треба відзначити найґрунтовніше теоретичне дослідження українських особових назв — монографію М.Л. Худаша «З історії української антропонімії», — в якій розглядається цілий комплекс антропонімічних проблем. Робота побудована на великому фактичному матеріалі, відібраному автором з багатьох писемних джерел минулих століть, добре класифікованому і серйозно інтерпретованому у теоретичному плані [238]. Низку вагомих праць з теоретичних і практичних питань української антропоніміки підготував П.П. Чучка [246; 248]. Унормуван-

ням української антропонімічної термінології займалися В.В. Німчук, М.Л. Худаш, М.А. Жовтобрюх [137; 238; 66].

Помітних досягнень у дослідженні антропонімії домоглися також учені інших слов'янських народів. Насамперед слід відзначити роботи російських дослідників А.М. Селіщева, В.К. Чичагова, С.І. Зініна, О.В. Суперанської, В.А. Никонова. Для вивчення особових назв Білорусі велике значення мають роботи М.В. Бірила та А.К. Устинович. Польським антропонімам присвячено праці В. Ташицького, Т. Мілевського, Т. Голембійовської, М. Карплук, О. Цесликової, Е. Вольнич-Павловської та ін. дослідників. У Чехії питаннями антропоніміки займаються Я. Свобода та Й. Бенеш. Вагомий внесок у розвиток сербської антропонімії зробили М. Гркович і І.М. Железняк. Праці зазначених дослідників є корисними для порівняльного аналізу слов'янської антропонімії взагалі та східнослов'янської зокрема.

Оскільки з усіх різновидів особових назв нас насамперед цікавить стан вивчення українських прізвищ, тому доцільно зупинитися детальніше на найважливіших наукових працях, суттєвих для вивчення прізвищ в історичному та етимологічному аспектах.

Дослідження українських прізвищ має свою історію. Розпочалось воно з кінця ХІХ ст., однак лінгвістичного спрямування ще не мало. Першою опублікованою працею про українські прізвища була невелика стаття А.І. Степовича «Заметки о происхождении малорусских фамилий», надрукована в 1882 р. у «Филологических записках», автор якої по суті першим у науці висунув припущення щодо генези суфікса -енко [208]. У 1885 р. журнал «Киевская старина» опублікував статтю професора Харківського університету, відомого етнографа і літературознавця, М.Ф. Сумцова «Малорусские фамильные прозвания». Стаття містить цікаві спостереження й цінний фактичний матеріал. Зокрема, дослідник робить спробу визначити основні засоби словотвору українських прізвищ і класифікувати їх за семантикою основ [210]. Своєрідним доповненням згаданої статті М.Ф. Сумцова є невеличка замітка В. Щербини «К истории малорусских фамильных прозваний», в якій ідеться про історію виникнення деяких прізвищевих назв українців [266]. Із старих праць, присвячених українським антропонімам, безперечно, заслуговує на увагу яскрава та багата за матеріалом робота В. Ястребова «Малорусские прозвания Херсонской губернии. Этнографический очерк», автор якої звернув увагу на мотиви і обставини появи прізвищ в українців [205]. Праці М.Ф. Сумцова і В. Ястребова є важливою базою

для дослідження родових українських прізвищ, величезна кількість яких розвинулась саме із прізвиськ.

У зазначених працях прізвища та прізвиська розглядаються переважно в етнографічному та історичному аспектах. З лінгвістичного погляду більш цінними є ономастичні дослідження В. Охримовича та І.Я. Франка. В 1895 р. В. Охримович надрукував роботу «Знадоби до пізнання народних звичаїв і поглядів правних», один із розділів якої мав заголовок «Про сільські прізвиська». Перший з українських авторів В. Охримович запропонував своєрідну класифікацію українських особових назв прізвищевого типу [146]. За широтою дослідження, науковою глибиною, фактажем і теоретичними висновками на чільне місце в українській антропоніміці слід поставити відому працю І.Я. Франка «Причинки до української ономастики», в якій автор на широкому матеріалі писемних фіксацій аналізує процес формування українських прізвищ Галичини [236]. І.Я. Франко вперше в українському мовознавстві вказав на історичну зумовленість виникнення й функціонування прізвищ і запропонував свою класифікаційну схему. Це дає підстави вважати І.Я. Франка основоположником наукового вивчення української антропонімії.

Серед робіт з української антропонімії, написаних у першій половині ХХ ст., не можна залишити поза увагою статті М. Корниловича, надруковані в «Етнографічному віснику», де на основі «Ревізських казок» та інших історичних документів розглядається питання виникнення прізвищ українських селян: їх територіальне поширення, структурні типи, шляхи і джерела творення [92]. У 20–30 рр. ХХ ст. низку праць, присвячених вивченню українських імен і прізвищ, написав В. Сімович, який, зокрема, проаналізував утворення та історичний розвиток особових назв на -но, -хно, -ко, -енко, -ло, -ьо [185].

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що робота над вивченням українських прізвищ проводилась без якоїсь системи, зі значними перервами та без належної інтенсивності. Однак доробок українських дослідників минулого століття був певним поштовхом для подальших занять українською антропонімією наступниками.

Якщо вчені кін. ХІХ — поч. ХХ ст. вивчали прізвища переважно в етнографічному та культурно-соціальному аспектах, то, починаючи з другої половини ХХ ст., українські мовознавці розглядають антропоніми в лінгво-історичному плані. Системне наукове вивчення українського антропонімікону загалом припадає на середину ХХ ст.

На сьогодні в дослідженні українських прізвищ уже досягнуто значних успіхів. Визначено їхню лексичну базу та основні словотвірні типи (Л.Л. Гумецька, Ю.К. Редько, В.В. Німчук, О.Б. Ткаченко, М.Л. Худаш, С.П. Бевзенко, І.Д. Сухомлин, І.О. Варченко, П.П. Чучка). Проведено регіональні антропонімічні дослідження в окремих етнографічних зонах — у Закарпатті (П.П. Чучка), Бойківщині (Г.Є. Бучко), Гуцульщині (Б.Б. Близнюк), Лемківщині (С.Є. Панцьо, Е. Вольнич-Павловська), Рівненщині (О.Я. Пура), Буковині (Л.В. Кракалія, Л.О. Тарновецька), Правобережному Побужжі (Т.Д. Космакова), Верхній Наддністрянщині (І.Д. Фаріон), Середньому Поліссі (І.І. Козубенко), Північному Правобережжі (Т.В. Марталого), в деяких регіонах Лівобережної (І.Д. Сухомлин, О.Д. Неділько, В.О. Шевцова, Л.О. Кравченко) та Південно-Східної України (В.Д. Познанська).

Сучасні українські прізвища всієї території України розглядав відомий український дослідник Ю.К. Редько [172]. У його монографії досліджується виникнення, словотвір і територіальне поширення прізвищ, однак для загального системного опису українських прізвищ бракує фактичного матеріалу. Автор опублікував також корисний для практичного вжитку «Довідник українських прізвищ» і низку статей [171]. Антропонімічні праці Ю.К. Редька широковідомі й отримали заслужену оцінку. На сучасному матеріалі закарпатського регіону написано ряд статей З.Г. Ніколаєнко [135] й підготовлено докторську дисертацію П.П. Чучки «Антропонімія Закарпаття» [245]. В останній, зокрема, розглядається словотвір і лексико-семантичний склад закарпатських прізвищ і прізвищ. Прізвища Ровенської області вивчає Я.О. Пура, який присвятив цьому питанню лексикографічну працю «Сучасні прізвища Рівненщини» в кількох випусках [163]. Сучасні українські прізвища Донецької та південної частини Луганської областей стали предметом лінгвістичного аналізу кандидатської дисертації В.Д. Познанської «Антропонімія Південно-Східної України» [159]. Дослідниця зупиняється на структурно-словотвірній та лексико-семантичній характеристиці цих прізвищ. Прізвища, зібрані експедиційним шляхом у населених пунктах сучасних Дніпропетровської та Кіровоградської областей (близько 75 тисяч одиниць), зафіксовано у словнику В.О. Горпинича «Прізвища Степової України». На жаль, зазначена праця не містить ніяких етимологічних коментарів. Питаннями української антропонімії також займалася Л.Т. Масенко. Варто згадати її науково-популярну працю «Українські імена і прізвища» [107]. Походженню українських прізвищ, що побутують на території Росії, присвятив окремий розділ своєї

монографії «Русские фамилии» зарубіжний дослідник Б. Унбегаун [232, 201–227].

Особливо велику цінність мають дослідження, побудовані на аналізі антропонімів староукраїнського періоду в писемних пам'ятках. Власні особові назви людей в українській актовій мові XIV–XV ст. описано в працях Л.Л. Гумецької [46]. В українських пам'ятках писемності XVII–XVIII ст. вивчали прізвищеві назви С.П. Бевзенко, І.Д. Сухомлин, В.Ю. Франчук, А.М. Залеський, О.Д. Неділько, А.О. Свашенко, В.О. Шевцова [13; 237; 214; 69; 126; 179; 252]. На матеріалі Йосифінської та Францисканської метрик написані кандидатські дисертації Г.Є. Бучко, С.Є. Панцьо, І.Д. Фаріон [25; 150; 234] і укладено словник І.Д. Красовського «Прізвища галицьких лемків у XVIII ст.», який становить абетковий реєстр прізвищ із вказівкою кількості їхніх носіїв та локалізацією їхнього поширення. Рядом вітчизняних дослідників у різних аспектах розглядалися прізвища унікальної історичної пам'ятки українського народу — «Реєстра Війська Запорозького», — зокрема, С.П. Бевзенком, М.Л. Худашем, П.П. Чучкою, А.П. Непокупним, Ю.О. Карпенком, Р.І. Осташем, О.Я. Добровольською та ін. Варто також відзначити важливу колективну монографію «Міжетнічні зв'язки в українській антропонімії XVII ст.» [118], написану на матеріалі козацьких реєстрів. Більшість зі згаданих дослідників української історичної антропонімії в своїх працях торкалися питання формування і становлення прізвищ в Україні.

Цілком очевидно, що з погляду хронології превалують дослідження прізвищевих назв XVII–XVIII ст. У той же час антропонімія XVI ст., у першу чергу прізвищеві назви, залишається практично не вивченою. Можна назвати лише окремі праці, написані на матеріалі пам'яток української мови XVI ст., Р.Й. Керсти «Особові назви, утворені від загальних назв, на означення професії, роду заняття» [83, 129–141], А. Білоруса «Про особові назви Західної Волині XVI ст.», І.Д. Сухомлина «Історична антропонімія (на матеріалі описів Київського та Чорнобильського замків 1552 р. і реєстрів Війська Запорізького 1649 р.)» [216, 181–189].

Безперечно, надзвичайно важливим для поглибленого вивчення українських прізвищ є дослідження прізвищ інших слов'янських народів. Насамперед відзначимо праці російських і білоруських дослідників О.М. Трубачова [244], О.В. Суперанської [211], В.А. Никонова [129], М.О. Баскакова [11], М.В. Бірила [21]. Корисними у вивченні українських прізвищ є також антропонімічні здобутки західних і південнослов'янських мовознавців, зокрема, поляків — Я. Бистроня, В. Ташицького,

К. Римута, З. Калети, Е. Вольнич-Павловської, Ю. Бубака; чехів — Я. Свободи та Й. Бенеша; болгарів — Й. Заїмова та С. Ілчева; хорвата Т. Маретича.

Робота над дослідженням українських прізвищ триває. Однак, незважаючи на значні досягнення, усе ще залишаються певні прогалини в їх дослідженні. Українські вчені вивчали переважно джерела творення, словотвірні типи прізвищ тощо, при цьому мало приділялося уваги питанням їхнього походження. Тому практично відсутні наукові праці, присвячені аналізу прізвищ в етимологічному аспекті.

Першим із українських мовознавців на актуальності етимологічного метода дослідження антропонімів, й зокрема прізвищ, наголошував І.Д. Сухомлин. У низці публікацій на початку 60-х років дослідник визначає принципи етимологізації власних назв і виділяє два типи етимологічного аналізу [212, 95–97]. Практичні і теоретичні питання етимології прізвищ порушував П.П. Чучка у своїй докторській дисертації «Антропонімія Закарпаття» [245]. Значення етимологічного методу для аналізу прізвищ обґрунтовує також відомий російський лінгвіст О.М. Трубачов у своїй статті «Из материалов для этимологического словаря фамилий России» [244, 3–39]. Дослідник визначає критерії, за якими треба кваліфікувати національне прізвище, що важливо й для вивчення українських прізвищ.

Перші спроби етимологізації прізвищ українців припадають на 60-і роки ХХ століття. Так, проблеми походження та історії окремих прізвищ порушували І.О. Варченко [31], А.М. Залеський [69], З.Г. Ніколаєнко [134], В.В. Німчук [136], І.Д. Сухомлин [214], О.Б. Ткаченко [221]. В етимологічному аспекті українські прізвища розглядала у ряді наукових публікацій І.М. Железняк [60; 61; 62; 63].

Серед праць останніх років слід відзначити низку етимологічних досліджень В.П. Шульгача, предметом уваги якого стали українські антропоніми, що за своїми фонетичними особливостями, структурою, ареальними характеристиками можуть бути віднесені до праслов'янського лексичного фонду [255; 259; 264; 262]. На етимологічні розробки українських прізвищ натрапляємо в окремих публікаціях О.П. Карпенко, С.О. Вербича, І.Д. Скорук.

Проблема етимологізації українських особових назв є актуальною також для досліджень з історичної антропонімії, суттєвим недоліком яких є майже повна відсутність робіт, присвячених походженню українських антропонімів допрізвищевого періоду. Як зазначалося вище, українські прізвищеві назви XVI–XIX ст. характеризуються в роботах

О.Д. Неділько, М.Л. Худаша, Г.Є. Бучко, С.Є. Панцьо, Л.О. Тарновецької та ін., однак згадані дослідники розглядають лише лексико-семантичний склад і структуру аналізованих антропонімів, не зупиняючись на їхній етимології.

Реконструювати частину втрачених на сьогодні українських апелятивів на базі прізвищевих назв «Реєстру Війська Запорозького» робить спроби О.Я. Добровольська у своїй кандидатській дисертації та низці публікацій [54; 53]. На особливу увагу заслуговує праця Р.І. Осташа «До походження прізвищевих назв реєстру (спроба етимологічного словника)», надрукована в додатках до «Реєстру Війська Запорозького 1649 р.». Словник охоплює антропоніми, похідні від слов'янських автохтонних імен і рідкісних тепер християнських особових імен, відапелятивні та деякі відтопонімні утворення [145].

У 2002 р. вийшла друком монографія І.Д. Фаріон «Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини кін. XVIII — поч. XIX ст.». Важливою складовою частиною цієї праці є етимологічний словник — перше лексикографічне дослідження, присвячене історичній антропонімії Прикарпаття.

Сподіваємося, що найближчим часом буде опубліковано ґрунтовний «Історико-етимологічний словник прізвищ українців Закарпаття», укладений П.П. Чучкою.

Отже, враховуючи всі попередні досягнення української антропоніміки та вказані її недоліки, пропонуємо комплексне етимологічне дослідження антропонімів допрізвищєвого періоду на прикладі українських прізвищєвих назв XVI ст., засвідчених у писемних пам'ятках.

Дослідження староукраїнської антропонімії, й зокрема прізвищєвих назв XVI ст., шляхом етимологічного аналізу становить великий науковий інтерес: сприяє виявленню важливих явищ в історії українського народу та глибшому пізнанню розвитку його мови. Результати етимологічних досліджень допомагають з'ясувати час і місце утворення антропоніма. Завдяки етимології антропонімів виявляються найдавніші зв'язки населення з територією, на якій воно живе здавна; особливо це стосується прізвищєвих назв відойконімного та відапелятивного походження.

На думку П.П. Чучки, етимології прізвищ «...менш надійні, ніж етимології апелятивів: асемантичність прізвищ, поступова архаїзація багатьох слів, а також запозичення з інших мов і діалектів призводить до того, що серед прізвищ дуже високий відсоток деетимологізованих і етимологічно спірних». Через те, що принцип семантичної відповідності у повному обсязі застосовувати до антропонімних етимологій на

можна; П.П. Чучка пропонує більше спиратися на принцип фонетичної та структурної відповідності [245, 29]. В основу наших антропонімних етимологій покладено принцип єдності трьох лінгвістичних характеристик: фонетичної, словотвірної та семантичної.

Як відомо, більшість дослідників обмежується встановленням первісної форми антропоніма, не з'ясовуючи при цьому походження самого етимона. У зв'язку з цим нам видається досі актуальною думка І.Д. Сухомлина, висловлена ще в 60-х роках ХХ ст., про те, що «... пошуки етимології власних назв приводять до з'ясування етимології назв загальних» [213, 7]. Тому в монографії ми не лише визначаємо етимон, а й намагаємося дослідити його природу, тобто формальне й змістовне значення. У цьому плані показовими є розглянуті нижче українські прізвищеві назви XVI ст., які в своїй більшості лягли в основу сучасних українських прізвищ.

За генезисом антропооснов прізвищеві назви XVI ст. поділяються на такі семантичні групи: а) прізвищеві назви, похідні від особових імен; б) прізвищеві назви, похідні від прізвицьк; в) прізвищеві назви, похідні від ойконімів; г) прізвищеві назви спірного походження. Прізвищеві назви XVI ст. утворені двома способами: морфологічним і лексико-семантичним.

2.1. ПРИЗВИЩЕВІ НАЗВИ, ПОХІДНІ ВІД ОСОБОВИХ ІМЕН

Серед цієї семантичної групи виділяємо антропоніми, в основі яких простежуються церковнохристиянські імена, та антропоніми, в основі яких простежуються слов'янські автохтонні імена*).

2.1.1. Прізвищеві назви, похідні від церковнохристиянських імен

В основах розглянутих прізвищевих назв XVI ст. найповніше представлені ті християнські імена, що мали багато розмовних (або народних) варіантів, які утворилися і побутували в розмовній мові під впливом різних фонетичних, словотвірних змін, а також позамовних факторів.

2.1.1.1. Морфологічні утворення

Прізвищеві назви з суфіксом **-ев-ич/-ов-ич**:

Анацкович (Тарас *Анацкович*, Володимир, 1578 р. [223, 172]). Прізвищева назва утворилася шляхом приєднання патронімічного суфікса

*) Під слов'янськими автохтонними іменами маються на увазі, за визначенням М.О. Демчук, імена праслов'янського походження, або утворені пізніше в антропонімії того чи іншого конкретного слов'янського народу на споконвічно слов'янському мовному ґрунті [49, 13].

-ов-ич до особового імені *Анацко*. Про реальність існування цього особового імені в східних слов'ян свідчить білоруський ойконім — нп *Анацкі* в Гродненській обл. [168, 22]. У білоруському антропоніміконі XVI ст. зафіксовані споріднені особові назви *Онац* (1541 р.) та *Онацко* (1568 р.), які дослідниця А.К. Устинович кваліфікує як похідні (емоційно-оціночні) утворення від християнського імені *Ананій* [233, 16–17]. На нашу думку, *Анацко* < *Онацко* (де *a* < *o* на діалектному ґрунті внаслідок нерозрізнення /a:/o/, т.зв. «акання») [65, 161]). У свою чергу, форма *Онацко* виникла від *Онакій/Єнакій* (перехід *o* → *e* в ненаголошеному складі), що є розмовними варіантами застарілого християнського імені *Євників* (за рукописними матеріалами словника українських особових імен І.І. Трійняка).

Андросович (Яско *Андросович*, Луцьк, 1598 р. [10, III, 1, 142]; Jaszko *Androssowicz*, Любачів, 1565 р. [64, III, 295]). Аналогічний відповідник засвідчений у сучасному українському антропоніміконі, пор. прізвище *Андросович* (Дніпропетровськ., Житомирськ., Черкаськ. обл.) [142]. Розглядувана прізвищева назва утворилася шляхом додавання патронімічного суфікса **-ов-ич** до особового імені *Андрос*, яке є розмовним варіантом від документального християнського імені *Андрій*. Щодо реальності його існування пор. ст. укр. особове ім'я *Andros*, Любачів, 1565 р. [64, III, 250]. Наявність зазначеного антропоніма в українців засвідчують також похідні особові назви: ст. укр. *Андросов* (*Sawka Androssow*, Любачів, 1565 р. [64, III, 255]) і суч. укр. *Андросенко*, *Андросюк* [142]. Сюди ж слід додати український відантропонімний ойконім *Андросове* — с. у Кіровоградському р-ні й обл. [230, 153].

Артюхович (Матфей *Артюхович*, Милятин, 1562 р. [10, VIII, 125]). За матеріалами ономастичної картотеки Інституту української мови НАН України однойменне прізвище фіксується також в сучасному антропоніміконі українців — *Артюхович* [142]. Розглядувана прізвищева назва утворилася шляхом додавання патронімічного суфікса **-ов-ич** до особового імені *Артюх*. Останнє є розмовно-побутовою формою (квалітативом) від документального християнського імені *Артемон* (або *Артемій*) давньогрецького походження. Існування такої похідної форми в східних слов'ян засвідчують українські та білоруські антропоніми, пор., укр. *Артюх* (Київськ. і Одеськ. обл.) [142] та блр. *Артюх* [233, 18]. Сюди ж слід додати східнослов'янські відантропонімні ойконіми: с. *Артюхове* (Кролевецьк. р-н. Сумськ. обл. [230, 248]), с. *Артюхівка* (Роменськ. р-н Сумськ. обл. [230, 252] і Готвальдівськ. р-н Харківськ. обл. [230, 276]), нп *Артюхи* в кол. Могильовській і Вітебській губ. [306, I,

179], нп *Артюхов* у кол. Чернігівській і Воронежській губ., нп *Артюхово* в кол. Псковській і Вітебській губ. [306, I, 179], нп *Артюхі* та нп *Артюховка* в Могильовській обл. [169, 20].

Вахнович (Васко *Вахнович*, Чорногородка, 1578 р. [148, 3, 90]). Від цього антропоніма походить назва населеного пункту (у формі *pluralia tantum*) *Вахновичи* — с. у Володимирському повіті Волинського воєводства, що фіксується в історичних документах під 1649 р. (зараз не існує [10, III, 4, 245, 378]). Аналізований антропонім утворений від особового імені *Вахно* (пор. ст. пол. *Wachno, Vachno*, 1368 р. [315, VI, 6]) за допомогою патронімічного суфікса **-ов-ич**. *Вахно* — зменшена похідна форма на *-хн-о* від особового імені християнського походження *Іван* (про виникнення й значення суфікса *-хн-о* див.: [184, 87–112; 46, 14–15]). Пор. споріднені українські прізвища з іншим суфіксальним оформленням: *Вахненко, Вахниченко, Вахній, Вахнюк* [142] і ойконіми в Україні — с. *Вахнівка* (Вінницьк. обл. [230, 15]), сс. *Вахнівці* (Хмельницьк. і Чернівецьк. обл. [230, 304, 324]), у Росії — нп *Вахново* та нп *Вахнево* в кол. Новгородщині [139, II, 183; VI, 382].

Лазуркович (Васько *Лазуркович*, Галич, 1565 р. [64, II, 183]). Прізвищева назва утворилася додаванням патронімічного суфікса **-ов-ич** до антропоніма *Лазурко*. Пор. суч. укр. прізвище *Лазурко* (засвідчене в Луганській обл. [142]) та споріднені східнослов'янські прізвища: блр. *Лазуркін* і рос. *Лазуркин* [21, 242]. Можливо, сюди ж слід додати східнослов'янські ойконіми: укр. *Лазурки* — х. у Богодухівському р-ні Харківської обл. [229, 590] і блр. *Лазурки* — нп в кол. Вітебській губ. [306, V, 46]. Антропонім *Лазурко* — це демінутивне суфіксальне *-к(о)* утворення від особового імені *Лазур*. Щодо ймовірності останнього пор. слов'янські антропоніми: укр. *Лазур* (як прізвище фіксується в Кіровоградській обл.; як прізвище — в Сумській обл.) [142]; ст. пол. *Lazur*, XV ст. [315, III (2), 317]. На думку дослідників, *Лазур* — це діалектна форма від документального християнського імені *Лазар* [44, IV, 554; 58, 3, 182]. Пор. також російські особові імена *Лазуря* (< нп *Лазурин* у кол. В'ятській губ. [306, V, 46]), *Лазурька* — зменшувально-пестливі форми від документального *Лазар* [153, 138, 305]. В ономастичній картотеці Інституту української мови НАН України знаходимо кілька споріднених онімів, у яких відбілося діалектне «укання», напр., прізвища *Лазуренко, Лазурський* [142] та мікротопонім *Лазурівський* — куток у с. Васильків Шполянського р-ну Черкаської обл. (назва походить від імені першого поселенця *Лазара*, що мешкав у цій частині села [142]).

Махнович (Луцик *Махнович*, Кременець, 1595 р. [94, 1, 157, 173]; Kuzma *Machnowicz*, Лежайв, 1565 р. [64, II, 197]). Про функціонування цієї особової назви в білоруському антропоніміконі свідчить ойконім (у формі *pluralia tantum*) — нп *Ма́хновичи* в Гомельській і Мінській обл. [167, 110; 170, 175]. Прізвищева назва утворилася від особового імені *Махно* за допомогою патронімічного суфікса **-ов-ич**. На думку дослідників, *Махно* — це похідна розмовно-побутова формат на *-хн-о* (про виникнення й значення суфікса *-хн-о* див.: [184, 87–112; 46, 14–15]) від особового імені християнського походження *Єпімах* [184, 97; 144, 551]*). Аналогічний відповідник фіксується в старопольському антропоніміконі — *Machno*, 1433 р. [315, III, 358]. За матеріалами ономастичної картотеки Інституту української мови НАН України антропонім *Махно* засвідчений у сучасному іменнику українців: як прізвище — в Миколаївській, Полтавській, Сумській, Херсонській обл.; як прізвище — в Кіровоградській та Дніпропетровській обл. [142]. Пор. також споріднені українські антропоніми, оформлені іншими суфіксами: *Махневич*, *Махненко*, *Махник*, *Махницький*, *Махнов*, *Махновець*, *Махновецький* [142] та ойконіми: сс. *Махнівка* на Полтавщині [230, 218, 223] й с. *Махнівці* на Львівщині [230, 179].

Мелешкович (Семень *Мелешковичь*, Київ, 1579 р. [10, VIII, 5, 220]; Panas *Meleskiewicz*, Белз, 1565 р. [64, III, 175]). Аналогічний відповідник фіксується в старопольському антропоніміконі — *Mieleszkowicz*(z), 1478 р. [315, III, 471]. Про існування цієї особової назви у Білорусі свідчить ойконім — нп *Мелешкóвичи* в Гомельській та Мінській обл. [167, 115; 170, 177, 184]. Аналізований антропонім утворився шляхом додавання патронімічного суфікса **-ов-ич** до особового імені *Мелешко*, що є похідною розмовно-побутовою формою від документального імені християнського походження *Мелетій* [186, 76]. Наявність особового імені *Мелешко* в слов'янському іменнику засвідчують суч. укр. прізвище *Мелешко* [142] та ст. пол. особові назви *Mieleszko*, *Mileszko*, 1440 р. [315, III, 471]. Ім'я *Мелешко* простежується в ряді українських онімів, пор., зокрема, антропоніми — *Мелешенко*, 1649 р. [173, 421], *Мелешенко* [142] та ойконіми — сс. *Мелешки* в Полтавській та Львівській обл. [230, 215, 181], с. *Мелешків* у Вінницькій обл. [230, 11], с. *Мелешківка* в Сумській обл. [230, 250].

*) Український дослідник Ю.К. Редько вважає, що згадана особова назва утворилася не від власного імені, проте не вказує конкретне джерело її походження [див.: 172, 163].

Панкович (Кондрать *Панковичь*, Канів, 1564 р. [10, VIII, 5, 140]; *Vasko Pankowicz*, Любачів, 1565 р. [64, III, 255]). Пор. аналогічний польський відповідник — *Pankowicz*/*Pańkowicz*, 1417 р. [315, IV, 186]. Аналізований антропонім утворився від особового імені *Панко* за допомогою патронімічного суфікса **-ов-ич**. *Панко* — похідна розмовна форма від особового імені християнського походження *Пантелеймон* [186, 90]. Антропонім *Панко* відомий як сучасне українське прізвище (Полтавськ. обл.) [142]. Пор. також споріднені українські прізвища, оформлені іншими суфіксами, — *Панкевич*, *Панків*, *Панков* [142] та український відантропонімний ойконім — с. *Панківка* в Донецькій обл. [230, 176].

Процкевич (Martyn *Prockiewicz*, Житомир, 1552 р. [10, VII, 1, 148]). Прізвищева назва утворилася додаванням патронімічного суфікса **-ев-ич** до особового імені *Процко*. Останнє є розмовним варіантом (квалітативом) від документального християнського імені *Прокуп* давньогрецького походження [183, 93]. Існування такої розмовної форми в слов'янських мовах засвідчують, напр., антропоніми: укр. *Процько* [171, 185], пол. *Proc(z)ko* [315, IV (2), 346], чеськ. *Procko* [278, 128]. Сюди ж додамо споріднені українські географічні назви: ойконіми *Процька* в кол. Полтавській губ. [306, VII, 414], *Процьківка* в Царичанському р-ні Дніпропетровської обл. [220, 129] та мікротопонім *Процьківка* — куток (від прізвиська *Процьки*) в с. Рудька Царичанського р-ну Дніпропетровської обл. [142].

Ханкевич (Гришко *Ханкевичь*, Канів, 1552 р. [10, VII, 1, 596]). Споріднений антропонім фіксується в старопольському іменнику XV ст. — *Hankowicz*, 1413 р. [315, II (2), 258]. Реальність існування цієї прізвищевої назви на східнослов'янському терені підтверджує також білоруський ойконім — нп *Ханкевича Цна* в кол. Мінській губ. [306, IX, 484]. Розглядуваний антропонім, на нашу думку, утворився шляхом приєднання патронімічного суфікса **-ев-ич** до чоловічого особового імені *Ханко* (< *Ганко*). Останнє є похідною розмовною формою християнського (католицького) імені *Йоган*. Разом із тим не виключено, що в основі цієї прізвищевої назви — жіноче хресне ім'я *Ханка* (пор. ст. пол. особову назву *Hanka*, 1352 р. [315, II (2), 258]).

Хурнауович (Михно *Хурнауович*, Вінниця, 1552 р. [10, VII, 1, 605]). Розглядувана прізвищева назва утворилася додаванням патронімічного суфікса **-ов-ич** до антропоніма *Хурнаум*. Останній, на наш погляд, представляє композит із двох особових імен християнського походження — *Хурс* і *Наум*. Очевидно, поява цього складного антропоніма

пояснюється католицьким звичаєм надавати одній дитині два різних імені. *Хурс* (< *Фурс*; пор. блр. прізвище *Хурс* [21, 424]) є розмовною формою офіційного особового імені *Фірс* грецького походження. *Наум* — християнське ім'я давньоєврейського походження. Прізвищева назва *Хурнаумович* (замість закономірної *Хурснаумович*) могла виникнути внаслідок спрощення на народному ґрунті, коли в процесі мовлення втрачилось фінальне *с* першооснови (*Хурс* → *Хур*).

Шимкович (Янъ *Шимковичъ*, Вінниця, 1565 р. [10, VIII, 5, 117, 119, 469]; Maczko *Symkowicz*, Перемишель, 1565 р. [64, II, 87]; Тимош *Шимкович*, Луцьк, 1569 р. [233, 135]). Розглядувана прізвищева назва утворилася від особового імені *Шимко* (пор. ст. укр. антропонім *Шимко*: Лях *Шимко*, Київ, 1552 р. [10, VII, 1, 117] та суч. прізвища: укр. *Шимко* [142], чеськ. *Šimko* [278, 161]) за допомогою патронімічного суфікса *-ов-ич*. Особове ім'я *Шимко* дослідники кваліфікують як полонізм від українського *Семко* (< *Семен*) [150, 13]. Ймовірно також, що *Шимко* — це похідна народнорозмовна форма від особового імені *Юхим* (*Юхим* → *Химко* → *Шимко*). Про популярність імені *Шимко* в Україні свідчать чисельні споріднені антропоніми, оформлені різними суфіксальними формантами, пор., напр.: ст. укр. *Шимченко*, 1649 р. [173, 51], суч. укр. *Шімків*, *Шимчук* [171, 241–242], *Шимчик* [150, 124], *Шимка*, *Шимков*, *Шимчишин* [142]. На східнослов'янському терені простежуються також ойконіми, пов'язані з розглядуваною прізвищевою назвою: в Україні — с. *Шимкове* (Ананьївськ. р-н Одеськ. обл. [230, 204]), сс. *Шимківці* (Збаразьк. р-н Тернопільськ. обл. і Білогірськ. р-н Хмельницьк. обл. [230, 262, 298]), у Білорусі — нп *Шімкі* в Гродненській [168, 260] і Мінській [170, 292] обл., нп *Шімкове* в Мінській обл. [170, 291].

Юхнович (*Sienko Juchnowicz*, Бар, 1565 р. [10, VII, 2, 242]; *Iwasko Juchnowicz*, Рогатин, 1565 р. [64, I, 159]; Іван *Юхнович*, Кременець, 1591 р. [94, I, 142]). Антропонім утворився від особового імені *Юхно* (пор. особові назви: ст. рос. *Юхно* Бандин, Новгород, 1495 р. [37, 24]; ст. пол. *Juchno*, *Uchno*, 1430 р. [315, II (3), 435] і суч. укр. прізвище *Юхно́* [142; 171, 248]) додаванням патронімічного суфікса *-ов-ич*. У науковій літературі існує кілька версій щодо походження особового імені *Юхно*. Так, В. Сімович уважає, що зазначений антропонім пов'язаний з документальним чоловічим іменем *Йосип* [184, 101]. Водночас російські дослідники кваліфікують *Юхно* як похідне від імені *Юрій* [37, 379; 232, 81]. На нашу думку, цілком правомірно пов'язувати його з чоловічим християнським іменем *Юхим*. В іменнику східних слов'ян фіксуються споріднені антропоніми, що сягають особового імені *Юхно*, пор., напр.:

ст. укр. *Юхненко*, 1649 р. [173, 30], суч. укр. *Юхнівич* [171, 248], *Юхнівич* [232, 205], *Юхняк* [150, 124]; ст. рос. *Юхнов*, 1547 р. [37, 249], суч. рос. *Юхнев*, *Юхнин* [232, 81], блр. *Юхновец* [232, 238]. Пор. також східнослов'янські географічні назви, утворені від антропоніма *Юхно*: в Україні — с. *Юхни* (Миронівськ. р-н Київськ. обл. [230, 141]), с. *Юхнове* (Новгород-Сіверськ. р-н Чернігівськ. обл. [230, 338]), урочище *Юхнове* в с. Пролетарське Коропського р-ну Чернігівської обл. [142]; у Росії — нп *Юхнов* у кол. Смоленській губ., нп *Юхнова* в кол. Олонецькій губ., нп *Юхновка* й нп *Юхни* в кол. Псковській губ. [306, X, 470–471]; у Білорусі — нп *Юхновка* в Мінській обл. [170, 295], нп *Юхнівичи* в Мінській [170, 295], Брестській [165, 138] і в кол. Гродненській [168, 262] обл.

Прізвищеві назви з суфіксом **-енк(о)**:

Ванютенко (Борись *Ванютенко*, Вінниця, 1552 р. [10, VII, 1, 604]). Прізвищева назва утворилася шляхом додавання патронімічного суфікса **-енк(о)** до особового імені *Ванюта*. Буквально означає «син *Ванюти*». *Ванюта* — це розмовно-побутовий варіант документального християнського імені *Іван* давньоєврейського походження. Про існування зазначеного варіанта імені в східних слов'ян свідчить споріднений український антропонім, оформлений іншим суфіксом, — *Ванючич*: *Chriniecz Vaniuiczicz*, 1565 р. [64, II, 212]. Сюди ж слід додати й російські ойконіми: нп *Ванютино* в кол. Костромській, Новгородській, Псковській, Вітебській губ. [306, I, 640].

Прізвищеві назви з суфіксом **-ин**:

Андрюкин (Остап *Андрюкин*, Черкаси, 1552 р. [10, VII, 1, 89]). Прізвищева назва утворилася шляхом приєднання присвійного суфікса **-ин** до особового імені *Андрюка*. Останнє є похідною розмовно-побутовою формою від документального християнського імені *Андрій*. В українському антропоніміконі простежуються споріднені прізвища: *Андрук* [150, 95] і *Андрюк* [142]. Про існування імені *Андрюка* в східних слов'ян свідчать відантропонімічні ойконіми, зафіксовані на території Росії,— нп *Андрюкино* в кол. Ярославській губ., нп *Андрюково* в кол. Псковській, Тверській, Вологодській і Ярославській губ. [306, I, 179].

2.1.1.2. Лексико-семантичні утворення представлені лише однією прізвищевою назвою

Мацута (Єронім *Мацута*, Кременець, 1592 р. [94, 154, 160]). Аналізований антропонім — це лексико-семантичне утворення, що сягає особового імені *Мацута* (пор. засвідчені в старобілоруському антропоніміконі аналогічні особові імена: *Мацута* Каленковичь, 1541 р.; *Мацута* Данцовичь, 1634 р. та форму з м'яким *ц'* *Мацюта* Доревичь,

1541 р. [233, 56]). Останнє кваліфікується дослідниками як розмовна форма від документального особового імені *Матвій* християнського походження [233, 56]. Воно утворилося шляхом додавання суфікса *-ута* до усіченої основи імені *Матвій*. Про можливість існування в українській мові народнорозмовних форм від імені *Матвій* із переходом *t > ц/ц'* свідчать зафіксовані документально українські антропоніми: особове ім'я *Мацько* (< *Матвій* [44, IV, 556; 186, 76]) та сучасні прізвища — *Мацьків*, *Мацько* [174, 154], *Маценко*, *Мацук*, *Мацко*, *Мацюк* [142], *Маць*, *Мацак*, *Мацейко*, *Мацина*, *Мацула*, *Мацура* [150, 111]. Щодо структури аналізованого антропоніма пор. сучасні українські прізвища з суф. *-ута*, похідні від християнських особових імен: *Васіюта*, *Іваніюта*, *Івасіюта*, *Маркута* [172, 160]. На думку дослідників, суф. *-ута* служить для творення зменшених форм особових імен (демінітивів) [172, 160] і може додаватися до основи повного імені, усіченої в кінці, утворюючи емоційно-оціночні форми здрібніло-пестливих імен [233, 104]. О.О. Шахматов, вивчаючи мову Двінських грамот XV ст., зазначав, що цей суфікс був характерним для Двінської землі (частина суч. Архангельської обл. Росії), за його допомогою утворювалися похідні чоловічі імена шляхом приєднання суфікса *-ута* до першої частини «грецьких» імен: *Федута* (від *Федор*), *Матута* (від *Матвей*), *Якута* (від *Яков*) [251, 1, 120]. Суфікс *-ута* досить продуктивним був і в старобілоруській мові при творенні зменшених форм особових імен, пор., блр. *Панюта*, *Пархута*, *Станюта*, *Сенюта*, *Фенюта*, *Яцута* [233, 95]. На території Білорусі засвідчені також назви населених пунктів, похідні від розглядуваного антропоніма: нп *Мацуты* в Гродненській обл. [168, 158] і нп *Мацутовка* в кол. Могильовській губ. [306, V, 245].

2.1.2. Прізвищеві назви, похідні від слов'янських автохтонних імен

В основах прізвищевих назв цієї групи лежать імена-композиції (імена, що мають у своєму складі не менше двох кореневих морфем із поєднувальною голосною або без неї) та відкомпозиційні імена (імена, утворені різними способами скорочення від імен-композиції).

2.1.2.1. Морфологічні утворення

Прізвищеві назви з суфіксом *-ев-ич*:

Богушевич (Миколай *Богушевич*, Володимир, 1596 р. [10, VII, 2, 24]). Пор. аналогічний білоруський відповідник — прізвище *Богушевич* [232, 231] та похідний від нього ойконім — нп *Богушевичи* в Мінській обл. [170, 27]. Антропонім утворений від особового імені *Богуш* за допомогою патронімічного суфікса *-ев-ич*. Про існування цього імені в укра-

їнському іменнику XV–XVI ст. свідчать староукраїнські особові назви: *Богу(ш)*, Сучава, 1422 р.; *Богуш* Оверкин, Луцьк, 1438 р.; *Богоушь* Боговитинович, Острог, 1466 р. [202, I, 105]; *Богуш*, Любель, 1571 р. [38, 105]; *Богушь* Касперь, Луцьк, 1583 р. [10, VIII, 3, 377]; *Богушь* Морозовъ, Канів, 1552 р. [10, VIII, 1, 98]. Одноійменні антропоніми простежуються також у західних та південних слов'ян: ст. пол. *Bogusz*, 1288 р.; *Bohusz*, 1386 р. [315, I (2), 202], чеськ. *Bohuš* [278, 68], болг. *Богѹш*, XVI ст. [68, 26; 72, 79], *Богѹша* [68, 26]. В ономастичній картотечі Інституту української мови НАН України фіксується сучасне українське прізвище *Богуш* (Київськ. обл.) [142]. З антропонімом *Богуш*, очевидно, можна пов'язувати назви населених пунктів на українському терені: с. *Богуші* в Ровенській обл. [230, 233] та сс. *Богушівка* у Волинській і Ровенській обл. [230, 30, 238]. Пор. також споріднені українські антропоніми з іншими суфіксальними формантами: *Богушенко*, *Богушевський*, *Богушко* [142]. У науковій літературі існує кілька версій щодо походження цього антропоніма. Так, болгарський дослідник С. Ілчев вважає, що *Богѹш* — похідне утворення від *Бог(о)+уш*, у якому *Бог(о)* — це скорочення від *Богдан* або *Богомил* [72, 79]. Переважна більшість дослідників кваліфікує *Богуш* як безсуфіксний дериват від слов'янського особового імені *Богус[лавъ]*, утворений шляхом усічення постпозиційного компонента зі збереженням початкового приголосного, перетвореного в інший приголосний (так зване гіпокористичне ім'я) [див.: 313, I, 79; 278, 68; 49, 90; 144, 529].

Прізвищеві назви з суфіксом **-ин**:

Боговитин (Андрей *Боговитинъ*, Кременець, 1596 р. [94, 119]). Одноійменні антропоніми зустрічаються в раніших українських пам'ятках XV ст.: *Боговитинъ*, Луцьк, 1430–1447 р. [10, VIII, 4, 8; VIII, 4, 11] та пізніших XVII ст.: *Боговитин*, Луцьк, 1623 р. [10, I, 6, 530]. Аналізована прізвищева назва утворилася шляхом приєднання присвійного суфікса **-ин** до особового імені *Боговит*. Останнє є давнім слов'янським іменем-комполитом, що сягає псл. **bogovitъ*, утвореного поєднанням іменникової основи **bogъ* і дієслівної основи **vitъ* (від псл. **vitati* «вітати, відвідати») ^{*)}. Особове ім'я *Боговит* приховане також у складі староукраїнського антропоніма *Боговитинович*, XVI ст. [10, I, 6, 20; VIII, 4, 429;

^{*)} Українські дослідники М.Л. Худаш і М.О. Демчук антропонімний композит *Боговит* кваліфікують як субстантивно-субставтивне словотвірне утворення [240, 22].

VII, 2, 75; 38, 182] та російського ойконіма *Боговитиновичина* в кол. В'ятській губ. [306, I, 427].

Прізвищеві назви з суфіксом *-їь:

Межибож (Грыгорый Демитрыевичъ *Межибож*, Львів, 1597 р. [10, I, 12, 5]). На подібну особову назву натрапляємо в старопольському антропоніміконі XIV ст. — *Miezyborz*, 1358 р. [315, III (3), 466]. Можливо, до споріднених слід зарахувати українські ойконіми — смт *Межибіж* у Летичівському р-ні Хмельницької обл. [230, 303], яке вперше загадується в писемних джерелах під 1146 р. [57, 88], і нп *Miezybożek* у кол. Подільській губ. (зараз не простежується [306, V, 500]). На наш погляд, прізвищева назва *Межибож* є посесивом на *-їь від давнього слов'янського імені-комполита **Межибог*. Останнє реконструюється як псл. **medjibogъ*, що утворилося складанням основ **medji* «між» [268, 18, 48–49] та **bogъ* [268, 2, 161–163]. Щодо аналогічної структури пор. слов'янський антропонімічний композит *Межимир* (відомий ще з сер. VI ст. н. е.) — ім'я антського посла, якого знищив аварський хан [177, 7–8; 268, 18, 49].

2.1.2.2. Лексико-семантичні утворення

Богуф(хв)ал (Павша *Богуфаль*, Київ, 1547 р. [38, 205]). Прізвищева назва утворилася лексико-семантичним способом від особового імені *Богухвал*. Останнє є давнім слов'янським іменем-комполитом, яке сягає псл. **boguxvalъ* [див.: 268, 2, 160]. Пор. ст. блр. *Богухвал*, 1555 р. [233, 20], ст. чеськ. *Bohuchval* [284, I, 78], ст. пол. *Voguchwał, Voguśal*, 1204 р. [315, I (2), 193]. На території Білорусі засвідчено ойконіми, пов'язані з аналізованою прізвищевою назвою: нп *Богуфалово* та нп *Богухвали* в кол. Могильовській губ. [306, I, 144]. У свою чергу, праформу **boguxvalъ* дослідники кваліфікують як утворення, що виникло шляхом складання основ **bogъ* і **xvalъ* [268, 2, 160].

Дадзибог (Ян *Дадзибог*, Кременець, 1584 р. [94, 82]). На нашу думку, розглядуваний антропонім сягає первісного **Дажбог* (*ж* > *дз* — результат «дзекання»), що може пояснюватися польським впливом; пор. у зв'язку з цим старопольську особову назву *Dadzbog*, 1254 р. [315, I (3), 448]). Одноіменний антропонім засвідчено в українських писемних джерелах XV ст.: «...а на то ест... в.п. *Дажбога* чашника, 1471 р...» [202, 276]. На споріднені особові назви натрапляємо в давніх антропоніміконах інших слов'янських народів, напр.: д.-р. *Дажьбогъ, Даждьбогъ*, 1180 р. [207, 1, 264], ст. пол. *Dadzbogov*, 1426 р., *Dadzbogowicz*, 1471 р. [315, I (3), 449–450], ст. болг. *Дажбог*, XV–XVI ст. [68, 78]. У спеціальній літературі композит *Дажбог* реконструюється як псл.

**dadjъbogъ*, утворений з імператива **dadjъ* «дай» і основи іменника **bogъ* «щастя, добробут» [58, 2, 9; 235, I, 482; 268, 4, 182–183] й буквально означає «той, хто дає добробут» [див.: 235, I, 482]. У слов'янській міфології *Дажбог* відомий як бог Сонця, світла й вогню. Пізніше, вважався богом жнив, добра й достатку [228, 3, 231]. Пор. укр. *Дажбог* «язичницький бог сонця» [59, I, 171] та похідні східнослов'янські прикметники: д.-р. *дажьбожь*, *даджьбожь* [207, 1, 624], укр. *дажбб́жий* [59, I, 171]. Ми вважаємо, що антропонім *Дажбог* можна зарахувати до так званих «побажалъних» імен-комполітів типу *Будимир*, *Владислав*, *Мислибг*, *Хотимир* та ін. [49, 49].

На основі здійсненого в цьому підрозділі аналізу прізвищевих назв слід відзначити такі моменти:

1. Церковнохристиянські особові імена, що лежать в основі українських прізвищевих назв XVI ст., на українському мовному ґрунті поступово змінювали свою первісну форму, пристосовуючись до фонетичної та морфологічної систем мови. Внаслідок чого з'являлись відмінні від канонічних народні варіанти християнських імен. Як правило, від традиційної (канонічної) форми імені утворювалось декілька розмовних.

2. Слов'янські автохтонні імена-комполіти та відкомполітні утворення, що лежать в основі українських прізвищевих назв XVI ст., є праслов'янською антропонімною спадщиною, сформованою у глибоку праслов'янську епоху, на що вказує їх поширеність у писемності інших слов'янських народів.

2.2. ПРИЗВИЩЕВІ НАЗВИ, ПОХІДНІ ВІД ПРИЗВИСЬК

Ця семантична група антропонімів є найбільшою за обсягом і найцікавішою за своїм походженням. В основі аналізованих прізвищевих назв відбиті прізвиська відапелятивного походження. Відомо, що «...відапелятивний шар антропонімів виник за рахунок тісних генетичних зв'язків з апелятивним словотворчим матеріалом. Помітне тут місце посідають антропоніми, що виникли шляхом перенесення готових апелятивних структур» [77, 79].

Прізвищеві назви відапелятивного походження — це скарбниця духовного надбання народу. Вони відображають народну мудрість багатьох поколінь, їх кмітливість, дотепність, глибокі емоції (співчуття, іронія, глум, насмішка, жарт тощо). У прізвищевих назвах відбиваються різні події, явища громадського життя (побут, звичаї, обряди), процеси праці. Тому такі прізвищеві назви можуть стати певним кодом для роз-

криття величезної інформації про вірування, заняття, культуру, побут тощо наших предків.

Дослідження українських прізвищевих назв шляхом етимологічного аналізу має важливе значення для визначення семантики антропооснови, а також для поглибленого вивчення самої апелятивної лексики як базової основи значної частини антропонімів. Такий підхід, який передбачає розгляд антропоніма в певному етимологічному гнізді, дозволяє встановити походження не лише досліджуваної особової назви та її етимона, а й кола споріднених лексичних одиниць, які могли бути мотивуючими для розглядуваної антропооснови. Предметом нашої уваги стали прізвищеві назви переважно із затемненою семантикою антропооснов, які тлумачаться з урахуванням ареальної, фонетичної та структурно-семантичної характеристик.

2.2.1. Морфологічні утворення

Прізвищеві назви з суфіксом *-ев-ич/-ов-ич*:

Бобрикович (Семен *Бобриковичъ*, Київ, 1552 р. [10, VII, I, 114]; Іван *Бобрыковичъ*, Володимир, 1593 р. [10, III, I, 48]; Iaczko *Bobrikowicz*, Городло, 1565 р. [64, III, 74–75]). Аналізований антропонім простежується також в українській пам'ятці XV ст.: «...пан Федко *Бобрыковичъ*», Луцьк, 1461 р. [202, I, 103]. У зібранні білоруських антропонімів М.В. Бірила фіксується аналогічний відповідник — *Бабрыкóвіч* [21, 28].

Антропонім утворений від прізвиська *Бобрик* додаванням патронімічного суфікса *-ов-ич*. Особова назва *Бобрик* зустрічається в староукраїнських, староросійських і старобілоруських джерелах, пор.: ст. укр. *Бобрык* Кравець, Кременець, 1552 р. [10, VII, 2, 105], *Bobrik* Sargika, Городло, 1565 р. [64, III, 75], *Бобрик* Потап, Луцьк, 1571 р. [10, VIII, 6, 356], *Бобрыкъ* Захар, 1649 р. [204, 2, 133]; ст. блр. *Бобрик*, XVI–XVII ст., ст. рос. *Бобрик*, XVI–XVI ст. [21, 28]. Ця назва фіксується також у сучасних слов'янських іменниках: укр. *Бобрик* [142]; блр. *Бóбрык* [21, 28], нл. *Bobrik* [302, III, 14], чеськ. *Bobřík* [278, 190].

Прізвисько *Бобрик* може бути лексико-семантичним утворенням від апелятива *бобрик* (< псл. **bobrikъ*; реконструкцію останнього див.: [263, 45]) або дериватом на *-ик* від прізвиська **Бобр* й з погляду структури співвідноситися з сучасними українськими прізвищами *Біччик*, *Дрбздик*, *Кізлик* [172, 129].

Щодо мотивації антропооснови пор. укр. *бóбрык* «зменш. від *бобер*» [44, I, 78], ст. рос. *бобрыкъ* «шкурка невеликого (молодого) бобра» [198,

1, 253], укр. *бóбрик* «вид сукна зі стоячим ворсом», *бóбриком* (присл.) «чоловіча коротка стрижка зі стоячим волоссям спереду» [58, 1, 217], рос. діал. *бóбрик* «жіноча висока пишна зачіска» [189, I, 80], «1. плюш, 2. плюшевий жакет» [190, 1, 81], «боброва чоловіча шапка без вух» [194, 31], «вузька тасьма з торочками» [162, 2, 56], блр. *бóбрык* «текстильний термін — утворений від бобер» [269, 1, 366].

Борзобогатович (Lewko *Borzobohatowicz*, Городло, 1565 р. [64, III, 83]). Прізвищева назва утворилася шляхом приєднання патронімічного суфікса *-ов-ич* до прізвиська *Борзобогатий*. Ймовірність останнього підтверджують староукраїнські антропоніми, напр.: Івань *Борзобагатий*, Володимир, 1569 р. [38, 36]; Івань Олехнович *Борзобогатий*, Луцьк, 1552 р. [10, VIII, 5, 122–124]. Пор. також сучасне українське прізвище — *Борзобогатий*, засвідчене на Львівщині [142]. Прізвисько *Борзобогатий* сягає псл. **bъrzobogaty(jь)*, яке виникло складанням основ **bъrzъ(jь)* «швидкий, прудкий» [268, 3, 137] і **bogaty(jь)* «багатий, рясний» [268, 2, 158]. Щодо аналогії словотвору пор. синонімічний український антропонім *Скоробагатий*: Ivan *Skorobochathi*, Снятин, 1565 р. [64, III, 3]; Яско *Скоробагатый*, козак Черкаського полку, 1649 р. [173, 82].

Воскобойникович (Степань *Воскобойниковичь*, Київ, 1596 р. [85, 66]). Антропонім утворений шляхом додавання патронімічного суфікса *-ов-ич* до прізвиська *Воскобойник*. Відповідні антропоніми простежуються в східних і західних слов'янських мовах, напр.: ст. укр. *Woskoboinik*, Луцьк, 1552 р. [10, VII, 1, 176], Тереховля, 1565 р. [64, I, 116] і ст. пол. *Woskoboynik*, 1435 р. [315, VI (2), 201]. Пор. також сучасне українське прізвище — *Воскобойник* (с. Медведівка Чигиринськ. р-н Черкаськ. обл. [142]). На території України фіксуються ойконіми, похідні від прізвиська *Воскобойник*: сс. *Воскобійники* (Кременчуцьк. і Шишацьк. р-ни Полтавськ. обл. [230, 223, 230]; Богодухівськ. р-н Харківськ. обл. [230, 273]).

Прізвисько *Воскобойник* можна безпосередньо пов'язувати з апелятивами, відомими в східнослов'янських мовах, пор., напр.: ст. укр. *воскобойникъ* «той, що б'є віск, воскобійник» [204, 4, 239; 220, 1, 313], ст. рос. *воскобойник* «т.с.», 1588 р. [198, 3, 40], ст. блр. *воскобойникъ* «т.с.» 1688 р. [41, 4, 198].

Долгошийкович (Гапонь *Долгошийковичь*, Житомир, 1588 р. [2, 33]). Прізвищева назва утворилася шляхом додавання патронімічного суфікса *-ов-ич* до прізвиська **Долгошийка*. Виникнення останнього, на нашу думку, можна тлумачити двома способами. По-перше, як деміну-

тивне суфіксальне (-к) похідне від антропоніма *Долгошья* (пор. укр. антропоніми: ст. *Долгошья*, 1649 р. [173, 52], суч. *Долгошея* у Вінницькій обл. [142] та укр. ойконім відантропонімного походження — с. *Довгошиї* у Млинівському р-ні Ровенської обл. [230, 238]). По-друге, прізвисько **Долгошійка* можна безпосередньо пов'язувати з апелятивом **долгошійка* < **dylgošijka* (щодо можливості такої апелятивної структури пор. рос. діал. *долгоушка* «шапка-вушанка» [197, 8, 108]). Стосовно первісної семантичної мотивації антропооснови **Долгошійка* пор. рос. діал. (калузьк.) *долгошья* «селянське прізвисько» [197, 8, 108].

Кармалович (*Kucz Karwałowicz*, Любомль, 1564 р. [10, VII, 2, 239]). У «Словнику литовських прізвищ» наводяться антропоніми, котрі можна розцінювати як варіанти до розглядуваної прізвищевої назви: *Кармаловичь* і *Karmilowicz*. Однак, на жаль, точніша інформація (джерело, рік, місце фіксації), яка б вказувала на національну приналежність та походження цих антропонімів, авторами вищеназваного словника не подається [294, I, 928].

На наш погляд, прізвищева назва *Кармалович* утворилася шляхом додавання патронімічного суфікса -ов-ич до прізвиська **Кармал*. Ідентичні антропоніми на слов'янському терені не простежуються. Відновлене прізвисько формально можна зіставляти з російськими ойконімами: нп *Кармал* у кол. Казанській і Симбірській губ., нп *Кармала* в кол. Казанській, Самарській, Саратовській і Уфимській губ. [306, IV, 73], нп *Кормала Старая* в кол. Казанській губ. [306, IV, 409]. Але про їхню генетичну спорідненість говорити передчасно.

Можливо, до споріднених слід зарахувати ряд українських антропонімів в іншому суфіксальному оформленні, які фіксуються ономастичною картотекою Інституту української мови НАН України: *Кармалига* (Чернігівськ. обл.), *Кармалита*, *Кармаліт*, *Кармалюк* (Вінницьк., Житомирськ., Львівськ. обл.), *Кармелюк* (Вінницьк. обл.) *) [142]. Варто відзначити також факт існування в Литві прізвищ — *Karmalāvičius*, *Karmelāvičius*, *Karmelėvičius*, *Karmilāvičius* [294, I, 928–929], які, ймовірно, мають спільне джерело походження з розглядуваним антропонімом.

Оскільки апелятивна першооснова прізвиська **Кармал* відсутня в доступних слов'янських лексикографічних джерелах, то щодо походження прізвиська **Кармал* можуть висуватися різні версії. Так, у спеціальній літературі відомі спроби пояснити споріднені особові назви як іншомовні запозичення. Зокрема, І.М. Железняк, аналізуючи споріднене

*) Прізвище українського народного героя відоме в двох варіантах — *Кармалюк* і *Кармелюк* [229, 5, 39].

українське прізвище *Кармалюк*, припускає два гіпотетичні шляхи його походження. По-перше, вплив ордену кармелітів, який у певний час був досить поширений на Правобережній Україні (розглядувана прізвищева назва фіксується саме в цьому регіоні). Пор. ст. пол. *Karmel* «висока гора в Палестині» [295, II, 321], схв. *Kàrmēl* (14 ст.) = *Karmil* «гора в давній Палестині, оронім» [310, II, 52]. По-друге, зв'язок із тюркською основою *karmal* «бути загарбаним зачепленим» [164, II, 1, 218]. Відповідно прізвисько **Кармал* могло мати значення «полонений» [62, 68] *).

На наш погляд, антропооснову **Кармал* не можна однозначно тлумачити як іншомовне запозичення. За пропонованою версією, прізвисько **Кармал* мотивоване не збереженням у слов'янських мовах апелятивом **кармал*, що сягає базової праформи псл. **kьrmaľ*. Реконструйоване **kьrmaľ* розглядаємо як похідне утворення з суф. *-aľ* від основи псл. **kьrm-*, детально описаної Р.М. Козловою [90, 294–316]. Слов'янські мови засвідчують чимало лексичних одиниць, в основах яких простежується псл. **kьrm-* (ми не вважаємо за потрібне спеціально їх наводити), всі вони об'єднуються навколо генетичної семантичної ознаки — «вигнутість, кривизна, нерівність, опуклість», що дає підстави дослідникам зараховувати їх до гнізда і.-е. **(s)ker-* «гнути, згинати; кривити; крутити, вертити» [90, 294–316].

Щодо мотивації семантики антропооснови **Кармал* пор. споріднені східнослов'янські апелятиви, похідні від псл. **kьrm-*: блр. *курмель* (< **kьrmelъ*) «людина малого росту» [269, 5, 168], рос. діал. *карамель* (< **kormelъ* — форма з вокалізмом нормального ступеня *o*-ряду) «про дівчину або жінку невеликого росту» [197, 13, 73].

Псл. основа **kьrm-* є досить продуктивною при творенні слов'янських онімів, пор., напр.: антропоніми — укр. *Кармелюк* [142], рос. *Кармелин* (дворянський рід відомий з XVI ст.) [24, XVI, 557], слн. *Karmel*, *Krmel* [321, 253, 260], схв. *Kàrmeliň*, *Karmeliň* [176, IX, 299], блр. (із різною рефlekсацією вихідного *ьr*) *Кірмель*, *Курмель*, *Курмялєў* [21, 203, 234]; ойконіми: у Чехії — *Krmelin* [288, 152], у Польщі — *Karmelin* [316, 2], у Білорусі — нп *Кармеляни* [168, 119]; польський гідронім *Karmelówka* в бас. Вісли [286, 336], білоруський мікротопонім *Кормэл-ніца* — ліс у Брестській обл. [119, 121].

*) Наведемо також для порівняння, версію походження спорідненого українського прізвища *Кармелюк* (останнє нами кваліфікується як похідне утворення з суф. *-ук* від антропоніма *Кармель*) дослідника В. Шнейдера, що пов'язує зазначений антропонім з євр. словом *кармель* «квітуча земля, свіжі фрукти», яке, в свою чергу, походить від назви гори в Ізраїлі [254, 33].

Факт присутності споріднених антропонімів (див. вище) в литовському іменнику, очевидно, пояснюється адаптацією слов'янського антропоніма *Кармалович* на литовському мовному ґрунті.

Копилович (Нарон *Koryłowicz*, Хмельницький, 1565 р. [10, VII, 2, 136, 196]). Прізвищева назва утворилася шляхом додавання патронімічного суфікса **-ов-ич** до прізвиська *Копил*. Ймовірність останнього підтверджують чисельні антропоніми, засвідчені в слов'янських іменниках: укр. *Копил* (прізвище в с. Рогинці Хмельницького р-ну Вінницької обл. та прізвисько в с. Тубільці Черкаського р-ну й обл.) [142], блр. *Копыл*, XVI–XVIII ст. [21, 181], рос. *Копыл*, XVI ст. [37, 154], серб. *Копьль* [45, 183]. Від них утворено ряд похідних антропонімів: укр. *Копиленко*, Київ, 1784 р. [142]; *Копилець*, Чернігівська обл., 1666 р. [152, 383]; *Копилченко*, 1649 р. [173, 248]; рос. *Копиловъ*, 1440 р. [4, I, 163], *Копылов*, Кашира, 1556 р. [37, 154]; блр. *Капылоў*, *Капылёнка*, *Капылёц* [21, 181], болг. *Копелѐв*, *Копелов*, 1879 р. [72, 268]. На слов'янському терені відомі також ойконіми, споріднені з аналізованим антропонімом: в Україні — с. *Копили* Полтавського р-ну та обл. [230, 227], с. *Копилів* Макарівського р-ну Київської обл. [230, 140]; у Росії — нп *Копыл* у кол. Тамбовській губ., нп *Копылы* в кол. Орловській губ., нп *Копылево* в кол. Ярославській, Псковській, Рязанській та Тверській губ. [306, IV, 393]; у Білорусі — нп *Копыль* у Мінській обл. [170, 125], нп *Копыль* в Брестській обл. [165, 64]; у Польщі — *Koryłow* [308, 387]; у Боснії — *Kopilo*, *Kopilovi* та в Чорногорії — *Kopilje* [289, 233].

Очевидно, що прізвисько *Копил* пов'язане з відповідними апелятивами, засвідченими в багатьох слов'янських мовах, пор., напр.: укр. *кóпил* «позашлюбна дитина» [44, II, 280], укр. діал. *копíл* «дитина», «позашлюбний син» [18, 129], (буковин.) *кóпил* «байстрюк, позашлюбний син» [110, IV, 77], (бойк., заст.) *кóпило* «байстрюк», болг. *кóпеле*, *кóпиле*, макед. *копиле*, схв. *кóпiле*, слц. *копiл*, словен. *kopyl* «т.с.» [268, 11, 30–31]. Разом із тим слов'янським мовам цей апелятив відомий в інших значеннях, пор.: укр. *копíл* «1) шевська колодка, 2) стовпчики (від 4 до 6), що зв'язують полоззя з ящиком саней» [44, II, 280], діал. (поліськ.) *копíл* «сокира, якою тешуть дерево для виготовлення човнів, дерев'яних ночов та ін.», *копiла* «дерев'яна розпірка, яка встановлюється між бортами нового човна для запобігання його деформації» [103, 103]; блр. діал. *капы́л* «колодка», «вертикальний стояк у полоззях», «мотика» [81, 154; 205, 2, 410]; ст. рос. *копыль* «рід лопати» [198, 7, 299], рос. діал. *копы́л* «стояк, надовбень, торцем уставлена в щось деревинка; сани», «постолова колодка», «палиця з довгою ручкою», «топорище», «криве

долото для обробки всередині колод у вуликах», «мотика, лопатка для вибирання картоплі», «ручна прядка», «костур, милиця» [197, 14, 300]; болг. *копіло* «загострена паличка для вибирання квітів із короткими кореневищами або з цибулинами», *кóпеле* «пагін, стеблина» [268, 11, 31]; пол. *кору́та, кору́ту* «копили (в санях)» [58, 2, 567], пол. діал. *кору́т* «копито» [309, II, 430], вл. *коро́т* «вила (для гною); роззява», нл. *кору́тка* «мотика (для гною)» [58, 2, 257]. Донедавна наведена відапелятивна лексика ввжалася або неясною, або запозиченою на Балканах [58, 2, 567; 235, II, 320; 279, 564]. «Етимологічний словник слов'янських мов» зараховує її до питомо слов'янської й зводить до псл. **коруль* < **kopati* + суф. -*уль* [268, 11, 30–34]. На думку укладачів указанного словника, лексика хлібо-робного виробництва та ремісництва є первісною стосовно лексики шлюбнородинних стосунків. Зокрема, значення «незаконнонароджена дитина» кваліфікується дослідниками як вторинне, що виникло на основі метонімічного переносу: «незаконнонароджена дитина» < «побічний пагін, паросток» [268, 11, 30–34], пор., напр.: болг. діал. *копіло* «відросток курудзи, який вилучається (виривається), оскільки в гнізді їх декілька» [27, 2, 613].

Кордишевич (Сенко *Кордышевичъ*, Вінниця, 1552 р. [10, VII, 1, 605]). Антропонім утворився шляхом додавання патронімічного суфікса -*ев-ич* до прізвища *Кордиш*. На наявність останнього в староукраїнському іменнику вказують антропоніми: Филонь *Кордышъ*, Вінниця, 1567 р. [10, VIII, 3, 143], Игнатий *Кордыш*, 1784 р. [142] та ойконіми, в складі яких збереглася ця особова назва: с. *Кордишів* (Шумськ. р-н Вінницьк. обл.) [230, 267], сс. *Кордишівка* (Вінницьк. і Козятинськ. р-ни Вінницьк. обл.) [230, 11, 14], нп *Кордышев* у кол. Волинській губ., нп *Кордышевка* в кол. Подільській губ. [306, IV, 400]. Сюди ж слід додати похідні українські антропоніми: *Кордышев* (*Kordyszow Wasyl* Rotarszcus, Вінниця, 1530 р. [10, VII, 2, 16–17]) та *Кордышовое* (Третинчина *Кордышовое*, Вінниця, 1552 р. [10, VII, 1, 605]). Споріднені особові назви засвідчені в старопольському антропоніміконі, пор.: *Kordys(z)*, 1430 р.; *Kordys(z)owa*, 1441 р. [315, III (I), 85]. Пор. також сучасне сербське прізвище — *Кордйш* [176, 10, 241].

Прізвисько *Кордиш* реконструюється як **kъrdušь* — похідне на -*ушь* від псл. **kъrda*/**kъrdь*, належних до і.-е. гнізда *(*s*)*ker-* «гнути, згинати; крутити, вертїти» (реконструкцію праформи здійснила Р.М. Козлова [90, 165]). Суфікс -*ушь* надає значенню слова деминутивний відтінок [313, I, 79].

У східнослов'янських мовах, й зокрема в українській, апелятив **кордиш* не фіксується. Однак ця лексема збереглася в польських діалектах, пор. польськ. діал. *kurdyś* у значенні «вітрогон, жевжик, вертихвіст» [291, 2, 531]. Семантику атропооснови допомагають розкрити також інші слов'янські апелятиви, що сягають псл. праформ **kьrda/*kьrdь*, ускладнені різними суфіксами, пор. напр.: укр. *кúрдик* «людина невеликого росту, товста, сутулувата, карлик», *курдіюк* «товстий, м'ясистий ніс у людини» [272, 1, 407], *кирдáтий*, «людина з великим носом, догори задертим», *кирдувáтий* «кремезний» [272, 1, 378], укр. діал. *кирдíчка* «мала на зріст жінка, людина» [32, 44], «низькоросла жінка або дівчина» [243, 2, 166], рос. діал. *курдіюк* «про товстуна» [197, 16, 117], блр. діал. *курдáты* «малий на зріст, куций» [227, 2, 252]. Різної у кореневому вокалізмі наведених вище апелятивів (-ур-, -ур-) пояснюється неоднаковою фонетичною реалізацією голосного ь в групі *тьрт* [90, 15, 30]. Це явище відбилося і в оформленні сучасних слов'янських прізвиськ, які можна розцінювати як фонетичні варіанти до прізвиська *Кордиш*, зокрема, укр. *Кúрдиш*, чеськ. *Kardyš* [278, 66].

Кудласвич (Останко *Кудлаевичь*, Вінниця, 1552 р. [10, VII, 1, 607]). Антропонім утворився шляхом додавання патронімічного суфікса -ев-ич до прізвиська *Кудла*. Ймовірність останнього в антропоніміконі східних та західних слов'ян підтверджують особові назви: ст. укр. *Кудла* (Федець *Кудьла*, Вінниця, 1552 р. [10, VII, 1, 607], *Mathwies Kudla*, 1565 р. [64, II, 236]), ст. пол. *Kudla*, 1399 р. [315, III (1), 188], суч. чеськ. *Kudla* [278, 234].

Мотивуючою для атропооснови *Кудла* може бути така східнослов'янська апелятивна лексика: укр. *кúдла* «1) скуйовджена голова; 2) мохнатий собака» [44, II, 319], рос. *кúдла* «патли, косми, пасма кучерявого, розкуйовдженого волосся, шерсті на людині або тварині» [48, II, 212], рос. діал. *кúдла* «1. про людину з непричесаним волоссям, 2. сплутане, скуйовжене волосся, стирчащі пасма сплутаного волосся, шерсті; патли, 3. кучеряве волосся, кучері» [197, 16, 12], блр. *кúдла* «1) кучерик, пасмо волосся; 2) нечеса; 3) прізвисько кошлатої собаки» [140, 257] та похідні: укр. *кудла́й* «1. людина зі скуйовдженою головою, 2) прізвисько мохнатого собаки» [44, II, 319], рос. *кудла́й* «мохнатий, кошлатий, з довгим і скуйовдженим волоссям» [48, II, 212], рос. діал. *кудла́й* «про людину з непричесаним волоссям» [197, 16, 12], укр. *кудла́нь* «з довгою скуйовдженою шерстю або волоссям», *кудла́й* «кудлай» [272, 401], укр. діал. *кудла́ч* «непричесана людина» [91, 145], *кудло́* «той, хто має кучеряве волосся» [19, 199]. Пор. в інших слов'янських мовах: пол. *kudły* «кудли,

патли», чеськ. *kudla* «волося, вовна», слц. *kudly* «скуйовджене волосся» [58, 3, 124]. Наведені апелятиви дослідники пов'язують із псл. **kqðyla* [58, 3, 124; 268, 12, 53].

Антропооснова *Кудл*- надзвичайно продуктивна в слов'янських мовах, зокрема, пор. чисельні східно- та західнослов'янські споріднені антропоніми, оформлені різними суфіксами, напр.: ст. укр. *Кудлак*, *Кудлатий*, *Кудлач*, *Кудлина*, *Кудлич*, 1565 р. [64, II, 78, 193, 201, 267; I, 88] і суч. укр. *Кудласенко*, *Кудлаєвський*, *Кудлай*, *Кудласевич*, *Кудлак*, *Кудлатий*, *Кудлач*, *Кудлаченко*, *Кудленко*, *Кудлик*, *Кудловський*, *Кудляк* [142]; блр. *Кудла́й*, *Кудла́еў*, *Кудлаёў*, *Кудласе́віч*, *Кудла́ч*, *Кудлачо́ў* [21, 226]; ст. пол. *Kudłacz*, *Kudłata*, *Kudlek*, *Kudłowicz*, XIV–XV ст. [315, III (1), 188]; чеськ. *Kudláč* [278, 27, 226], *Kudlák*, *Kudlič*, *Kudláček*, *Kudlička*, *Kudlich*, *Kudlik* [278, 234].

Кушнірович (*Jurí Kusnierzovicz*, Коломия, 1565 р. [64, I, 44]). В українських пам'ятках XVI ст. фіксується споріднений антропонім *Кушнеревич*: Мартин *Кушнеревичь*, Чорнобиль, 1552 р. [10, VII, I, 87]. Розглядувана прізвищева назва утворилася шляхом додавання патронімічного суфікса *-ов-ич* до прізвиська *Кушнір*. Останнє було надзвичайно поширене в українському антропоніміконі XVI ст., пор., напр.: *Iwasko Kusnirz* [10, VII, 2, 148], Гринь *Кушнерь*, Київ, 1552 р. [10, VII, 16], *Kostiuk Kusznier*, Луцьк, 1552 р. [10, VII, 1, 175], *Wassil Kusnir*, Галич, 1565 р. [64, I, 96], Івань *Кушнерь*, Остер, 1552 р. [10, VII, 1, 596], Сидорь *Кушнерь*, Канів, 1552 р. [10, VII, 1, 104], Ілья *Кушнерь*, Черкаси, 1552 р. [10, VII, 1, 88], Андрей *Кушнерь*, Львів, 1530 р. [10, VII, 10, 60]. Аналогічні антропоніми засвідчено й в інших слов'янських мовах, пор.: ст. рос. *Кушнірь*: Калитиєвський *Кушнірь* Іванович, Владимир, сер. XV ст. [37, 175], блр. *Кўшнер* [21, 238], ст. пол. *Kusner*, 1356 р., *Kuśnierz*, 1403 р. [315, III, 213].

Прізвисько *Кушнір* можна безпосередньо пов'язувати зі ст. укр. *кушнѣръ* «ремісник, який вичиняв хутро із шкур і виготовляв хутряні вироби» [74, 455], укр. *кушні́р* «хутровик» [44, II, 336], рос. *ку́шнер* «т.с.» [48, II, 229], рос. діал. *ку́шнір* [197, 16, 196], блр. *кушнѣр* «т.с.» [140, 272], пол. *kuśnierz*, слц. *kušnier* «т.с.» [58, 3, 170]. У східнослов'янські мови апелятив потрапив через польське посередництво із с.-в.-н. *kürsencoere* «кушнір», *kürsen* «хутряний одяг» [58, 3, 170]. Отже, прізвисько *Кушнір* вказує на заняття, рід діяльності його першопосія. Сучасне українське прізвище *Кушнір*, за даними Ю.К. Редька, фіксується в 13 областях України [172, 48]. У слов'янських мовах засвідчено низку споріднених антропонімів: укр. *Кушнѣрик*, *Кушнірѣнко*, *Кушнірѣук*, *Кушнірѣок*, *Куш-*

нірчук [172, 48], блр. Кушнєрык, Кушнероў, Кушнярзвіч, Кушнярэнка [21, 238], рос. Кушнерєв, Кушнарєв, Кушніров [232, 214, 262], ст. пол. *Kuśnierka*, 1470 р. [315, III (1), 213].

Лудович (Максимъ Лудовичъ, Луцьк, 1573 р. [10, VIII, 6, 388–389]). Антропонім утворився від прізвиська *Луд(а)* за допомогою патронімічного суфікса **-ов-ич**. Про реальність існування такого прізвиська свідчать слов'янські особові назви: ст. укр. *Луд*, 1496 р. [202, 1, 556], ст. рос. *Луда*, XV ст. [21, 257], ст. чеськ. *Lud* [317, 204], суч. укр. *Луда* (прізвище у Львівській обл.) [142], суч. блр. *Луд* (прізвище) [21, 257]. Пор. також споріднені антропоніми: болг. *Лудев*, *Лудков*, *Лудов* [72, 307], блр. *Лудзін* [21, 257], рос. *Луділов* [232, 124], чеськ. *Ludin* [278, 36] та географічні назви: в Україні — с. *Лудин* у Володимир-Волинському р-ні Волинської обл. [230, 26], потік *Лудовець* у Івано-Франківській обл. [201, 239]; у Росії — нп *Лудино* на Новгородщині [139, V, 95], нп *Лудина Гора* в кол. Московській губ. [306, V, 234]; у Білорусі — нп *Лудичи* в Гродненській обл. [168, 141], нп *Лудово* в кол. Вітебській губ. [306, V, 234]. Мотивуючою для антропооснови *Луд(а)* може бути така слов'янська апелятивна лексика: рос. (заст.) *луд* «божевільний, дурний, очманілий» [48, II, 402], рос. діал. (псков., твер.) *лудá* «невідчеплива, надокучлива людина» [197, 17, 177], д.-р. (прикм.) *лудый* «дурний, божевільний» [207, 2, 49; 198, 8, 293–294], болг., макед. *луд* «дурний, божевільний, пустотливий», схв. *луд*, *луда*, слн. *lúd*, *lúda* «т.с.» [268, 16, 168]. Усі наведені апелятиви сягають псл. прикметника **ludъ* «нерозумний» [58, 3, 299; 268, 16, 168; 269, 6, 44–45].

Прізвищеві назви з суфіксом **-ич**:

Балдич (Яско *Baldicz*, Полонне, 1598 р. [148, 3, 107]). За матеріалами ономастичної картотеки Інституту української мови НАН України однойменне прізвище фіксується в сучасному антропоніміконі українців — *Балдич* (Київська обл.) [142]. Споріднений антропонім засвідчений у південних слов'ян — схв. *Болдић* [176, I, 46]. Пор. також російський ойконім, похідний від аналізованої особової назви (у формі *pluralia tantum*), — нп *Балдичи* в кол. В'ятській губ. [306, I (2), 251]. Антропонім утворився додаванням патронімічного суфікса **-ич** до прізвиська *Балда*. *Балда* — фонетично вторинна форма від первісної *Болда* (< *Бьлда*). Про поширеність цього прізвиська (та його варіантів) у слов'янському іменнику XV–XVI ст. свідчать: ст. укр. *Болда*, Сучава, 1473 р.; *Боуда*, Коломия, 1498 р. [202, I, 109, 127]; *Балда* Иван, Полонне, 1561 р. [10, VIII, 6, 100, 103]; *Болда* Иван Ивановичъ, Луцьк, 1568 р. [10, VIII, 3, 169–170]; ст. рос. *Балда* Кондрат, Олонєць, 1564 р. [37, 24]; *Балда*

Николаевич, Новгород, сер. XVI ст. [37, 314]; ст. пол. *Bauda*, 1447 р. [315, I, 110]. Відомі й сучасні прізвиська, зафіксовані в білорусів — *Булда́* [21, 67] та чехів — *Balda, Belda, Bulda* [278, 82]. Наведені вище антропоніми ілюструють різнобій у кореневому вокалізмі, що є результатом різної рефлексії голосного ь в сполученні ъІ [87, 217–221].

Прізвисько *Балда* можна безпосередньо пов'язувати з відомим у багатьох слов'янських мовах апелятивом *балда* < псл. **bьlda* (реконструкцію останнього і дериватів див.: [87, 215–219]). Щодо розкриття семантики антропооснови пор. ряд слов'янських апелятивів: укр. *балда́* «незграбна, неповоротка жінка» [44, 1, 24], «телепень, незграбна жінка» [58, 1, 126], рос. діал. *балда́* «1. голова, 2. малорозвинена людина» [9, 1, 102], «1. висока, незграбна жінка, 2. балакуча жінка» [274, 1, 32], блр. діал *балда́* «нетямуща, безголова людина» [205, 1, 157], «дурень» [81, 32], чеськ. *balda* «телепень» [58, 1, 126], діал. «неповоротка людина» [296, 43], пол. діал. *balda* «про стару жінку» [291, 1, 42]. Сюди ж додамо форми, що виникли в результаті зміни плавного І в j (так звана солодкозвучність) [89, 105, 110]: укр. *ба́йда* «гультяй, ледар», «незграбна жінка» [58, 1, 115], «1) гуляка, безтурботна людина, 2) прізвисько незграбної жінки» [44, I, 20], «гультяй, волоцюга, гульвіса» [19, 49], діал. зневажл. «неповоротка, незграбна людина» [91, 69], блр. діал. *байда́* «дурень, бовдур» [227, 1, 42].

Риболович (Никонь *Рыболовичъ*, Камінь, 1576 р. [38, 86]). Прізвисьцева назва утворилася приєднанням патронімічного суфікса *-ич* до прізвиська *Риболов* (пор. Василь *Рыболовъ*, Київ, 1552 р. [10, VII, 1, 116]; Feidko *Ribolow*, Любачів, 1565 р. [64, III, 253]). Прізвисько *Риболов* можна безпосередньо пов'язувати з відповідним апелятивом, пор., напр.: укр. *риболóв* «рибалка» [44, IV, 15]. Про побутування цього прізвиська в східних слов'ян свідчать також відантропонімі ойконіми: нп *Рыбалово* в кол. Владимирській, Московській, Тверській та Вітебській губ. [306, VIII, 5].

Прізвисьцеві назви з суфіксом *-енк(о)*, *-янк(о)*:

Бобруєнко (Кузма *Бобруенко*, Житомир, 1583 р. [2, 48]). Пор. аналогічний відповідник — сучасне українське прізвисьце *Бобруєнко*, зафіксоване на Київщині (с. Бобер Поліськ. р-ну [142]). Антропонім утворився від прізвиська **Бобруй* за допомогою патронімічного суфікса *-енк(о)*. Буквально означає «син *Бобруя*». Прізвисько **Бобруй* у відомих нам слов'янських іменниках не простежується, але про його існування в давнину свідчать географічні назви на українському та білоруському теренах: с. *Бобруйки* (Козелецьк. р-н Чернігівськ. обл. [230, 425]); нп *Бобру́йки* в

Гомельській обл. [167, 25], м. *Бобруйск* (письмові джерела згадують ще в XIV ст. [169, 23]) та нп *Бобруйск-Борок* в кол. Вітебській губ. [306, I, 416].

Прізвисько **Бобруй* — лексико-семантичне утворення, що сягає апелювати **бобруй* < псл. **bobrujъ* — похідне на *-ujъ* від **bobrъ* (зоол.) «бобер; *Castor bibet*» (детальніше див: [268, 2, 145–146]). Семантика антропооснови може бути мотивована рос. діал. (яросл.) *бобр* «прізвисько людини за чорний колір волосся» [197, 3, 38].

Ботутянко (Яковъ *Ботутянко*, Чорнобиль, 1552 р. [10, VII, 1, 592]). Антропонім утворився шляхом додавання реліктового патронімічного суфікса *-янк(о)* (детальніше про цей суфікс див.: [238, 124]) до прізвиська **Ботут(а)*. В українській мові аналогічні відповідники не віднайдено. Проте реальність існування цього прізвиська в східних слов'ян підтверджує зареєстрований у староросійському іменнику XVI ст. антропонім *Бату́та*, Новгород, 1539 р. [37, 26; 139, IV, 280]. Пор. також похідний російський ойконім — нп *Батутино* в кол. Псковській губ. [306, I, 290]. Щодо фонетичного оформлення наведених вище російських онімів зазначимо: *а* в корені могло з'явитися на російському діалектному ґрунті [97, 52–56]. На інших слов'янських теренах, за доступними нам джерелами, споріднені особові та географічні назви не простежуються.

Оригінальну версію про походження особової назви *Бату́та* висловив відомий російський лінгвіст А.М. Селіщев. Він розглядав її як похідне утворення на *-ут(а)* від антропоніма *Бат-ман* (1504 р.), однак на етимології останнього не зупинився [181, 122, 124]. Східнослов'янські антропоніми відапелювативного походження з суфіксом *-ут(а)* та утворені від них топоніми дослідив у низці своїх праць В.П. Шульгач, який на основі цих онімів відновив ряд вихідних праслов'янських апелювативів на *-qt* [259, 179; 255, 17; 261, 85; 256, 59].

На нашу думку, прізвисько **Ботут(а)* сягає апелювати **ботут(а)*, не збереженого в українській мові. Однак пор. засвідчені в російських говірках споріднені лексеми: (карел.) *батута* лайл. «прізвисько»: *Бату́та ты городская, постой* (пояснення фонетики див. вище) [190, 1, 45], (псков.) *Ботут* фольк. «ім'я казкового царя: Жил царь *Ботут*, и вся сказка тут» [162, 2, 135]. Апелюватив **ботут(а)* реконструюється як **botqta* — нейотований активний дієприкметник теперішнього часу з суфісом *-qt-* від праформи **botq* (< псл. **botěti* [268, 2, 225]). Семантику апелювати допомагають відновити: д.-р. *ботѣти, ботѣю* «набрякати набрякаю» [188, I, 299], ст. укр. *ботѣти* «жиріти, товстіти, ставати опасистим» [204, 3, 40], ст. рос. *ботѣти* «1. набрякати, наливатися; 2. гладшати, повніти, жиріти» [198, 1, 303], *ботѣлый* «гладкий, товстий» [199, 2, 116], укр. *бо-*

тіти «жиріти, товстіти» [59, 1, 41]. Звідси первісне значення апелятива **ботут*(а) «той, хто набрякає, товстіє, повніє». Прізвисько **Ботут*(а), ймовірно, характеризувало людину за фізичними властивостями й означало «товстун, гладка людина».

Заторенко (Матв'їй *Заторенко*, Київ, 1545 р. [10, I, 6, 43]). Аналогічні антропоніми на слов'янському терені не фіксуються. Проте відомі споріднені особові назви: блр. *Затѡра* [21, 157] та ст. пол. *Zatorski*, 1415 р. [315, VI, 2, 276]. Пор. також ойконіми: у Росії — нп *Заторское* в кол. Костромській губ. [306, III, 465], у Польщі — *Zator*, *Zatory*, у Чехії — *Zatory* [305, IV, 738]. Антропонім утворився від прізвиська **Затор* за допомогою патронімічного суфікса -енк(о). Буквально означає «син *Затора*». Прізвисько **Затор* можна безпосередньо пов'язувати з відповідними слов'янськими апелятивами: укр. *затѡр* 1. «скупчення людей, транспорту і т.ін., що створює перешкоду рухові; нагромадження крижин на річці під час льодоходу, 2. перен. утруднення, перешкода, затримка в чомусь» [203, 3, 357], блр. *затѡр* «т. с.» [269, 3, 306], ст. рос. *заторь* «т. с.» [198, 5, 323–324], пол. *zator* «т. с.» [292, III, 318]. У семантичному плані привертають увагу: рос. діал. *затѡр* «1. утор у бочці, діжці; 2. промоїна у вибоїнах на зимовій дорозі від проталого снігу» [197, 11, 101], «тіснота» [115, 76], «поріг» [190, 2, 218], блр. діал. *затѡр* «дуже зволожене, набрякле водою місце» [227, 2, 126], (у формі *pluralia tantum*) *затѡры* «паз у дерев'яному посуді, куди встановлюють днище» [205, 2, 259], пол. *zator* «річище» [292, III, 318], діал. «глибоке місце, глибока вода, утор у бочці» [291, 6, 328], чеськ. *zátor* «канавка, рів» (вулиця *Na zátorách* у Празі [296, 583]), схв. *zátor* «знищення, біда, нещастя» [176, VI, 477], болг. *zátra* «втрата, збиток» [40, 2, 127].

Той факт, що наведені лексеми фіксуються в більшості слов'янських мов, може свідчити про їх праслов'янське походження. На думку дослідників, вони сягають праформи **zatorь*, що виникла як безафіксний віддієслівний іменник із псл. **zatoriti* [269, 3, 306]. Пор. рос. діал. *затѡрнуть* «1. зупинити, уповільнити; 2. заштовхати (в натовпі)» [197, 11, 101–102], «притиснути чимось» [190, 2, 219]. У свою чергу, псл. **zatoriti* < **toriti* «стоптати, давити», що є ітеративом до **terti* (детальніше див.: [29, 34–35]).

Щодо мотивації семантики антропооснови пор. рос. діал. *затѡрнуть* «зробити затурканим, заляканим» [190, 2, 218], болг. *zátra* «слаба, квотла людина, пропаща людина» [40, 2, 127; 27, 1, 614], схв. *затѡран*, *затѡрнїк* «той, хто знищує; страшна людина» [176, VI, 477].

Кораченко (Богдань *Кораченко*, Вінниця, 1552 р. [10, VII, 1, 604]). Антропонім утворився за допомогою патронімічного суфікса -енк(о) від

прізвиська *Корач*; буквально означає «син *Корача*». В староукраїнському антропоніміконі фіксується особова назва *Карач* (Житомир, 1584 р. [2, 102]), яку можна розцінювати як фонетично вторинну форму від первісної *Корач* ($a < o$ під впливом суфікса *-ач*). Пор. також аналогічні антропоніми, засвідчені в інших слов'янських мовах: ст. рос. *Карач*, сер. XV ст. [37, 134]; ст. блр. *Карач*, XV ст. [21, 184]; ст. пол. *Koracz*, XV ст. [315, III (1), 80]; схв. *Kōrāñ* [176, X, 236], *Kōrāñ* [176, X, 237]; слн. *Korač* [280, II, 66] та похідні: рос. *Корачинский* [37, 155], схв. *Koračevič* [176, X, 237], слн. *Koračičin* [280, II, 66].

На наш погляд, прізвисько *Корач* сягає псл. **koračь* (детальніше див. статтю *Карач*. — І.Є.). Щодо мотивації антропооснови пор.: блр. діал. *карáч* «неохайна людина» [125, 10], *корачу́н*, *карачу́н* перен. згруб. «згорблена, сутула, кривонога людина» [56, 88–89], «низька на зріст людина» [125, 79], укр. діал. *карачу́н* «людина з кривими, вигнутими назовні ногами» [147, 27], рос. діал. *кара́ча* «упертий» [197, 13, 78], *карачу́н* «скнара» [197, 13, 79].

Мордасенко (Стефань *Мордасенко*, Брацлав, 1599 р. [10, VI, 5, 284, 285]). Аналогічний відповідник фіксується в українському іменнику XVII ст. — *Мордасенко* Жадань, 1649 р., козак Брацлавського полку [173, 235]. Пор. споріднений російський антропонім *Мордасов*: Давид *Мордасов*, Москва, 1638 р. [37, 203]. На східнослов'янському терені відомі географічні назви, пов'язані з розглядуваним антропонімом: нп *Мордасова* в кол. Київській губ., нп *Мордасово* в кол. Орловській, Псковській, Рязанській губ. [306, V, 671], гідронім *Морда́сів* — р. у Вінницькій обл. [201, 374].

Антропонім *Мордасенко* утворився від прізвиська *Мордас* додаванням патронімічного суфікса *-енк(о)*. Буквально означає «син *Мордаса*». На реальність існування такого прізвиська в давнину вказують антропоніми: д.-р. *Мордась*, 1452 р. [226, 311], ст. укр. Івань *Мордась*, 1618 р. [10, III, 1, 217] та ойконіми: нп *Мордасы* в кол. Смоленській і Тверській губ. [306, V, 671], нп *Мордасы* в Гродненській [168, 154] і Мінській [170, 172] обл.

Прізвисько *Мордас* сягає псл. **mьrdasь* < **mьrdь* (реконструкцію останнього див.: [268, 20, 235]) + суф. *-asь* (у конкретному випадку, очевидно, виконує експресивну функцію [313, 2, 232]). Щодо розкриття семантики антропооснови пор. слов'янські апелятиви: укр. *морда́с* «ляпас» [44, II, 444; 58, 3, 312; 203, 4, 801], рос. діал. *морда́с* «обличчя» [197, 18, 258], *морда́сы* мн. «1. щоки; 2. вилиці, вуха» [197, 18, 258], блр.

мордасы мн. «пика» [140, 289], слн. *mrdes* «кисла морда, гримаса, незадоволена міна» [280, II, 200; 304, I, 610].

Ревяченко (Канів, 1552 р. [10, VII, 1, 105]). Аналогічний антропонім засвідчений в староукраїнській пам'ятці XVII ст.: *Реваченко* Бажина, 1649 р., козак Брацлавського полку [173, 244]. Антропонім утворився від прізвиська *Ревяч* додаванням патронімічного суф. **-енк(о)**. Буквально означає «син *Ревяча*». Про існування цього прізвиська в східних слов'ян свідчать ст. укр. антропонім *Rewacz*, XVI ст. [49, 118] та білоруський ойконім — нп *Ревяч* у кол. Могильовській губ. [306, VII, 544]. Пор. також споріднені ойконіми, зафіксовані на території Білорусі: нп *Ревячино* в Мінській [170, 244] і Могильовській обл. [169, 148] та нп *Ревячка* в Мінській обл. [170, 244].

Прізвисько *Ревяч* сягає апелятива **рєвяч*, не збереженого в слов'янських мовах. Останній — віддієслівного походження: **рєвяч* < *рєвити* + суф. **-'ач** (пор. аналогічні віддієслівні утворення в східнослов'янських мовах: укр. *стриб'ач*, *руб'ач*, *гляд'ач*; рос. *рвач*, *пуг'ач*, *сек'ач*, *горл'ач*). Мотивуючими для антропооснови *Ревяч* можуть бути такі східнослов'янські апелятиви: укр. *рєв'ун*, *рєва* «плаксії» [44, IV, 9], рос. *рєв'ун*, *рєва* «рєвун або горлань, плаксії» [48, IV, 89].

Прізвищеві назви з суфіксом **-ин, -ин(оє)**:

Кичин (Грицько *Кичин*, Володимир, 1566 р. [223, 115]). Одноименну особову назву зафіксовано в російському антропоніміконі XVII ст. — *Кичин* Федор Иванович, Москва, 1690 р. [37, 141]. Сюди ж додамо й сучасне російське прізвище *Кичин* [21, 204]. Розглядуваний антропонім міг утворитися шляхом додавання присвійного суфікса **-ин** до прізвиस्क *Кика/Кича*. Ймовірність існування останніх у слов'янських мовах підтверджують: ст. рос. *Кика*, Новгород, 1495 р. [37, 139]; ст. укр. *Кича*, 1666 р. [152, 140] і суч. укр. *Кича* (зафіксоване в Кіровоградській обл.) [142]; ст. рос. *Кича*, Новгород, кін. XV ст. [37, 141; 139, VI, 382]; ст. пол. *Kika*, XIII ст. [315, II (3), 381], схв. *Кі́ка*, *Кика* [176, IX, 462]. Пор. також споріднені слов'янські антропоніми: ст. рос. *Кикин*, 1520 р. [37, 139]; суч. укр. *Кики́на* [171, 122], ст. укр. *Кичинко*, XVII ст. [173, 156], суч. укр. *Кичик* (Донецька обл.) [142], *Кичій* (Дніпропетровськ. обл.) [142], *Кічка* (Полтавськ. і Чернігівськ. обл.) [142], *Кичула* (Ів.-Фр. обл.) [142], *Кіченко*, *Кічук* [142]; блр. *Кіч*, *Кічык*, *Кічкó* [21, 204]; ст. пол. *Kiczka*, *Kiczko*, XIV ст. [315, II (3), 570]; болг. *Кі́ча*, *Кі́че*, *Кича̀н*, *Кича̀на*, *Кичи́л* [68, 121], *Кича̀нов* [72, 258]; схв. *Ки́ћа*, *Ки́ћанов*, *Ки́ћанович*, *Ки́ћанскі́* [176, 9, 513–514]. На східнослов'янському терені простежуються відантропонімі ойконіми, пов'язані з розглядуваною прізвищевою назвою: в

Україні — с. *Кичинці* (Корсунь-Шевченківськ. р-н. Черкаськ. обл.) [230, 317], хут. *Киченки* (Комишанськ. р-н Полтавськ. обл.) [230, 411], хут. *Кичук* (Миколаївськ. р-н Одеськ. обл.) [229, 383]; у Росії — нп *Кикина* в кол. Пензенській губ., нп *Кикино* в кол. Московській, Орловській, Псковській губ. [306, IV, 146–147], нп *Кичев* у кол. Пермській губ. [306, IV, 178]; у Білорусі — нп *Кічино* в Мінській обл. [170, 132]. Сюди ж український мікротопонім — курган *Кичаїв* у с. Соснівка Гадацького р-ну Полтавської обл. [142].

У науковій літературі натрапляємо на спроби пояснити походження споріднених слов'янських особових назв. Так, російський дослідник С.Б. Веселовський антропонім *Кича* пов'язує з рос. *кича* в значенні «мокрый, пухкий сніг» [37, 141]. Похідну українську прізвищеву назву *Киченко* Р.І. Осташ виводить від апелятива *кіча* «бугай» [145, 544]. Проте обидва дослідники не зупиняються на мотивації семантики антропонимів згаданих антропонімів. Натомість для споріднених білоруських утворень *Кіч*, *Кічык*, *Кічкó* М.В. Бірило припускає тюркське походження, зокрема від тат. *кич* «вечір», кирг. *кичик* «маленький, менший, молодший» [21, 204].

На нашу думку, прізвиська *Кика/Кича* пов'язані з псл. **kyka*/**kyša* (реконструкцію див.: [268, 13, 249, 259]). Останні мають надійну підтримку в слов'янській апелятивній лексиці, пор., напр.: укр. діал. *кіка* «головний убір, що надягається молодій на другий день після вінчання» [58, 2, 241], рос. діал. *кы́ка* «жіночий головний убір» [197, 16, 200], *кіка* «ніс судна» [197, 13, 204], слн. *kika* «пасмо волосся, чуб» [304, I, 396], чеськ. *кука* «чепець, круглий джгут під чепець» [290, 291], болг. діал. *кіка* «коса, пасмо волосся на обстриженій чоловічій голові» [268, 13, 259–260], укр. *кіча* «бугай» [272, 1, 350], рос. діал. *кіча* «1. сніг, який недавно випав; глибокий сніг; 2. метіль, завірюха, 3. паморозь; іней, який з'являється в сильний мороз» [197, 13, 244], чеськ. *ку́ша* «волоть, цвіт проса, вівса», *кі́ша* «снопик, віхоть (напр., колосся)» [268, 13, 249], болг. діал. *кича́* «вид верхнього жіночого одягу, вкритий довгими зсученими нитками» [268, 13, 249], макед. *киче* «мятник, серце (в колоколі); гиря (безмена)» [268, 13, 249]. Наведена апелятивна лексика досить неоднорідна в семантичному плані. Однак генетичною для неї можна визначити ідею «нерівності, кривизни, опуклості».

Щодо розкриття семантики антропооснови *Кика/Кича* пор. рос. діал. *кі́ча* «неповоротка, неспритна людина» [138, 45], «прізвисько пихатої людини» [197, 13, 244], ст. пол. *kika* «культя, безрука людина» [268, 13,

259–260], кашуб. *кіса* «т.с.» [318, II, 324], схв. *кіћа* «1. хлопчик, парубійко; 2. пустотливий хлопець; жартівник, пустун» [176, IX, 513–514].

Кулюбакін (Сашко *Кулюбакинъ*, Київ, 1552 р. [10, VII, 1, 114]). Пор. також аналогічні антропоніми, зафіксовані в староросійському іменнику: *Кулебакин* (Никита Семенович *Кулебакин*, Новгород, к. XV ст. [37, 170]), *Колюбакин* (Іван Семенович *Колюбакин*, Руза, 1560 р.; Кирилл Захарович *Колюбакин*, 1582 р. [37, 151]). Від цих антропонімів походять назви населених пунктів: в Україні — нп *Кулебякин Хутор* у кол. Херсонській губ. [306, IV, 661], в Росії — нп *Кулебякино* в кол. Ярославській, Костромській, Тамбовській губ. [306, IV, 662].

Аналізований антропонім утворився від прізвиська *Кулюбака* (пор. ст. рос. *Кулебака* Іван, Новгород, к. XV ст. [37, 170] та російський ойконім (у формі *pluralia tantum*) — нп *Кулебаки* в кол. Нижньогородській губ. [306, IV, 661]) за допомогою присвійного суфікса *-ин*. Прізвисько *Кулюбака* можна безпосередньо пов'язувати з апелятивами, відомими в слов'янських мовах, на позначення різного роду хлібних виробів, пор., напр.: укр. *кулеб'яка* «довгий великий пиріг із кислого тіста з м'ясом, рибою, кашею тощо», блр. *куляб'яка* «т.с.» [58, 3, 132], ст. рос. *кулеб'яка* «печений виріб із тіста, пиріг із начинкою» [198, 8, 114], рос. *кулеб'яка* «довгий (не круглий) пиріг із кислого тіста, з кашею або з капустою та з рибою; булка, калач, пшеничний хліб, який називають пирогом» [48, II, 215], рос. діал. (яросл.) *кулеб'яка* «1. ватрушка, 2. хліб, який не вдався, пиріг, 3. домашнє печиво, 4. коржик, булка» [274, 5, 105], *калюб'яка* «життя, з прісного тіста ватрушка з сиром» [115, 84], *колиб'яка* «хліб, який не вдався, пиріг» [274, 5, 50], чеськ. *kulebjaka* «вид пирога з рибою» [301, 146]. Усі наведені вище апелятиви є фонетичними варіантами, що сягають первісної форми **колобака* (пор. рос. діал. (твер.) *колоб'яка* «1. ватрушка; 2. пиріг, хліб, який не вдався» [197, 14, 149]) < псл. **kolbaka* (< **kolbъ* + суф. *-aka*). На етимологічному аналізі цих лексем детально зупинялась Р.М. Козлова у своїй статті «Славянские континуанты и.е. **(s)kel-* «гнуть, сгибать; крутить» [88, 130].

Щодо мотивації семантики антропооснови пор. рос. діал. *кулеб'яка/кул'б'яка* «про негарну, потворну людину» [197, 16, 56], «про людину з певними вадами (ненормальною будовою тіла, з неправильними рисами обличчя), малокультурну» [16, 268], *кулеб'яка* «важкодум» [197, 16, 55], *колиб'якаться* «робитися млявим, сонливим, хнюпитися (про дитину)» [197, 14, 217].

Чемеришенин (Есенякъ *Чемерешенинъ*; Лосищець *Чемеришенинъ*, Канів, 1552 р. [10, VII, 1, 104]). Розглядувана прізвищева назва є зразком

поліморфної суфіксальної моделі. Вона утворилася шляхом додавання присвійного суфікса **-ин** до антропоніма **Чемеришена*. Останній виник у результаті приєднання патронімічного суфікса **-еня** (детальніше про цей суфікс див.: [238, 122]) до прізвища **Чемериш*. У доступних нам слов'янських джерелах аналогічні особові назви не простежуються. Пор., однак, споріднений російський ойконім *Чемеришник* — нп у кол. Орловській губ. [306, X, 67].

На наш погляд, прізвисько **Чемериш* сягає псл. праформи **četeryšь*, яка в словотвірному відношенні є дериватом на **-ушь** від псл. **četeryь*/**četera* (реконструкцію останніх див.: [268, 4, 52–53; 313, II, 138–139]). Відновлення вихідної семантики для антропооснови **Чемериш* проблематичне у зв'язку зі слабкою підтримкою її в апелятивній лексиці. Пор. споріднені східнослов'янські лексеми, похідні від псл. **četeryь*: укр. *чэмер* «чуб» [44, IV, 450], «чуприна, оселедець» [101, 21], рос. *чэмер* «чуприна, вихор, оселедець, чубчик» [48, IV, 1304].

Чичершин (Омелянец *Чичершинь*, Чорнобиль, 1552 р. [10, VII, 1, 590]). Антропонім міг утворитися від прізвища **Чичерха*/**Чичерша* за допомогою присвійного суфікса **-ин**. На нашу думку, зазначене прізвище слід пов'язувати з відповідним апелятивом, що реконструюється як псл. **čecьrxa*/**čecьrša* < **če-* (префікс займенникового походження) + **čьrxa*/**čьrša*. Останні, очевидно, є детермінативно ускладненими похідними від псл. основи **čьr-* [90, 54–55].

Семантику відновленого прізвища **Чичерха*/**Чичерша* допомагають розкрити споріднені слов'янські апелятиви, похідні від псл. **čьr-*, пор., напр.: укр. діал. (нижньонадн.) *чичірочка* (ірон.) «назва невеликої на зріст, але меткої, жвавої жінки (дівчини)» [243, 4, 217], рос. діал. (яросл.) *чичэры* «болячки на голові» [274, 10, 60], слц. *čečerka* «скуйовджене волосся», *čečeraty* «розтріпаний», *čečerit'* «куйовдити волосся» [290, 69] чеськ. *čečeriti* «т. с.» [296, 71].

Як споріднені до аналізованої прізвищевої назви *Чичершин* слід розглядати такі слов'янські оніми: особові назви — ст. укр. *Чычырка* (*Чычырка*) Іван Валентын, козак Київського полку, 1649 р. [173, 311], суч. укр. *Чечеренко* (Жийвська обл.) [142], *Чичеринда* (Донецька обл.) [142], блр. *Чачора* [21, 449]; ст. рос. *Чичерин* *) Полянин Дмитриевич, 1563 р. [37, 355], суч. рос. *Чичеров* [232, 160]; рос. гідронім — р. *Чечора* в кол.

*) Б. Унбегаун у своїй монографії «Русские фамилии» наводить інформацію про іншомовне походження прізвища радянського дипломата *Чичерина*: за сімейними переказами воно сягає італійської особової назви *Ciceri* [232, 160].

Орловській, Тульській, Ярославській, Костромській губ. [235, IV, 356]; ойконіми — рос. нп *Чичерино* в кол. Орловській і Тамбовській губ., нп *Чичерово* в кол. Воронежській губ. [306, V, 156], нп *Чечерино* в кол. Костромській та Орловській губ. [306, X, 156]; блр. нп *Чечёровка* в Могильовській обл. [169, 188], м. *Чечёрск* (вперше згадується в 1159 р. у Іпатіївському літописі) в Гомельській обл. [167, 178–179].

Чурбиное (*Чурбиное*, Київ, 1552 р. [10, VII, 1, 113]). Антропонім утворився шляхом додавання присвійного суфікса **-ин(ое)** (детальніше про цей суфікс див.: [238, 126]) до прізвиська **Чурба*. Останнє, на наш погляд, є слов'янським за походженням й реконструюється як псл. **čьrba* (реконструкцію праформи здійснила Р.М. Козлова див.: [90, 125]). Очевидно, фонетичним варіантом до розглядуваного **Чурба* слід уважати суч. укр. прізвище *Чорба* [142], де *y < o* виникло внаслідок лабіалізації голосного під впливом лабіального приголосного *б* [90, 28]. Псл. основа **čьrb-* простежується й у ряді споріднених східнослов'янських онімів, пор., напр., антропоніми: блр. *Чурба́наў*, рос. *Чурбанов* [21, 453] та російські ойконіми: нп *Чурбановский* у кол. Смоленській губ., нп *Чурбашки* в кол. В'ятській губ., нп *Чурбашкино* в кол. Новгородській губ., нп *Чурбышова* в кол. Пермській губ. [306, X, 184].

Щодо розкриття семантики антропооснови **Чурба* пор. рос. *чурба́н*, *чурба́к*, *чурба́шка* «дурна, незграбна людина» [48, IV, 615], *чурба́нить* «упиратися, ламатися; задаватися, бундючитися» [48, IV, 615], рос. діал. *чурба́к* ~ *чурба́к чурбако́м* «без руху (лежати); про важко хвору людину [196, 3, 197], *чурба́ниться* «1) пишатися; 2) церемонитися; 3) упиратися» [143, 260].

Чухистиное (Пятница *Чухистиное*, Київ, 1552 р. [10, VII, I, 116]). У наявних у нашому розпорядженні матеріалах зі слов'янської антропонімії однойменні особові назви не засвідчені. Розглядуваний антропонім утворився додаванням посесивного суфікса **-ин(ое)** [238, 126] до прізвиська **Чухиста*. Щодо ймовірності останнього в антропоніміконі східних слов'ян пор. споріднений антропонім, зафіксований у східнослов'янських писемних джерелах XVII ст.,— *Чухистой*: Савка *Чухистой*, Бобруйськ, 1645 р. [142]. До споріднених, можливо, слід зарахувати сучасне прізвище *Чуфистов*, засвідчене в Києві [142].

Антропонім **Чухиста* був предметом уваги І.М. Железняк, яка розглядала його в колі інших українських прізвищ на *-ист* [60, 46]. Дослідниця вважає цю особову назву прикметниковим утворенням й припускає можливість існування в минулому відповідного апелятива слов'янського походження з суфіксом *-ист* [60, 46], однак І.М. Железняк не ви-

ключає інослов'янське походження антропоніма **Чухиста*, зазначаючи, що «питання про етимологізацію розглядуваного прізвища лишається відкритим» [60, 46].

Труднощі при тлумаченні відновленого прізвиська **Чухиста* виникають у зв'язку з його неясною структурою. По-перше, за версією І.М. Желзняк, це може бути суфіксальний дериват: **Чух-ист(a)*. По-друге, на нашу думку, зазначений антропонім можна пояснювати як префіксальне похідне від основи *хист-*: **Чу-хист(a)*. Нам видається доцільним розглянути обидва варіанти походження цієї особової назви.

а) **Чухиста* < **čuxist(a)* — ад'єктив на *-ist(a)* від псл. **čuxъ* із загальним значенням «запах, нюх, відчуття» [313, III, 283–284], співвідносно з дієсловом **čuxati* «чути носом, відчувати, розпізнавати чуттям» [268, 4, 130; 313, II, 283–284]. Ймовірність такої антропонімної моделі підтверджують давні слов'янські особові назви: ст. укр. *Чух*, Львів, 1565 р. [64, III, 405] та ст. пол. *Czuch*, 1309 р. [315, I (3), 432]. Суфікс *-ист*, за спостереженням дослідників, виявляє значну продуктивність у східнослов'янських апелятивах, пор, напр.: укр. *водянистий*, *золотистий*, *урочистий*, рос. *голосистый*, блр. *узорысты* [60, 44]. На антропонімному рівні в українській мові цей суфікс не відзначається великою кількістю утворень [60, 44]; пор. українські прізвища: *Вічустий* [171, 88], *Жубанистий* [173, 22], *Огнистий* [173, 72], *Перістий* [173, 177], *Шибістий* [171, 88].

Мотивуючими для прізвиська **Чух-ист(a)* можуть виступати споріднені слов'янські апелятиви з основою *чух-*: рос. діал. *чухан* «нерозумна людина, дурень» [195, 568], кашуб. *сїха* «лінива жінка» [318, I, 179].

б) **Чухиста* < **чу-хист(a)* — похідне за допомогою експресивного префікса *чу-* від основи *-хист(a)*. Префікс *чу-*, на думку М.М. Шанського, є алломорфом префікса *ку-* (пор. щодо структурної аналогії рос. *чумазый* < **чу-маз(ый)*) [249, 203, 205]. Дослідник також зауважує, що загальною семантикою апелятивів, у складі яких виділяється цей префікс, є вказівка на близькість, наближення, суміжність до того, що означено твірним словом [249, 203, 205]. Цю думку підтверджують споріднені російські апелятиви з префіксом *чу-*, котрі простежуються лише на діалектному рівні: (курськ.) *чуфістать* «часто й низько кланятися» [143, 260], *чуфість* «вигук, який служить для означення земного поклону: (новг.) *чуфисть на користь*; (тамб.) *чуфисть ему в ноги*» [143, 260], *чухвістаться* «1) сарат. падати; 2) симб. низько й багато кланятися» [143, 260], *чухвість* (симб.) «те саме, що *чуфисть*: *чухвість да чухвість*» [143, 260], (новг.) *чуфіск(т)ать* «бухатися до ніг, кланятися комусь до землі» [48, IV, 616]. Щодо фонетичного оформлення наведених лексем,

очевидно, на них позначився діалектний вплив. Адже відомо, що в ряді російських говірок (напр., в деяких північних і південно-західних) звук /ф/ вимовляється не лише відповідно до літературного /ф/, але і як інші приголосні літературної мови, зокрема /х/, /хв/, напр., спостерігається /ф/утор, /ф/алить, /ф/ойя, /ф/ост, /ф/астать замість /х/утор, /хв/алить, /хв/ойя, /хв/ост, /хв/астать [97, 79–80; 178, 79]. З наведеними апелятивами можна безпосередньо пов'язувати згадане вище прізвище *Чуфистов*.

На можливість запропонованого членування вказують споріднений безпрефіксний білоруський ойконім — нп *Хистэцький Бор* у Гомельській обл. [167, 173] і семантично близька слов'янська апелятивна лексика: укр. *хїста* «захоплення, бажання», *хист* «здібність, схильність, спритність», *хисть* «відвага, енергія» [59, II, 1038], *хистіти* «приховувати, ховати» [59, II, 1038], «захищати, заступати, приховувати» [44, IV, 398], *хисткий*, «хиткий, гнучкий» [59, II, 1038], «1) той, що коливається, хиткий; 2) гнучкий» [44, IV, 398], *хист* «1) здібність, обдаровання; 2) огорожа, захист» [44, IV, 398], рос. діал. *хист* «спритність, вправність, умілість», *хистный* «моторний, виверткий», *хистать* «хитати, качати, колихати, хилити, гнути» [48, IV, 548], блр. діал. *хїст* «тичка, віха» [227, 5, 239], *хїсты* «віхи, тички» [124, 134], *хїсткий* «хиткий, нестійкий» [28, 473], *хїстаўца*, «хитатися» [81, 330], «хитатися (від хвороби, виснаження)» [205, 5, 304], пол. *chystać, chistać* «качати, колихати» [292, I, 313], чеськ. *chystati* «готувати, улаштовувати» [277, 125], слц. *chystal'* «готувати, приготувати» [312, I, 583]. Наведена апелятивна лексика семантично неоднорідна, однак спільною для всіх лексем є ідея «руху, дії» з вихідним генетичним значенням «хитати, коливати, трясти, хватати».

Щодо мотивації антропооснови **Чу-хист(а)* пор. семантично споріднені безпрефіксні апелятиви, напр.: укр. *хисткий* «легковажний; нерішучий, кволий» [59, II, 1038], «слабкого здоров'я» [44, IV, 398], рос. діал. *хистун, хистуха* «швендя, розпусний гульвіса» [48, IV, 616].

Як бачимо, семантична мотивація етимона також дозволяє припускати подвійне тлумачення структури реконструйованого антропоніма **Чухиста*.

Прізвищеві назви з суфіксом *-ев/-ов*:

Арганистов (*Арганистов*, Київ, 1552 р. [10, VII, 1, 117]). Розглядувана прізвищева назва утворилася додаванням присвійного суфікса *-ов* до прізвиська *Арганист*. Останнє, на нашу думку, є вторинною фонетичною формою від первісної *Органист* (*a < o* на діалектному ґрунті). На реальність його існування в слов'ян указує старопольський антропонім *Organist*, засвідчений ще в XV ст., 1449 р. [315, IV (1), 137]. В староукра-

їнському та старопольському антропоніміконах натрапляємо на споріднені особові назви, пор.: укр. *Organista* (*Piotr Organista*, Холм, 1564–1565 рр. [64, III, 42]) і пол. *Organista*, 1417 р. [315, IV (1), 137]. Пор також похідні українські антропоніми: ст. укр. *Органістенко* [173, 156] і суч. укр. *Органістий* [172, 139].

Прізвисько *Органіст* можна безпосередньо пов'язувати з відповідним апелятивом, засвідченим у східних і західних слов'янських мовах, пор., напр.: укр. *органіста* «органіст, що грає на органі» [44, III, 62], ст. рос. *органість* (*арганість*) «музикант, який грав на органі» [198, 13, 63], рос. *органіст* «гравець, музикант на органі» [48, II, 690], пол. *organista, jarganista* «т.с.» [292, III, 827]. На думку дослідників, «...апелятив на означення музиканта, що грає на органі, з'явився в українській мові, очевидно, в період польського панування, при безпосередньому знайомстві з католицькою відправою» [60, 51].

З приводу структури пор. сучасні українські прізвища: *Басіст(ий)*, *Цимбаліст*, *Цимбаліст(а)*, *Цимбаліст(ий)* [172, 59].

Болбасов (Григор *Больбасов*, Кременець, 1552 р. [10, VII, 2, 23]). У білоруському антропоніміконі засвідчено аналогічний відповідник — *Бóлбасаў* [21, 57]. Досліджуваний антропонім утворився шляхом додавання присвійного суфікса *-ов* до прізвиська *Болбас*. На наявність останнього в українському антропоніміконі XVI–XVII ст. вказують: ст. укр. *Болбасъ* Іванъ, Кременець, 1552 р. [10, VII, 2, 24]; *Болбасъ-Ростоцкій* Григорій, 1572 р. [10, VIII, 6, 388]; *Болбасъ* Яско, Луцьк, 1624 р. [10, VIII, 6, 388]; *Бо(л)басъ* Іванъ, козак Корсунського полку 1649 р. [173, 148]. Пор. також сучасні східнослов'янські прізвиська: укр. *Болбас* (за матеріалами ономастичної картотеки Інституту української мови НАН України фіксується на Полтавщині та Херсонщині) та блр. *Бóлбас* [21, 57]. Сюди ж слід додати географічні назви відантропонімного походження: с. *Болбасівка* в кол. Полтавській губ. України 1890 р. [84, 1890, XII, 38] та нп *Болбасово* в кол. Могильовській губ. Білорусі [306, I, 449]. Коло споріднених онімів можна розширити за рахунок інших східнослов'янських антропонімів: ст. укр. *Болбосѣ*, 1456 р. [202, I, 109], *Большич*, 1565 р. [64, III, 2], *Болбусъ*, 1649 р. [173, 165], ст. рос. *Болба*, 1495 р. [37, 43; 139, II, 48], укр. *Болобоченко*, *Болбут* [142], блр. *Бóлбат*, *Бóлбач*, *Бóлбасеў*, *Бóўбель* [21, 57, 59] та ойконімів: у Білорусі — нп *Болбаи*, *Болбачино*, *Болбище*, *Болбыши* в кол. Вітебській губ.; у Росії — нп *Болбенки* в кол. Смоленській губ. та нп *Болбора* в кол. Владимирській губ. [306, I, 449–450].

Прізвисько *Болбас* пов'язане з апелятивом **болбас*, який не зберігся в сучасних слов'янських мовах, однак пор. споріднені лексеми: укр.

діал. *бóльба* «полба» [243, 1, 95], *бóлбут* «бутон білої лілії» [163, 34]; рос. діал. *болба́* «бияк, великий дерев'яний валок із товстої пластини» [197, 3, 70], *болба́н* «оцупок дерева, чурбан» [9, 2, 53], *болба́нка* «оцупок дерева, заготівка для столярських виробів (топорищ, рушничних прикладів та ін.)» [187, 77], *бóлбыш* «1. насінна коробочка картоплі, 2. картопельний коржик», «очерет» [162, 2, 82]; блр. діал. *бóлбаткі* (мн.) «бульбашки», (бот.) «водяна лілія» [205, 1, 201]. На нашу думку, апелятив **болбас* сягає псл. **bьlbasъ* < **bьlb-* + суф. *-asъ*. Ураховуючи можливість різної вокалічної реалізації сонанта *l* в *ал, ол, ел, ул* (переважно в діалектах східнослов'янських мов [90, 22]), до генетично споріднених доцільно зарахувати й такі апелятиви: рос. діал. *балба́н* «чурбан, пеньок, дерев'яний оцупок» [197, 2, 77], *балба́шки* «рослина латаття жовте» [162, 1, 100], *балбе́ра* «поплавець сіті» [197, 1, 15], «поплавець на рибальському знарядді» [193, 17], *балбе́ц* «болт» [162, 1, 100], *балбе́шка* «голова» [197, 2, 78], *балбу́к* «булька на воді», *балбу́ка* «1. підшкірний нарост на тілі; гуля, 2. нарост на дереві» [197, 2, 78], *ба́льбуха* «ягода» [197, 2, 89], *бу́льба* «1. картопля, 2. гарбуз, 3. булька» [197, 3, 273], *бу́льба́к* «1. булька на воді від дощу, 2. болячка, прищ, здуття від нариву», *бу́льбух* «булька на воді» [197, 3, 274], *булбу́н* «рослина латаття» [162, 2, 208]; укр. діал. *балбе́рка* «поплавець у рибальських сітях» [58, 1, 125], *бе́льбахи, бе́льбухи* «нутрощі» [58, 1, 165], *бу́льба* «земляна груша, картопля, ріпа», «пузир, пухир» [58, 1, 291], *бу́льбашка* «булька, банька; порожня кулька, пуп'янок квітки» [58, 1, 292]; блр. *балбу́ка* «нарост на тілі під шкірою або на корі дерева», *бу́льба* «картопля» [140, 38], діал. *балбату́хі* «гриби, придатні до їжі, рижики» [218, 44], *булбу́шка* «бутон; пухир» [273, 59], *бу́лба* «1. дощова бульбашка, 2. мильна булька» [124, 209]; болг. діал. *балбу́к* «водяна булька» [268, 3, 116]. Більшість із наведених апелятивів зараховується дослідниками до різних етимологічних гнізд і не має переконливого пояснення в науковій літературі [58, 1, 125, 165, 291–292; 269, 1, 277, 290; 268, 3, 117]. Проте очевидно, що всі перелічені лексеми об'єднує спільна семантика округлості, кулястості, опуклості форми. Отже, первісне значення апелятива **болбас* можна відновити як «щось кулясте, округле, опукле». Суф. *-ас* виступає як експресивний формант, у цьому випадку, вірогідно, в аугментативному значенні [313, 2, 32–33].

Семантику антропооснови *Болбас* допомагають розкрити: рос. діал. *балбе́с* «величезна на зріст людина» [162, 1, 100; 55, 5], *балбе́сіна* «т.с.» [58, 1, 292]; укр. діал. *бе́лбас, бе́льбас* «вайло, ледар» [58, 1, 165], *бу́льбас*

«т.с.» [58, 1, 292], блр. *балбџс* (лайл.) «1) висока на зріст, незграбна людина; 2) старший за віком, найвищий на зріст» [140, 13].

Криводристов (Позныкъ *Криводрыстовъ*, Вінниця, 1552 р. [10, VII, 1, 605]). Прізвищева назва утворилася шляхом додавання присвійного суфікса *-ов* до прізвиська *Криводрист* (пор. ст. укр. антропонім *Криводристръ*, Вінниця, 1552 р. [10, VII, 1, 605]). Останнє безпосередньо пов'язане з відповідною лексемою-комполитом **криводрист*, не засвідченою в слов'янських лексикографічних джерелах. На нашу думку, апелятив **криводрист* сягає псл. праформи **krъvodristъ*, утвореної поєднанням іменникової основи **krъv-* і дієслівної основи *drist-* (< **dristati* [268, 5, 116]).

Стосовно компонента **drist-* у складі реконструйованого композита пор. рос. діал. *дрістик* «вуличне прізвисько» [197, 8, 186], *дрістун* «загигнений, хворий на понос» [197, 8, 186], укр. *дрістун* «той, хто страждає поносом» [44, I, 443], чеськ. *dříst* «понос» [296, 99], слн. *dríst* «т.с.» [235, I, 538]. Пор. також географічні назви відантропонімного походження, засвідчені на території Росії: нп *Дристиково* в кол. Псковській губ., нп *Дристово* в кол. Псковській і Тамбовській губ., нп *Дристовка* в кол. Псковській губ., нп *Дристунов* у кол. Костромській губ., нп *Дристуново* в кол. Нижньгородській губ. [306, III, 94–95], нп *Дристино* та нп *Дристово* в кол. Новгородщині [139, V, 594; VI, 650, 682]. Щодо аналогічного словотвору пор. староукраїнський антропонім *Кривоупуск* (Иванъ *Кривоупуск*, Канів, 1552 р. [10, VII, 1, 105]).

Мачудов (Maczko *Maczudow*, Кам'янець, 1565 р. [10, VII, 2, 172]). Розглядуваний антропонім утворився від прізвиська **Мачуд(а)* за допомогою присвійного суфікса *-ов*. На реальність існування зазначеного прізвиська у слов'янському антропоніміконі вказують ст. пол. особові назви, зафіксовані ще в XIV–XV ст., — *Macuda*, 1399 р. й *Maczuda*, 1401 р. [315, I (3), 31].

На нашу думку, прізвисько **Мачуд(а)* пов'язане з відповідним апелятивом **мачуд(а)*, не засвідченим у слов'янських лексикографічних джерелах. Оскільки в слов'янських мовах повністю відсутня апелятивна лексика, яка могла б допомогти встановити природу зазначеного апелятива, пропонуємо гіпотетичну версію його походження. Так, припускаємо, що апелятив **мачуд(а)* сягає псл. **mačudъ(a)*, який утворився за архаїчною моделлю «префікс **ma-* (префікси **ma-*, **mo-* дослідники кваліфікують як експресивні; див.: [116, 71–73; 98, 187–188]) + корінь **čudъ*» (реконструкцію псл. **čudъ* див.: [268, 4, 128–129]). Щодо аналогічної структури пор. описані в спеціальній літературі псл. **motolkъ* [116, 73], **makъdalъ* **tokъlda*, **motъrza* [257, 152]. Про можливість такої струк-

тури на апелятивному рівні свідчать також зафіксовані в більшості слов'янських мов споріднені безпрефіксні паралелі: укр. *чуд*, *чудо* «диво», рос., блр. *чудо* «т.с.», пол. *cuda*, *cudo* «т.с.», слц. *čudo*, слн. *čúd*, *čúdo* «т.с.», схв. *чӯдо* «т.с.», болг. *чӯдо* «т.с.» [268, 4, 128–129].

З огляду на викладений матеріал генетично спорідненими до прізвиська **Мачуд(а)* можуть бути слов'янські антропоніми: суч. укр. *Чудо* (прізвище в Хмельницькій обл.), *Чудович*, *Чудовський* [142]; ст. рос. *Чудо* Григорий Іванович Мещанинов-Морозов, 1577 р. [37, 356], суч. рос. *Чудов* [21, 452]; ст. блр. *Чуд*, 1540 р. [233, 140], *Чудо*, *Чуда*, XVII–XVIII ст. [21, 452]; суч. блр. *Чудаў*, *Чудобўскі* [21, 452]; ст. пол. *Czudo*, 1489 р. [315, I (3), 31]; ст. болг. *Чуда*, XV ст., *Чудо* [68, 246], суч. болг. *Чудо*, *Чудов* [72, 547].

Щодо розкриття семантики антропооснови **Мачуд(а)* пор. споріднені східнослов'янські лексеми: блр. *чӯдо* «витівки, дивацтва» [140, 701], рос. діал. (яросл.) *чӯда* у виразі *чуда лапотная* «про нерозвинену, неосвічену людину» [272, 10, 62], (новосиб.) *чӯдо* «витівка» [192, 589], (донськ.) *чӯдо* у виразі *невеста с чудой* «жарт нареченої над представниками нареченого» [196, 3, 196], пол. *cudo* «дивна, чудернацька особа; потора, страшило» [292, I, 351], слц. *čudo* «дивак» [312, I, 224].

Родутенков (*Родутенковъ*, Вінниця, 1552 р. [10, VII, I, 605]). Антропонім *Родутенков* утворився шляхом додавання присвійного суфікса *-ов* до патроніма **Родутенко*. Останній сягає прізвиська **Родут(а)*, ускладненого патронімічним суфіксом *-енк(о)*. У східних слов'ян простежується ряд особових і географічних назв із кореневим *а*, що формально можуть зіставлятися з прізвищем **Родут(а)*. Пор., напр., антропоніми: укр. *Радутний* [142], блр. *Радўта* [21, 346], болг. *Радўт*, *Радутин* [68, 188] та відантропонімі ойконіми: рос. нп *Радутинов* у кол. Калужській, Орловській, Смоленській губ. [306, VII, 506], нп *Радутина* в кол. Курській і Орловській губ. [306, VII, 506]; блр. нп *Радўтин* у Гомельській обл. [167, 144], нп *Радўтичи* в Могильовській обл. [169, 149].

Білоруські дослідники М.В. Бірило та А.К. Устинович блр. антропонім *Радўта* тлумачать як похідну (емоційно-оціночну форму) від християнського особового імені *Радион* [21, 346; 233, 65]. Болгарські особові назви *Радўт* і *Радутин* Й. Заїмов пояснює як утворення з суфіксом *-ут* від першої основи імені-комполіта типу *Родислав* [68, 191].

На нашу думку, прізвисько **Родут(а)* можна пов'язувати з відповідним апелятивом, що реконструюється як **rodqta* (< псл. **roditi*, **rodjq*), — нейотована форма активного дієприкметника теперішнього часу на *-qt-*.

Щодо розкриття семантики антропооснови пор. укр. *родючий, родючий* «плодоносний, плодучий» [44, IV, 29].

Стриблев (*Stryblew*, Житомир, 1552 р. [10, VII, I, 147]). Прізвищева назва утворилася шляхом додавання присвійного суфікса *-ев* до прізвиська **Стрибль*. Аналогічні антропоніми, за доступними нам джерелами, на слов'янському терені не простежуються. Однак у старому та сучасному антропоніміконі українців фіксуються споріднені особові назви, пор., ст. укр. прізвищеву назву *Стрибиль* (*Стрыбыл*, Київ, 1574 р. [85, 99]; Богдан Іванович *Стрыбыл*, Київ, 1582 р. [2, 38–39]; Bohdan *Strybyl*, Київ, 1585 р. [10, VII, 3, 291]; Iasczko *Strzibil*, Городло, 1565 р. [64, III, 89]) й суч. укр. прізвище *Стрибайло* (с. Лозуватка Криворізьк. р-н Дніпропетровськ. обл.) [142]. Пор. також білоруські антропоніми: ст. блр. *Стрыбуль, Стрыбыль, Стрыбель* [21, 393] та суч. блр. *Стрыбуль, Стрыбульські* [21, 393]. Основа *Стриб-* простежується в антропоніміконі західних і південних слов'ян, пор., чеськ. *Strba* [278, 244], серб. **Strbul* (< нп *Strbulowo* в Сербії) [289, 413] та східнослов'янському топоніміконі, пор., укр. гідронім *Стриб* — потік у Горохівському р-ні Волинської обл. [201, 533], мікротопоніми: куток *Стрибайлі* й балка *Стрибайлівська* в с. Лозуватка Софіївського р-ну Дніпропетровської обл. [142]; блр. ойконім *Стрыбы* в кол. Вітебській губ. [306, VIII, 596].

Прізвисько **Стрибль* слід пов'язувати з відповідним апелятивом **стрибль* — іменником віддієслівного походження (< *стрибати, стрибнути*), який сягає псл. праформи **strьbьль* < **strьb-* + суф. *-ьль*.

Щодо розкриття семантики антропооснови **Стрибль* пор. споріднені східнослов'янські лексеми: укр. *стрибун* «людина, яка любить стрибати» [203, 9, 766], *стрибкий* «той, хто любить стрибати» [44, IV, 215], *стрибач* «стрибун» [59, II, 927], рос. діал. (донськ.) *стрибалка* «легковажна дівчина; та, що любить погуляти» [117, 312], блр. діал. *стрыбуляць* «йти підскакуючи» [250, 169], *стрыбалкі* «тонкі ноги» [70, 82], *стрыбутнейши* «здоровіший, міцніший» [273, 343].

Чорбонос (Пашко *Чорбонос*, Черкаси, 1552 р. [10, VII, 1, 88]). Антропонім утворився додаванням присвійного суфікса *-ов* до прізвиська **Чорбнос*. Пор. аналогічні за структурою українські антропоніми: ст. укр. *Дубинос* [10, VII, 2, 187], **Межинос* (< *Межиносович*) [10, VIII, 5, 120], *Сухонос* [10, VII, 2, 47], **Широконос* (< *Широконосевич*) [10, VII, 1, 113] та суч. укр. прізвища *Кривоніс* [171, 134], *Кирпонос* [142]. Прізвисько **Чорбонос* мотивоване апелятивом **чорбонос*, не відомим з доступних лексикографічних джерел. На наш погляд, цей апелятив можна пояснювати на слов'янському ґрунті й реконструювати як псл. **čьrbonosъ*.

Останій є композитом, що утворився поєднанням основ *čьrbь і *nosь. Щодо першого компонента композита пор. антропоніми: суч. укр. прізвища *Чорба* та *Чорбай* [142], ст. укр. *Чорбачь* [10, VII, 1, 596] ст. пол. *Czorbakowicz* [315, I (3), 249] та ойконіми: с. *Чорбівка* (Кобеляцьк. р-н Полтавськ. обл.) [230, 222], нп *Чорбин*, *Чорбина* на Херсонщині [306, X, 160], нп *Чербомыслово* та нп *Чербиково* в кол. Вітебській губ., нп *Чербовичи* в кол. Гродненській губ. [306, X, 74].

Семантика першої частини *Чорб-* антропонімного композита може бути мотивована завдяки укр. *чорба* «щось велике, важке, роздуте» [59, II, 1075] та спорідненим східнослов'янським апелятивам: рос. *чурбáн*, *чурбáк* «короткий оцупок колоди, жердини, круглого дерева; стояк під щось; колода, пень, вулик» [48, IV, 615], рос. діал. *чурбáк* «1) деревинка, оцупок; 2) великий короп» [117, 362], «оцупок дерева» [143, 260], «1. оцупок дерева, колоди; колода; 2. вулик, видовбаний зі стовбура товстого дерева» [274, 61], *чурбáшка* «оцупок дерева, коротка колода» [138, 12, 69]; блр. діал. *чурбáк* «колода» [227, 5, 302], *чурбáн* «1. поліно; 2. підставка під вулик» [205, 5, 433], *чурбáлка* «товстий ціпок» [81, 346] *). Можливо, прізвисько **Чорбонос* характеризувало людину з широким і коротким носом.

2.2.2. Лексико-семантичні утворення

Байдик (Федко *Байдикъ*, Черкаси, 1552 р. [10, VII, 1, 87]). В інших доступних нам джерелах аналогічні антропоніми не зафіксовані. Однак про ширшу реальність його існування в минулому свідчить похідний староросійський антропонім *Байдиков*: Ерш *Байдиков*, каширянин, убитий у 1552 р. під Казанню; *Байдиковы*, XVI–XVII ст., Кашира й Рязань [37, 20]. У Росії відомі також ойконіми, пов'язані з аналізованою назвою: нп *Байдики* в кол. Рязанській і Тульській губ., *Байдики Малые* в кол. Тульській губ., *Байдиково* в кол. Московській губ. [306, I, 235]. Пор. також споріднений український мікротопонім — поле *Байдичок* (с. Бучак Канівськ. р-н Київськ. обл. [142]).

Антропонім *Байдик* наводиться в науковій літературі як ілюстративний матеріал під час аналізу української історичної антропонімії XIV–XVII ст. Дослідники розглядають його антропооснову тільки з семантичного погляду, але походження не з'ясовують [49, 119; 203, 2, 11; 37, 20]. Аналізований антропонім можна безпосередньо пов'язувати з відповідними апелятивами, відомими в східнослов'янських мовах:

*) Кореневий у (<о) в зазначених лексемах виник внаслідок підсилення лабіалізації голосного під впливом лабіального приголосного б [90, 28].

укр. *ба́йдик* «дерев'яна підставка у вигляді рогульки (розкоряки) під вїяй або дишло» [272, 1, 16], рос. *ба́йдик* «палиця, ціпок, тростина, лозина» [48, 1, 38], діал. (донськ.) *ба́йдик* «палиця» [196, 1, 12], (ряз.) «дрюк» [55, 4], блр. діал. *ба́йдзік* «1. бандит, 2. беспутна людина, нероба» [273, 44]. На цьому етапі встановлення походження антропоніма *Байдик* можна було б зупинитися, проте, оскільки в науковій літературі наведені вище вихідні апелятиви не мають загальноприйнятої етимології, вважаємо за потрібне з'ясувати їхнє походження. Так, існує думка про запозичення слова *байдик* з угорського **bajd* (**bajdak*) у значенні «куріпка» [151, 105–109]. Разом із тим автори «Етимологічного словника української мови», на наш погляд, слушно пов'язують *байдик* із *байда* «колода, чурбак», однак на глибший рівень етимологізації не виходять [58, 1, 116]. Польський дослідник Ф. Славський вбачає зв'язок *bajdyk* із *bajda* «базика, брехун», яке, в свою чергу, походить від дієслова *bajdac* «розмовляти» [311, 1, 25]. Остання версія нам видається непереконливою з погляду семантики, оскільки не зрозуміло, звідки виникло значення «палиця, ціпок, дрюк».

На наш погляд, цей апелятив можна тлумачити на слов'янському ґрунті: *байдик* < **бълдик*, що сягає базового псл. **bъldikъ**, який в ході історичного розвитку зазнав певних фонетичних трансформацій: 1) незакономірної реалізації групи *ьl* (> *al* замість очікуваного *-ol/-ov-* [90, 15–30]) та 2) зміни плавного *l* в *j*, так звана солодкозвучність [89, 105, 110]. Реконструйоване **bъldikъ* розглядаємо як похідне утворення з суфіксом *-ikъ* (у слов'янських мовах виконує демінутивну функцію [313, 1, 90]) від **bъlda*/**bъldъ*. Псл. **bъld-* — багатопланова основа, проте численні похідні лексичні одиниці, засвідчені в слов'янських мовах, можна об'єднати за спільною ознакою «щось кулястої, опуклої, нерівної форми». За цією ознакою вони сягають і.-е. кореня **bel-* «кулястий, опуклий» (детальніше про це гніздо див. [87, 215–227]).

Антропонім *Байдик* — прізвиського походження. Це лексико-семантичне утворення, що з погляду структури може порівнюватися з сучасними українськими прізвищами, оформленими суфіксом *-ик*: *Бара́ник*, *Бобик*, *В'ю́ник*, *Зубик*, *Кі́злик*, *Ўсик* та ін. [172, 129]. Щодо мотивації антропооснови пор., напр.: укр. *ба́йда* «гулящий, волоцюга» [19, 49], «1) гульвіса, безтурботна людина; 2) прізвисько незграбної жінки» [44, 1, 20], *ба́йдич* «нероба, ледар, той, хто б'є байдики» [272, 1, 16], діал. *байда́* «зневажл. «неповоротка, незграбна людина» [91, 69], *байдала́* «нероба,

*) У реєстрі «Етимологічного словаря славянских языков» (за ред. О.М. Трубачова) ця праформа відсутня.

лedar», *байдїй* знев. «лedar» [110, I, 14], рос. діал. *байда́к* «нероба» [196, 1, 12], «пустун, бешкетник; дурень» [197, 2, 53], *байдуга* «безтурботна людина» [235, I, 107], блр. діал. *байда́* «дурень, бовдур», *байда́к* «нероба, гультай» [227, 1, 37], пол. діал. *bajdala* «незграбна, нерухлива, безпорадна в житті людина; нездара, дурень», *bajdak* «1. нерозторопна людина, 2. людина недорозвинена розумово або фізично; незграбна, нерухлива людина; нездара», *bajdas* «недорозвинена, наївна дитина; дурень», *bajdus* «незграбна людина, нездара». В антропооснові *Байдик* основною семантичною ознакою слід визнати вказівку на певні зовнішні вади людини або на вади її поведінки. Очевидно, розвиток семантичних значень апелював за схемою: щось кулястої, опуклої форми → повна, товста людина → незграба, вайло → лedar → дурень. Останні два значення виникли внаслідок метонімічного переносу, це т.зв. переносні значення. Отже, семантику антропооснови можна відновити як *«незграба, вайло» (характеристика за зовнішніми рисами) або *«лedar, дурень» (характеристика за психічними властивостями).

Балабан/Болобан (*Balaban*, Рогатин, 1555 р. [64, I, 154]; Василей *Болобань* Осекровский, Володимир, 1569 р. [38, 40]; Манойло *Болобань*, Володимир, 1583 р. [10, VIII, 3, 365]; Гедеонь *Болобань*, Володимир, 1586 р. [10, VIII, 3, 347]; Адам *Балабань*, Львів, 1590 р. [10, I, 10, 69–70]). На поширеність у староукраїнському антропоніміконі аналізованої назви та споріднених утворень вказують також раніші історичні записи XV ст.: Гринко *Болобань*, Володимир, 1440–1492 рр. [3, II, 3, 105]; Васко та Івашко Гринковичи *Болобаны*, Троки, 1498 р. [202, II, 110], а також пізніші фіксації XVII ст.: *Болобань*, козак Брацлавського полку, 1649 р. [173, 255]; Петро *Балабановский*, козак Чигиринського полку, 1649 р. [173, 45]. Згаданий антропонім зустрічається також у давніх іменниках інших слов'янських народів, пор., напр: ст. рос. Кузьма *Болобан*, 1495 р. [139, I, 662; 37, 44], Федор Юрьевич *Балабань*, 1602 р. [84, VIII, 1864, 276], ст. блр. *Болобан*, XVI ст. [21, 36], ст. пол. *Balaban*, 1414 р., *Bołaban*, 1475 р. [315, I, 83] та похідні утворення: ст. рос. *Балабанов*, Арзамас, 1585 р. [37, 22], *Болобановь* [139, I, 662], ст. пол. *Bałabanowicz*(z), 1437 р., *Bołabanowicz*(z), 1438 р. [315, I, 83]. Сучасне українське прізвище *Балабан/Болобан* фіксується в багатьох областях України, зокрема, в Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Київській, Одеській, Полтавській, Тернопільській та Черкаській (за матеріалами ономастичної картотеки Інституту української мови НАН України). Аналогічні прізвища та споріднені з ним простежуються за межами України, пор.: суч. блр. *Балаба́н*, *Балаба́ноў*, *Балаба́нович* [21, 36]; суч.

рос. *Балаба́нов, Болоба́нов* [232, 148], *Балабанцев, Балобанов* [21, 36]; суч. чеськ. *Balaban* [278, 195], суч. болг. *Балаба́нов* [68, 252; 72, 60], *Балаба́нски, Балаба́нчев* [72, 60]; суч. схв. *Бала́бан, Болоба́н* [176, I, 265; II, 53]. У Росії відомий однойменний ойконім у формі *pluralia tantum* — нп *Балабаны* в кол. В'ятській і Пермській губ. [306, I, 245].

Аналізований антропонім уже був предметом уваги дослідників-лінгвістів. Більшість із них пристає до тюркського походження антропоніма, пов'язуючи його з тур. словом *balaban* «сокіл; велетень» [див.: 11, 8; 181, 114; 172, 191]. Зрозуміло, що до тюркізмів зараховуються і споріднені антропоніми. Так, Б. Унбегаун російські прізвища *Балаба́нов* і *Болоба́нов* тлумачить як утворені від тюрк. *балабан* «сокіл» [232, 148]. Й. Заїмов болгарське *Балаба́нов* зараховує до антропонімів іншомовного походження [68, 252], а С. Ілчев пов'язує з тур. *balaban* «великий, величезний, здоровенний; перен. поважна, визначна особа» [72, 60]. Лише М.В. Бірило припускає зв'язок білоруських антропонімів *Балаба́н* і *Балабо́н* із місцевим діалектизмом *балабан* «пустомолот, базіка», але етимології останнього не подає [21, 36]. Нашою метою є доведення слов'янського походження аналізованого антропоніма та його вихідного апелятива, спираючись при цьому на багатий лексичний матеріал слов'янських мов.

Антропонім *Балабан/Болобан* — це лексико-семантичне утворення від однойменного прізвиська. Останнє можна пов'язувати з відповідними апелятивами, відомими в слов'янських мовах: укр. *балаба́н* «1) рід хлібного печива, 2) рід рослини», укр. діал. (західноволинськ.) *балаба́н* (бот.) «1. трав'яниста рослина, зозулинець чоловічий, 2. півонія» [91, 63], (галицьк.) *балаба́н* «велика квасоля» [34, 51], «сорт дуже великої картоплі», «вид печива», «гадючник шестипелюстковий, перстач» [58, 1, 122]; рос. діал. *балаба́н* «вертикальний брус або дошка на носі та кормі човна, штевень» [9, 1, 98]; пол. *balaban* «картоплина, картопля; кулястий дзвоник в упряжі; бот. назва різновидності рослини: пасльону, картоплі та їхніх бульб» [291, I, 89], пол. діал. *balaban* «картоплина, картопля» [285, II, 10]; болг. *балаба́нъ* «щось велике» [40, 1, 23], схв. *балаба́н* «1. зоол. бугай, 2. товстий півень, 3. баран із двома великими рогами, 4. човник для ткання», *балаба́нъ* «сап, заразна кінська хвороба» [176, I, 264–265]. Ймовірно, що останні апелятиви, наведені із південно- та західнослов'янських мов, — повноголосні форми, — сформувались під впливом східнослов'янських мов.

Апелятив *балабан/болобан* багаторазово етимологізувався, більшість дослідників зараховують його до запозичень. М. Фасмер, Ф. Міклошич,

Е. Бернекер, Я. Карлович, автори «Етимологічного словника української мови» та «Этымалагічнага слоўніка беларускай мовы» дотримуються версії тюркського походження слова, орієнтуючись на тур. *balaban* «1) з великою головою, 2) рід хижого птаха» та ін. [див.: 235, I, 111; 301, 6; 279, I, 40; 291, I, 89; 58, I, 121–122; 269, I, 285]. Іноді під час етимологізації деякі значення апелюючи *балабан* не співвідносяться одне з одним, розриваються, для них пропонуються різні базові іномовні джерела, як правило, з тюркських мов (див. напр., статті *балабан*¹, *балабан*², *балабан*³, *балабан*⁴ в «Етимологічному словнику української мови») [58, I, 121–122]. В «Етимологическом словаре тюркских языков» Е.В. Севортяна лексема *балабан/balaban* наводиться в шести значеннях: «1. великий, величезний, ставний, високий, молодець, із величезною головою; 2. сильний, кремезний; 3. огрядний, товстий, гладкий (про неповоротку, дуже огрядну людину або дуже угодовану тварину), угодований, здоровий; 4. сокіл, назва хижого птаха, яструб-стерв'ятник, кречет, молодий птах; пташеня; 5. дресерований ведмідь; 6. молодецький, гожий, вередливий», які простежуються в турецькій, гагаузькій, кримсько-татарській, караїмській, османській, куманській мовах. Однак переконливого пояснення цього слова, яке в єдиному етимологічному гнізді зводило б всю семантичну різнобарвність, вищеназваний словник не подає [див.: 180, 49–51].

На нашу думку, апелюючи *балабан/болобан* сягає псл. праформи **bolbanъ* < **bolb-* + суф. *-anъ* (останній добре засвідчений в експресивній функції в багатьох слов'янських мовах як формант атрибутивів, пор., напр.: рос. *брюха́н* «людина з великим черевом, пузань», *борода́н* «бородач», укр. *борода́нь* «т.с.»), слн. *okàn* «той, хто має великі очі», *glowàn* «людина з великою головою» [313, I, 130]). У конкретному випадку суфікс *-an*, очевидно, надає слову аугментативного відтінку значення. Пор. також слов'янські апелюючи, що сягають псл. основи **bolb-*, з іншим суфіксальним оформленням, які досі не знайшли переконливого пояснення в науковій літературі: ст. укр. *бала́буха* «галушка з часником» [19, 50]; «1) невелика булочка, спечена або зварена у воді; 2) грудка», *балабу́рка* «картопля» [44, I, 23], *балабо́шки* «круглі, товсті коржики» [273, I, 122], рос. діал. *балаба́шка* «хлібинка на конопляній олії» [55, 4], блр. *бала́буха* «булочка з начинкою» [269, I, 286], *балабу́ша* «хліб із житнього або пшеничного тіста» [140, 13]. Усі наведені апелюючи об'єднує спільна семантика — «щось кулясте, округле, опукле». Тому первинне значення псл. **bolbanъ* можна відновити як «той, що має кулясту, округлу, опуклу форму». Таким чином, фонетична, семантична та словотвірна

структура апелятива *балабан/болобан* свідчать про його питомість, а це, в свою чергу, дозволяє припускати його запозичення (проникнення) не з тюркських мов у слов'янські, а навпаки — зі слов'янських у тюркські.

Значення антропооснови *Балабан/Болобан* допомагають відновити такі апелятиви: ст. укр. *болобань* «неук; великий, дурний чоловік; дурна жінка, дівка» [19, 59]; рос. *балаба́нь, балоба́нь, болоба́нь* «бовдур, незграба, дурень» [48, I, 41], ст. рос. (прост.) *болба́н* «пустун, гультай, неук, бовдур» [199, 2, 99], рос. діал. *балаба́н* «пуголовок; базака, пустомолот; нетямуща, дурна людина; великий, високий на зріст чоловік» [191, 26–27], *болоба́н* «нетямуща, дурна людина» [191, 42], *балаба́н* «про енергійну, рухливу людину» [178, 48], *балоба́н, болоба́н* «тупа людина, тугодум, йолоп» [194, 33], *болоба́н* «1. бовдур, дурень; 2. груба, незграбна людина, 3. підліток-нероба» [274, 2, 10]; блр. діал. (туров.) *балоба́н* «1. бовдур, 2. дурень» [227, 1, 40]; пол. *bałaban, bałabon* «роззява, незграба, недотепа, розтелепа» [291, 1, 89]; болг. діал. *балаба́н* «1. велика, товста людина, 2. перен. щедра людина» [174, 1, 391], схв. *болоба́н* «дорослий парубок із дитячими вчинками, пустун» [176, II, 53]. Антропонім міг характеризувати людину за фізичними рисами «дуже високий і дуже товстий; велетень, здоровань, незграба, вайло» або за психічними властивостями «бовдур, дурень, ледар, гультай» (значення апелятивів «ледар, бовдур, гультай, нероба», очевидно, слід кваліфікувати як вторинні (переносні) ← «великий, товстий, високий на зріст» ← «кулястий, округлий, великий»). Щодо структури пор. українські прізвиська: *Біла́н, Глуха́н, Довга́н, Куца́н, Лиса́н, Козла́н, Ярова́н* [172, 111], *Мовча́н, Зуба́нь, Щерба́нь* [232, 220].

Про поширеність антропоніма *Балабан/Болобан* на слов'янському терені свідчать чисельні географічні назви, пов'язані з ним. Пор., напр., ойконіми: в Україні — нп *Балабанівка* у Вінницькій, Харківській та Хмельницькій обл. [230, 42], нп *Балабановка* в кол. Галицькій, Катеринославській, Київській, Херсонській губ. [306, I, 245]; у Росії — нп *Балабанов* у кол. Донській і Пермській губ., нп *Бабалабанова* в кол. Олонецькій і Пермській губ., нп *Балабановка* в кол. Донській і Тамбовській губ., нп *Балабаново* в кол. Калузькій, Костромській, Московській губ., нп *Балабановская* та *Балабановщина* в кол. В'ятській губ. [306, I, 245]; у Білорусі — нп *Балоба́новичи* в Брестській обл. [165, 19] та в кол. Мінській губ. [306, I, 245], нп *Балабаново* в кол. Вітебській губ. [306, I, 245]. Пор. також назву водного об'єкта на терені України: озеро *Балабанова яма* в кол. Катеринославській губ. (за історичними джерелами перший його володар *Балабан*) [100, VII, 61]). В Україні відомі також мікротопоніми:

гора *Балабанова* та куток *Балабан'ївка* на Полтавщині; місцина *Балабáнова сад* та ліс *Балабанівщина* на Чернігівщині, гора *Балабановская* й балка *Балабановая* в Криму [142]. Отже, наведений багатий топонімний матеріал, пов'язаний із прізвищевою назвою *Балабан/Болобан*, підтверджує її питоме слов'янське походження.

Баламут (*Wasko Valamut*, Кременець, 1563 р. [10, VII, 2, 46]). В українських пам'ятках XV ст. фіксується патронімічна форма *Баламутовъ*, Городне, 1497 р. [202, I, 84]. У старопольському антропоніміконі засвідчений аналогічний відповідник — *Valamut*, 1480 р. [315, I (1), 81]. Про існування однойменного антропоніма в староросійському іменнику свідчать похідні утворення: ст. рос. Василь *Баламутовъ* [139, III, 567, 568; VI, 357, 368, 701], Ирина *Баламутова*, Волоколамськ, 1495 р. [37, 23], Дмитрий *Баламутов*, Ярославль, 1505 р. [4, III, 218]. Пор. також сучасні східнослов'янські антропоніми: укр. *Баламут* (фіксується в Одеській і Черкаській обл.) [142], *Баламута* [232, 226] й блр. *Баламút* [21, 37]. Аналізований антропонім зберігся і в складі географічних назв на східнослов'янському терені: в Україні — сс. *Баламутівка* в Ярмолинецькому р-ні Хмельницької обл. [230, 308] і в Заставнівському р-ні Чернівецької обл. [230, 324]; у Росії — нп *Баламутово* в кол. Новгородській, Тверській, Владимирській губ.; у Білорусі — нп *Баламутовка* в кол. Мінській губ. [306, I, 247] та нп *Баламúтовичи* в Мінській обл. [170, 27].

Антропонім *Баламут* є лексико-семантичним утворенням прізвищового походження. М.О. Баскаков *Баламут* (> *Балымат*) зараховує до прізвищ тюркського походження, пов'язуючи його з тюрк. *buluа* в значенні «1. махати руками; 2. розмішувати; 3. бруднити, пачкати; 4. вселяти чвари, баламутити» [див.: 11, 34]. На нашу думку, цей антропонім правомірно тлумачити на слов'янському ґрунті, співвідносячи з апелятивом *баламут* (< псл. **balomqtъ*; реконструкцію подано в «Етимологическом словаре славянских языков» [268, 1, 145–146]). Щодо розкриття семантики антропооснови пор. ст. укр. *баламутъ*, *баламудъ* «ошуканець, крутій» [204, 2, 13], «порожня людина, вітрогон, талалай» [220, 1, 52], ст. рос. *баламутъ* (*боламутъ*) «1. каламутник; 2. безлад, сум'яття» [198, 1, 67]; ст. блр. *баламутъ*, *баломутъ*, *боламутъ* «ошуканець, шахрай» [41, 1, 18]; укр. *баламút* «1) порушник душевного спокою, спокусник; 2) знахар» [44, 1, 24]; рос. *баламút* «той, хто навмисне сіє чвари; пліткар» [48, 1, 41], «1. жартівник, 2. дурень» [197, 2, 71], «1. балакун, пустомолот, 2. пліткар, 3. ошуканець» [138, 1, 27]; блр. *баламút* «пройдисвіт, ошуканець» [269, 1, 288], пол. *balamut* «спокусник,

брехун, підбурювач», чеськ. *balamuta* «базікало», діал. *balamut'a* «брехун» [58, 1, 124], слц. *balamuta* «сум'яття, безлад, смута» [268, 1, 145].

Балута (Дмитрь *Балута*, Володимир, 1569 р. [233, 136]). Пор. засвідчені в сучасному українському антропоніміконі прізвища — *Балута* (Дніпропетровськ. обл.), *Болута* (Львівськ. обл.) [142] та похідні утворення — *Балутенко* [142], *Балутянський* (Тернопільськ. обл.) [150, 96]. Про існування в українців аналізованого антропоніма свідчить також відантропонімний ойконім — нп *Балутівка* в кол. Чернігівській губ. (зараз не простежується) [306, I, 256]. У російських пам'ятках засвідчено аналогічну особову назву *Болута* (кол. Новгородчина) [150, 96]. Споріднені антропоніми відомі в західних слов'ян, пор., напр.: ст. пол. *Balut*, 1425 р.; *Baluta*, 1427 р. [315, I (1), 85]. Можливо, до споріднених слід зарахувати ряд слов'янських особових назв з іншим суфіксальним оформленням: блр. *Балуха*, *Балуш*, рос. *Балухин*, *Балушкин* [21, 39], пол. *Baluk*, *Balucz* [315, I (1), 85], болг. *Балун*, *Балух*, *Балуш* [68, 13].

У спеціальній літературі висловлюються різні версії про походження досліджуваної особової назви та споріднених із нею антропонімів. Так, М.Л. Худаш припускає, що антропонім *Балута* міг виникнути як суфіксальний дериват від усіченого імені-комполита з препозиційним компонентом *Бал(о)-* типу *Баломир*, *Балосин* [див.: 238, 20]. Інший український дослідник-антропоніміст Ю.К. Редько вважає, що прізвище *Балута* утворилося за допомогою суф. *-ута* від прізвиська *Бала*, однак на походженні останнього він не зупиняється [172, 160]. Споріднений болгарський антропонім *Болут* Й. Заїмов пояснює як утворення з суф. *-ут* від скороченого композитного імені *Болеслав* [див.: 68, 28]. С. Ілчев для болгарського прізвища *Болутов* пропонує два варіанти походження: по-перше, від діал. *болутин* «орн. пугач»; по-друге, від тур. *bulut* «хмара» [72, 82].

Ми вважаємо, що антропонім *Балута* — прізвиськового походження. Він утворився лексико-семантичним способом від однойменного прізвиська, що сягає псл. **baluta* < **bal-* (пор. **baliti* «балакати» [268, 1, 147]) + суф. *-ut(a)*.

Щодо мотивації семантики антропооснови пор. блр. діал. (брест.) *балута* «балакуча людина» [125, 19], рос. діал. *балутка* «забава, витівка, пустота» [9, 1, 105], *балук* «пустун» [9, 1, 105; 190, 36], *балуха* «пустунка» [162, 1, 104], *балун*, *балунья*, *балуша* «пустун, розпещена людина» [48, I, 44], укр. діал. (поліськ.) *балуха* «пустунка» [103, 29]. Отже, первісне значення прізвиська *Балута* можна відновити як *«балакун, базіка, пустун».

Бунь (*Бунь*, Канів, 1552 р. [10, VII, 1, 104]). На однойменні антропоніми натрапляємо також в сучасному іменнику українців, пор., зокрема, прізвище *Бунь*, зафіксоване в Львівській і Черкаській обл. [142]. Аналогічний відповідник простежується у західних слов'ян — старочеський антропонім *Виї*, відомий ще з кін. XIII ст. (1289 р.) [284, I, 117]. У давніх слов'янських антропоніміконах спостерігаємо споріднені особові назви, напр., ст. рос. *Буня* (Владимир, 1498 р.; Новгород, 1545 р.) [139, VI, 95; 37, 55], ст. болг. *Буне*, XVI ст. [68, 40] *). Пор. також низку однокорених слов'янських антропонімів, ускладнених суфіксами: суч. укр. *Бунич*, *Буній*, *Буньо* (Львівськ. обл.), *Буняка*, *Буняковський* [142]; ст. рос. *Бунин*, *Буняев* [37, 55]; ст. чеськ. *Виїтек*, *Виїтов* [284, I, 117]; ст. пол. *Buninski*, 1497 р. [315, I (2), 282]; ст. болг. *Буніло* [68, 40], суч. болг. *Буньо*, *Буньов*, *Бунев* [72, 93]. З аналізованим антропонімом пов'язані географічні назви, що простежуються на слов'янському терені, зокрема, ойконіми: в Україні — нп *Бунів* у кол. Волинській губ. [10, VI, 1, 291], нп *Бунів* у Яворівському р-ні Львівської обл. [230, 189]; у Росії — нп *Бунево* в кол. Ярославській і Калузькій губ., нп *Бунин* у кол. Орловській губ., нп *Бунин Колодезь* у кол. Воронежській губ., нп *Бунина* в кол. Орловській, Рязанській, Тамбовській губ., нп *Бунини* в кол. Тамбовській губ. [306, I (3), 581]. В Україні також зафіксовано гідронім *Бунів Яр* — потік у Чернівецькій обл. [201, 76].

Антропонім *Бунь*, очевидно, прізвиськового походження. Він утворився лексико-семантичним способом від однойменного прізвиська, яке можна пов'язувати зі слов'янськими апелятивами: укр. діал. (західноволинськ.) *бу́ня* «1. булька на воді від дощових крапель, 2. мильна бульбашка» [91, 74], пол. *bunia* «пузата глиняна посудина з шийкою», чеськ. *viňe* «клітина, чашечка (в стільнику)», чеськ. діал. *viňa* «рана» [268, 3, 96], слн. діал. *viňa* «шрам, рубець; набряк» [268, 3, 96], *búnja* «товста, м'яка грудка», «бульба» [304, I, 71], болг. *бу́на* «обурення, заколот, повстання» [40, 1, 85], макед. *бу́на* «бунт, повстання, заколот» [105, 43], схв. *бу́на* «заколот» [176, II, 283]. Наведена апелятивна лексика об'єднується на основі спільної семантичної ознаки «опуклість, кулястість, нерівність, роздутість» (звідки розвинулися конкретні значення) й зводиться до псл. праформ **bun' a/ bina* (реконструкцію див.: [268, 3, 95–96]). Факт наявності антропоніма *Бунь* у староукраїнських писемних джерелах дає

*) Й. Заїмов болг. антропоніми *Буне* та *Буніло* трактує як скорочені утворення від зниклих слов'янських імен-комполітів *Ра-бун*, *Ро-бун* або *Буні-мир*, *Буні-слав* [див.: 68, 40].

підстави для відновлення псл. **bunь* із первісним значенням * «щось опукле, роздуте, кулясте, нерівне».

Укладачі «Етимологического словаря славянских языков» (за ред. О.М. Трубачова) псл. **bun'a***buna* вважають віддієслівними утвореннями звуконаслідувального походження (пор.: укр. *буніти* «гудіти, дзижчати» [268, 1, 296]; рос. діал. *бунётъ* «1. глухо звучати; глухо ревіти, мукати (про худобу)» [197, 3, 276], *буніть* «1. видавати глухий звук; 2. ревіти, мукати; 3. кричати; 4. плакати; 5. співати; 6. говорити нерозбірливо, гуняво; 7. стукати чимось, шуміти» [197, 3, 277]; схв. *бунити* «1. підбурювати; 2. голосно розмовляти; 3. говорити безладно» [176, II, 287–288]) й зараховують їх до і.-с. гнізда **b(h)ō(u)n-* «здійматися» [див.: 268, 3, 95–96]. На нашу думку, семантика звучання, характерна для деяких наведених слов'янських апелютивів з коренем *бун-/бун'-*, є вторинною стосовно первісної «опуклість, товщина, вигнутість, нерівність». Виникнення семантики звучання в дієсловах (та похідних від них іменниках) на базі дієслова дії описане в спеціальній літературі. На таких випадках зупиняються, зокрема, в своїх роботах Ж.Ж. Варбот і О.П. Карпенко, які відзначають, що «часом семантика звучання, сформована на ґрунті іншого дієслова дії, може стати поступово домінуючою» [див.: 30, 68; 78, 75–76].

Псл. основа **bun-* знаходить своє продовження в ряді споріднених слов'янських апелютивів, які не мають загальноприйнятої етимології, напр., укр. *буняк* «джміль» [44, I, 111], «лухир на тілі» [58, 1, 297], рос. діал. *бункало* «буркотун» [194, 1, 61], болг. *бунак* «дурень» [27, 1, 90].

Семантика антропооснови *Бунь* може бути мотивована укр. діал. (західноволинськ.) *буня* «неохайна дитина» [91, 77]. Розкриттю семантики зазначеної антропооснови також сприяють лексеми, засвідчені в інших слов'янських мовах: рос. діал. (ряз., тамб.) *буня* «чванлива, пихата людина; гордій» [197, 3, 278], чеськ. діал. *бийа* «придуркувата, нікчемна людина» [268, 8, 96], слн. діал. *búnja* «жінка-товстуха» [304, I, 71]. Отже, прізвисько *Бунь* могло характеризувати особу як за фізичними ознаками «огрядна, товста, пишна людина», так і за психічними властивостями «чванлива, пихата людина; гордій», «неохайна людина», «дурень».

Гломаза/Гломазда (Степань *Гломаза*, Остер, 1552 р. [10, VII, 1, 598]; Логвинь *Гломазда*, Остер, 1597 р. [10, VIII, 5, 282]). Аналогічний антропонім зустрічається в українській пам'ятці XVIII ст.: *Гломазда* Івань, чернігівський сотник, 1767 р. [84, VII, 1880, 4]. Пор. також сучасне українське прізвисько *Гламозда*, засвідчене на Харківщині [142]. Можливо, спорідненим слід уважати й прізвисько *Гламоздрей* (с. Великий

Дивлин Олевськ. р-н Житомирськ. обл.) [142]. З аналізованою назвою безпосередньо пов'язані ойконіми: в Україні — с. *Гломазди* в Козелецькому р-ні Чернігівської обл. [230, 335] та нп *Глотеца* в кол. Галичині [306, II, 371]; у Росії — нп *Гломазды* в кол. Псковській губ. та нп *Гломаздино* (*Гламаздино*) в кол. Смоленській і Курській губ. [306, II, 371], у Білорусі — нп *Гломазино* в кол. Вітебській губ. [306, II, 371].

Антропонім *Гломаза/Гломазда* — прізвиськового походження. Він утворився лексико-семантичним способом від однойменного апелятива **гломаза/гломазда* (не збереженого в українській мові), що сягає псл. **glotozъ/ glotozdy/ glotoza* [див.: 268, 6, 137]. Щодо розкриття семантики антропооснови пор., напр., блр. *гламазда* «розтелепа, тухтій» [15, 209], «незграбний, нескладний» [81, 80], *гломозда* «нетямуща людина» [140, 113], «неумійко, недотепа» [218, 120], *глымызда* «розтелепа, безглузда, безтямна людина, зайва в господарстві» [28, 136].

Гнилочеревий (Данило *Гнилочеревий*, Житомир, 1584 р. [2, 687]). Прізвищева назва утворилася лексико-семантичним способом від прізвиська **Гнилочеревий*. Останнє сягає псл. **gniločervъjъ*, утвореного поєднанням ад'єктивних основ **gnilъ(jъ)* [268, 6, 175] та **červъjъ* [268, 4, 84]. Очевидно, **Гнилочеревий* первісно було глузливим прізвиськом. Щодо аналогії структури пор. ст. укр. *Гнилокишкий*, 1649 р. [173, 54–55] і суч. укр. *Гнилозуб*, *Гнилокбж*, [171, 94], *Гнилопузиха*, *Гнилошкур* [142]; блр. *Гніламёдаў*, *Гніларыбаў* [21, 112].

Годута (*Годута*, Вінниця, 1552 р. [10, VII, 1, 605]). Аналогічні відповідники, за доступними нам джерелами, у слов'янських антропонімонах не простежуються. Однак, на ймовірність існування цього антропоніма в минулому вказують споріднені ойконіми, зокрема, нп *Годутишки* та нп *Hodutiska Dziekovina* в кол. Віленській губ. [306, II, 394].

Дослідниця М.О. Демчук кваліфікує антропонім *Годута* як особове ім'я відкомполітного походження, що утворилося шляхом додавання суфікса *-ут(а)* до першої частини слов'янського імені-комполіта типу болг. *Годеслав*, схв. *Godebrat*, *Hodivoj*, *Godostaw* [див.: 49, 70].

Ми пропонуємо іншу версію походження цієї особової назви, за якою антропонім *Годута* можна розглядати як лексико-семантичне утворення прізвиськового походження. Прізвисько *Годута*, в свою чергу, мотивоване апелятивом **годута*, не засвідченим у слов'янських мовах. Останній реконструюється як **godqta* — нейотована форма активного дієприкметника теперішнього часу на *-qt-* (від псл. **godjъ, goditi* [268, 6, 188–190]). Відновити семантику апелятива можна на основі східносло-

в'янських лексем, пор., напр.: д.-р. *годити* «догоджати» [207, 1, 535–536], ст. рос. *годити* «1. догоджати, 2. чекати, вичікувати» [198, 4, 56–57], ст. укр. *годити* «1. догоджати, 2. сприяти 3. лучити, згоджувати» [220, 1, 541], рос. *годить* «баритися, гаятися, чекати; вичікувати, догоджати» [48, I, 365], укр. *годіти* «догоджати допомагати» [44, I, 297], «підмовляти, умовляти» [272, 1, 146], «1) догоджати, 2) терпіти, чекати» [155, 54], укр. діал. *годіти* «догоджати» [110, I, 89; 141, 1, 178], «мирити» [47, 47]; блр. *гадзіць* «догоджати» [268, 6, 190]. Очевидно, первісне значення реконструйованого апелятива було «той, хто догоджає, сприяє, допомагає». Відповідно прізвисько *Годута* могло характеризувати людину за її психічними властивостями й означати «догідник, підлабузник».

Долгомуд (Matwiy Dolchomud, Кременець, 1563 р. [10, VII, 2, 55]). Аналогічні відповідники в доступних джерелах не простежуються. Однак на реальність існування аналогічної антропонімної словотвірної моделі в східних слов'ян указують інші антропоніми, пор., з одного боку — рос. *Сухомуд* [139, V, 201], а з іншого — рос. *Долгоног* [37, 98], укр. *Долгопол* [173, 421], *Долгошия* [173, 58], *Долгорук* [142].

Очевидно, розглядуваний антропонім утворився лексико-семантичним способом від прізвиська *Долгомуд*. Останнє безпосередньо пов'язане з не збереженим в українській мові апелятивом **долгомуд*, який виник шляхом лексикалізації словосполучення «долгий + муд» < псл. **dьlgo-mqđь* (реконструкцію див: [264, 109]) й співвідноситься з псл. **golomqđь* [268, 6, 12], **lixomqđь* [268, 15, 98], **bělomqđь*, **čьrnomqđь*, **suxomqđь* [264, 109]. Стосовно компонента *муд* (< псл. **mqđo*, **mqđь* [268, 20, 123–125]) у складі **долгомуд* пор. слов'янські оніми: укр. прізвище *Муди* [142], пол. особові назви *Mąda*, *Mądq*, *Mądak*, 1399 р. [315, III (3), 444], болг. прізвища *Муда*, *Мудик*, *Мудо*, *Мудьо* [72, 346], рос. ойконім нп *Мудево* на Псковщині [306, V, 715] та слов'янську апелятивну лексику: укр. діал. *мудь* «неотеса, груба людина; дурень, телепень» [58, 3, 529], *мудьо* «дурень» [110, V, 95; 141, 1, 456], блр. діал. *мудак* «дурень» [269, 7, 79], пол. діал. (презирл.) *туд* «мужик, парубок» [291, 3, 133, 196].

Семантика прізвиська *Долгомуд* відновлюється на основі блр. діал. *даўгамуды* «з довгою нижньою частиною обличчя» [125, 67]. Отже, зазначене прізвисько могло характеризувати особу за зовнішніми рисами.

Кайдаш (Григорій *Кайдашь*, Вінниця, 1560 р. [10, VIII, 5, 119]). Аналогічні антропоніми зустрічаються також в інших українських й російських історичних джерелах, пор.: ст. укр. *Каидашь* Івань, 1649 р., козак Полтавського полку [173, 430], ст. рос. *Кайдаш* Семен Степанович Корсаков, 1527 р. та *Кайдаш* Дмитриевич Глухого, 1546 р. [37, 131].

Пор. ще суч. укр. *Кайдаш* — прізвище в с. Стеблів Корсунь-Шевченківського р-ну Черкаської обл. [142]. Одноіменне прізвище фіксується й у чеському іменнику — *Kajdaš* [278, 67, 220]. Сюди ж додамо похідні українські антропоніми: *Кайдашкова*, Вінниця, 1561 р. [10, VIII, 5, 134], *Кайдашенко* Устимъ, 1649 р., козак Чернігівського полку [173, 481] та чеськ. *Kajdošová* [278, 220]. В Україні простежуються споріднені мікротопоніми, утворені від аналізованої назви: *Кайдашеве* — урвище (с. Залевки Смілянськ. р-н Черкаськ. обл.) [142], *Кайдашова* — чагарник, непридатна земля, пасовище (с. Латанці Немирівськ. р-н Вінницьк. обл.) [142]. Очевидно, спорідненими до *Кайдашъ/Койдашъ* можна вважати низку слов'янських антропонімів: укр. *Кайда/Койда*, *Кайдан/Койдан*, *Кайдак*, *Кайданенко*, *Кайданович* [142], блр. *Кайда*, *Кайдобъ*, *Кайдан*, *Кайданаў*, *Кайданікаў* [21, 170], ст. пол. *Kojdan*, 1483 р., *Kojdanowicz*, 1446 р. [315, III (1), 45], чеськ. *Kajda* [278, 82].

На нашу думку, *Кайдаш* < **Колдаш*, у якому: 1) *й* < *л* — явище солодкозвучності [89, 105, 110]; 2) *а* < *о* під впливом суфікса *-аш* (пор., блр. *Калдаеў* [21, 171], болг. *Калдъшев* [72, 233], ст. пол. *Kieldan*, 1484 р. [315, II (3), 575], чеськ. *Kalda* [278, 292], *Kolda*, *Kulda* [278, 82]). У свою чергу, **Колдаш* реконструюється як **кьлдашь* — похідне на *-ашь* від **кьлдъ*/*кьлда*.

Аналізований антропонім можна співвідносити з українським апелятивом *кбйдош* (*ковдош*) «жебрак, старець», для якого авторами «Етимологічного словника української мови» припускається угорське походження [див.: 58, 2, 242]. Натомість, на думку Р.М. Козлової, він сягає псл. основи **кьлд-*, а значення «жебрак, старець» розвинулося з первинного «каліка, кривий, кульгавий» [89, 107]. Пор. також лексеми, поширені в говірках російської мови: рос. діал. *кайдаш* (без наголосу) «межириччя, вкрите лісовою й чагарниковою рослинністю або простір між рікою й озером» [197, 12, 324], *калдаш* «1. ціпок із гулею на кінці, зроблений з коріння дерева; палиця; 2. бияк цепа; 3. дерев'яна жердина з широким плоским кінцем для глушіння риби; 4. ручка, рукоятка цепа; 5. наріст на дереві; 6. про фізично міцну, здорову людину» [197, 12, 345], *колдаш* (*калдаш*), *колдыш* (*калдыш*), *колдых* (*калдых*) «1. наріст на дереві, 2. знаряддя для глушіння риби: дерев'яна жердина з широким плоским кінцем» [200, 231], *кондаш* (*н* < *л* перед дентальним *д* [89, 105]) «дерево з міцною, високоякісною деревиною» [197, 14, 246]. Цей ряд можна продовжити за рахунок рос. діал. *кайда* «рибальський прилад» [197, 12, 234], «сухостій» [267, 146], І. *калда*: «1. огорожене місце; 2. загін для худоби, скотний двір», ІІ. *калда* «видовбана дерев'яна колода, в

якій містять корм для коней» [267, 344–345]. Наведені апелятиви об'єднуються на основі спільної ознаки «щось опукле, кулясте, вигнуте», за якою їх можна зарахувати до і.-с. основи ^{*}(s)kel- «гнути, згинати; кривити; вертити, крутити». Детально це гніздо описала у своїх працях Р.М. Козлова [89, 106–108].

Отже, антропонім *Кайдаш* — це лексико-семантичне утворення прізвиськового походження. Первісна семантика антропооснови, на наш погляд, відновлюється як ^{*}«круглий, товстий, вайлуватий» або ^{*}«фізично здоровий, міцний» (суф. *-аш* надає антропоніму зменшено-фамільярного відтінку [172, 115]).

Карач (*Карач*, Житомир, 1584 р. [2, 102]). За доступними нам джерелами в українському антропоніміконі, давньому та сучасному, аналогічні відповідники не простежуються. Однак їх наявність у іменнику інших слов'янських народів підтверджують, напр.: ст. рос. *Карач*, Нерехта, сер. XV ст. [37, 134], ст. блр. *Карач* [21, 184], ст. пол. *Koracz*, XV ст. [315, III (1), 80], схв. *Kòpāh* [176, X, 236], *Kòpāč*, [176, X, 237], слн. *Korač* [280, II, 66]. В українських писемних джерелах XVI ст. натрапляємо на споріднену особову назву *Карачинів* (*Karaczinow*, Львів, 1565 р. [64, III, 381, 383]). Пор. також ряд похідних утворень, зафіксованих у східних слов'ян: укр. *Караченець*, *Карачій*, *Карачка*, *Карачун*, *Карачунський* [142], *Карачевець* [171, 120]; рос. *Карачев*, *Карачевский*, *Карачей* [37, 134–135], *Карачёнков* [232, 219; 21, 184], *Караченцов* [142]; блр. *Карачан*, *Карачун* [21, 184]. Можливо, до споріднених слід додати болгарські прізвища: *Карачев* і *Карачов* [72, 243]. На українському та російському теренах відомі назви населених пунктів, споріднені з розглядуваним антропонімом, напр.: нп *Карачев* у кол. Харківській губ., нп *Карачевск* і *Карачевский* у кол. Чернігівській губ. [306, IV, 62], с. *Караченціє* (Первомайськ. р-н Харківськ. обл.) [230, 281], нп *Карачева* в кол. Калужській губ., нп *Карачев* у кол. В'ятській і Орловській губ., нп *Карачевский* у кол. Самарській губ., нп *Карачинов* у кол. Ярославській губ. [306, IV, 63].

Існуючі версії походження досліджуваної особової назви та деяких споріднених антропонімів припускають для них іншомовне, зокрема, тюркське коріння. Російське прізвисько *Карач* (*Корач*), як уважає М. Войтович, утворилося на основі д.-р. *карач* «представник найвищої знаті в кримських і казанських татар», яке, в свою чергу, запозичене з тюркських мов [див.: 320, 77]. Відомий білоруський антропоніміст М.В. Бірило пов'язує *Карач* зі ст. блр. *карач* «чиновник, радник татарського хана», тат. *карача* «чорнявий», кирг. «чорний», «простолоудин»; *Карачан* зіставляє з чуваським особовим іменем *Карачом* і лише прізви-

ще *Карачун* дослідник розглядає на базі східнослов'янської апелювальної лексики: блр. діал. *карачун* «корчі, судоми», «раптова смерть у молодому віці», «злий дух, який скорочує життя», рос. *корочун* «передсмертні судоми», «смерть» [21, 184]. Сучасні болгарські прізвиська *Карачев* і *Карачов*, на думку С. Ілчева, сягають болг. діал. *карач* «той, хто викрадає дівчат», однак при цьому дослідник не зупиняється на походженні самого апелювального [див.: 72, 243]. Російське прізвисько *Карачевский* тлумачиться М.О. Баскаковим як похідне від назви титула, що зустрічається в крим.-тат. мові, *qarasy* «вірний слуга, спостерігач, міністр» [див.: 11, 136].

Ми спробуємо пояснити аналізований антропонім на слов'янському ґрунті, спираючись на слов'янський апелювально-матеріал. На нашу думку, антропонім *Карач* є вторинною формою від первісної **Корач* (де *a < o* під впливом суфікса *-ач*). У свою чергу, відновлене **Корач* утворилося лексико-семантичним способом від однойменного прізвиська, що сягає апелювального **корач*. У лексикографічних джерелах української мови відома лише в формі множини лексема *карáчі* «густий чагарник» [59, 1, 335]. Укладачі «Етимологічного словника української мови» пропонують для цієї лексеми тюркську етимологію, пов'язуючи її з тур. *karaçalı* «терен», утвореним з основ *kara* «чорний» і *çalı* «чагарник» [див.: 58, 2, 387]. Пор., однак, засвідчені в російській мові споріднені лексеми, напр.: блр. діал. *карáч* «рушник для посуду» [218, 219], «брудний рушник, кухонна ганчірка; рушник із торочками» [205, 2, 416], *карачы* мн. «рачки, навпочіпки» [217, 75], *карáч'е* «криві корчуваті дерева» [227, 2, 218], рос. діал. *корáч* і *корáча* в складі фразеологізмів: *пасть на́ корач* («б корач»), *пасть на корáчу* («упасти на коліна») [197, 14, 310]. Сюди ж додамо засвідчені в західно- та південнослов'янських мовах лексеми: пол. *kracz* «самка риби» [292, II, 520], *krocze* «дрібна, але швидка хода коня», анат. «промежина» [292, II, 555], болг. діал. *карáч* «берест, в'яз» [27, 2, 241], *карáча* «особливий вид гарбуза з оранжевою твердою корою» [27, 2, 241], *корáч* «молот для підковки худоби» [40, 2, 399], схв. *кòрāч* «1. молот для підковки коня та інших потреб; 2. кіл, стовп; 3. стовп біля води, вбитий для огорожі мосту; 4. вулик» [176, X, 236–237], *кòрāч* «якийсь рух людини або тварини, як правило уперед ногами під час ходіння» [176, X, 237], макед. *корач* «молот для підковки тварин» [175, I, 355]. Наведені вище лексеми мають досить розгалужену семантику. Проте основною семантичною ознакою для них може бути визнана «нерівний, кривий, вигнутий, опуклий», за якою їх доцільно залучати до і.-с. гнізда **(s)ker-* «гнути, згинати; кривити; крутити, вертїти». Відповідно апелювально-матеріал **корач* можна тлумачити на слов'янському ґрунті й реконструювати

як псл. **koračъ* < **korakъ*. Псл. **(s)koračъ*, **(s)korača* вперше реконструювала білоруська дослідниця Р.М. Козлова, що кваліфікує їх як семантично близькі форми, ускладнені суф. -j-, до псл. **(s)korakъ*, **(s)koraka* [див.: 86, 268–270].

Розкрити семантику антропооснови *Карач* допомагають: блр. діал. *карáч* «неохайна людина» [135, 10], *карачун*, *корачун* перен. згруб. «згорблена, сутула, кривонога людина» [56, 88–89], «низька на зріст людина» [125, 79], укр. діал. *карачун* «людина з кривими, вигнутими назовні ногами» [147, 27], рос. діал. *карáча* «упертий» [197, 13, 78], *карачун* «скнара» [197, 13, 79]. Отже, первісне значення антропооснови *Карач* можна відновити як *«згорблена, низька на зріст, кривонога людина» (характеристика за фізичними властивостями) або *«неохайний, упертий, скнара» (характеристика за психічними властивостями).

Карбуш (Steczko *Karbusz*, Кам'янець, 1565 р. [10, VII, 2, 181]). В українському антропоніміконі однойменні особові назви не простежуються. Аналогічний відповідник зафіксований лише в старопольському іменнику, пор. ст. пол. *Karbusz*: *Andreas Karbusch de Opol*, 1475 р. [315, II (3), 535]. В інших слов'янських регіонах відповідний антропонім не засвідчено, однак на його колишнє існування в східних слов'ян вказує похідний російський ойконім — нп *Карбушево* в кол. Костромській губ. [306, IV, 64].

Очевидно, *Карбуш* — це фонетично вторинна форма від первісної **Корбуш* з аномальним розвитком голосного ь в групі *търt-* (де -ър- > -ар- замість закономірного -ор- [див.: 90, 15–30]). Нашу думку підтверджує існування ойконіма *Корбуши* в кол. Смоленській губ. [306, IV, 399]. Досліджуваний антропонім можна пов'язувати з апелятивом **корбуш*, не зафіксованим в українській мові. Пор., рос. діал. (оренб.) *кáрбуш* «тварина *Cricetus frumentarius*; хом'як» [197, 12, 82], ст. пол. *karbusz* бот. «дня, *Citrulus vulgaris schrad*» [314, II, 535], пол. діал. *skorbusz* «рослина, *Metiotus officinalis*» [291, 5, 150]. У говорах російської мови знаходимо ряд споріднених утворень: рос. діал. *карбушóк* «прізвисько низької на зріст людини» [197, 13, 82], *кóрбушка* «риба ялець», «дрібна річкова рибка» [190, 2, 421], *кóрбушки* «хисткі болота» [197, 14, 311]. На нашу думку, апелятив **корбуш* зводиться до псл. **кърбушь* < **кърb-* + суф. -ишь (реконструкцію див.: [90, 112]).

Враховуючи можливість різної реалізації голосного ь основи **търt-* у східних слов'ян [див.: 90, 15–30], до споріднених лексем слід додати: рос. діал. *кирбу́ша* «пузо», *кирбу́шка* «черевце» [197, 13, 218–219],

«великий поплавець» [190, 2, 348], *кўрбушка* «березова брунька», «поплавець у сітки, у невода» [190, 2, 84].

Таким чином, уважаємо, що антропонім *Карбуш* — прізвиськового походження, який утворився лексико-семантичним способом від однойменного прізвиська. З огляду на семантику наведених вище споріднених лексем первісне значення прізвиська *Карбуш* можна відновити як *«товстун, низька на зріст людина» (характеризувало його носія за зовнішніми ознаками).

Кирдей (Олизар *Кирдей*, Володимир, 1571 р. [38, 136], Івань *Кирдѣй-Мнишинскій*, Луцьк, 1569 р. [10, VIII, 3, 178, 283, 423]). Аналогічні антропоніми відомі в інших слов'янських мовах, пор.: д.-р. *Кирдей* [226, 177], ст. блр. *Кирдей*, *Кердей* (XVI–XVII ст.), блр. *Кірдзе́й* (зменш. *Кірдзе́йка*) [21, 202], ст. пол. *Kierdej*, *Kirdej*, XVI ст. [315, II, 576]. Від них утворено ряд похідних назв: д.-р. *Кирдеевичь*, *Кирдеенко* [226, 178, 570], ст. укр. *Кирдѣвичь*, 1366 р. [202, I, 475], ст. пол. *Kierdejowa*, *Kierdejowic(z)*, *Kirdejowic(z)*, *Kirdejewic(z)*, XIV ст. [315, II, 576–577]. На слов'янському терені фіксується ойконім *Кирдейки* в кол. Віленській губ. [306, IV, 156].

Антропонім *Кирдей* утворився лексико-семантичним способом від однойменного прізвиська. Останнє можна пов'язувати із не збереженим в українській мові апелятивом *кирдей*, що сягає псл. **kъrdějъ* < **kъrd-* + суф. -*ějъ* (реконструкцію праформи див.: [90, 163])^{*)}. Первісне значення апелятива **кирдей* допоможуть відновити генетично споріднені лексеми, відомі в східних слов'ян: укр. *кирдáтий* «людина з великим носом, догори задраним» [272, 348], *кирдувáтий* «кремезний» [272, 348; 243, 2, 166], укр. діал. (полт.) *кирдáтий* «1. людина з коротким або кирпатим носом; курноса, 2. мордатий» [32, 44; 183, 22], *кирдíчка* «мала на зріст жінка» [32, 44; 243, 2, 166], *кíрдя* «те саме, що кирдатий» [32, 44]; рос. діал. (волог.) *кирдѣ́мный* «неповороткий, незграбний» [197, 13, 219]; блр. діал. *кирдў́пель* «малорослий хлопчик, підліток» [227, 2, 192]. Враховуючи можливість різної вокалічної реалізації голосного ь в структурі *tъrt-* [див.: 90, 15–30], коло спорідненої лексики слід розширити за раху-

*) Слід зауважити, що для українських антропонімів характерна також структурна модель на -*ей* (пор., напр., сучасні прізвиська *Микитѣй*, *Біле́й*, *Голове́й* тощо [172, 119]). Тому гіпотетично таку структуру на антропонімному рівні можна вбачати у прізвисьцевій назві *Кирдей* (< прізвисько *Кирда* + суф. -*ей*). Однак реконструйований Р.М. Козловою псл. апелятив **kъrdějъ* дає вагомий підстави для пропонованої нами версії утворення антропоніма *Кирдей* лексико-семантичним шляхом через стадію прізвиська від згаданого апелятива.

нок інших слов'янських апелятивів. Більшість з них зараховані дослідниками до різних етимологічних гнізд і не мають переконливого пояснення, пор., напр.: укр. *кўрдик* «людина невеликого росту, товста, сутуловата, карлик» [272, 1, 407], *кўрдїок* «1) довгий та дуже гладкий хвіст у породистій вівці; 2) товстий, м'ясистий нїс у людини» [272, 1, 407], *кўрдўпель* «карлик» [44, II, 329], «мала ростом людина» [141, 1, 396], *кўрдўпник* «низького росту людина» [91, 149], *кўрдáки*, *кўрдáкі* «плечи» [110, V, 79], *кўродїтися* «корчитися» [183, 22]; рос. діал. *кўрдёба* «про жінку з великим носом», *кўрдатся* «перекидатися», *кўрдўпель* «куций», *кўрдўпый* «з довгим тулубом і короткими ногами (про людину)», *кўрдўбка* «про кривобоку людину» [197, 16, 116–117]; блр. діал. *кўрдá* «людина мала на зріст» [273, 172], *кўрдáты* «малий на зріст, куций» [227, 2, 252], *кўрдўпа* «міцний чоловік невеликого росту» [28, 239], *кўрдўты* «короткохвостий, осадкуватий» [19, 239]. Домінантною ознакою в усіх наведених апелятивах виступає риса «зігнутий, кривий», за якою їх можна зарахувати до і.-е. гнізда **(s)ker-* «гнути, кривити». З огляду на наведений лексичний матеріал значення апелятива **кўрдей* для української мови можна відновити як «людина з кирпатим носом» або «мала на зріст, незграбна людина». Цей апелятив став мотивуючим для прізвиська *Кўрдей*, яке характеризувало людину за її зовнішніми, фізичними рисами. Ймовірно, що до споріднених розглядуваній прізвищевій назві *Кўрдей* належать й сучасні литовські прізвища *Кўрдеюс*, *Кўрдейка*, *Кўрдейкіс* [21, 202]. У цьому разі, очевидно, можна припускати їхнє за позичення в слов'ян.

Колонтай (Борись Федоровичь *Колонтай*, Кам'янець, 1536 р. [10, VIII, 3, 9]). Антропонім *Кол(л)онтай* фіксується в XV ст. як назва литовського дворянського роду, що походить від брянських бояр [24, XV, 753]. Пор. аналогічний відповідник у старобілоруському антропоніміконі XVI ст. — *Колонтай* [21, 171]. У російських пам'ятках XVI ст. засвідчені споріднені антропоніми: Федорь *Колонтаевъ*, 1508 р. [224, 44]; Андрей Богданович *Колонтаевъ*, Руза, 1596 р.; Тимофей *Колонтаев* [37, 150]. Російське енциклопедичне видання XIX ст. також наводить російський дворянський рід польського походження *Калантаевы* [24, XIV, 5]. Цікавим видається той факт, що в російських писемних джерелах антропонім *Калантай* (*Колонтай*) відомий як ім'я золотоординського татарина ще з пер. пол. XIV ст. (фіксація 1343 р.) [37, 150]. Одноіменні прізвиська простежуються в сучасних українському та білоруському антропоніміконах: укр. *Калантай* (Харківськ. обл.) та блр. *Калантай* [21, 171]. В ономастичній картотеці Інституту української мови НАН України

засвідчено споріднене українське прізвище — *Калантаєвський*, про носіїв якого відомо, що вони були вихідцями з Польщі, в 1792 р. оселилися в с. Іванівці Новоукраїнського р-ну Кіровоградської обл. [142]. На наявність антропоніма *Колонтай* в українському антропоніміконі вказують також чисельні назви географічних об'єктів, у складі яких збереглася ця особова назва, пор.: ойконіми — с. *Калантаїв* (Світловодськ. р-н Кіровоградськ. обл.) [230, 211], с. *Калантаївка* (Роздільнянськ. р-н Одеськ. обл.) [230, 211], с. *Колонтаїв* (Краснокутськ. р-н Харківськ. обл.) [230, 279]; нп *Колонтаєв*, *Колонтаєва*, *Колонтаєвка* в кол. Херсонській губ. [306, IV, 323]; гідроніми — р. *Колонтаїв* у бас. Дніпра [201, 264], р. *Калантаївка* в бас. Дону [201, 228]. Географічні назви, утворені від антропоніма *Колонтай*, відомі й на російському та білоруському теренах: нп *Колонтаєва* в кол. Калузькій губ., нп *Колонтаєвка* в кол. Калузькій, Курській, Орловській губ., нп *Колонтаєво* в кол. Вітебській губ. [306, IV, 323]. Пор. також польські ойконіми: *Kołaqtaje*, *Kołaqtajewo* [308, IV, 272].

Антропонім *Колонтай* — лексико-семантичне утворення прізвищового походження. Оскільки він уже був предметом розгляду в науковій літературі, вважаємо за потрібне зупинитися на існуючих гіпотезах виникнення цієї особової назви. Так, білоруські антропонімісти блр. *Калантай/Колонтай* вважають тюркським за походженням, однак не обґрунтовують свою версію, посилаючись при цьому на думку О.М. Трубачова [див.: 21, 171; 233, 129]. Відомий російський лінгвіст О.М. Трубачов детально розглянув походження цього антропоніма й назвав побутуюче в Росії прізвище *Коллонтай* (у такій формі з подвійним «л») воно засвідчене в російському антропоніміконі «прізвищем з дуже складною історією» [див.: 244, 42]. Він заперечує версії про західне коріння цього прізвища взагалі й, зокрема, гіпотезу М.Я. Грінблата про литовське походження, порівнюючи його з погляду структури зі старими татарськими антропонімами *Елортай*, *Урустай*, *Турунтай*. Дослідник приходять до висновку, що «тюркське походження безсумнівне». О.М. Трубачов пов'язує рос. *Коллонтай* з тюрк. *кулантай* «кулантай, дикий осел» [164, II, 1, 975], узб. *кулунтаї* «лоша» [265, 90], зауважуючи, що антропоніми від назв тварин взагалі характерні для тюрків [див.: 265, 43]. На думку дослідника, чисельні фіксації антропоніма *Коллонтай* (*Kołłotaj*) в межах польсько-литовської держави, сприяли виникненню версії про його польсько-литовське походження.

Корак (Андрушко *Карак*, Вінниця, 1552 р. [10, VII, 1, 605]; 1560 р. [10, VIII, 5, 120]; *Karaka*, Кам'янець, 1565 р. [10, VII, 2, 181]). Аналогічна прізвищева назва згадується у відомій антропонімічній пам'ятці україн-

ського народу XVII ст. «Реєстрі Війська Запорозького» — Васко *Карака*, козак Чигиринського полку Жовнинської сотні, 1649 р. [173, 49]. Російські історичні джерела XII–XVI ст. фіксують прізвисько *Коряка*: *Коряка*, Новгород, 1339 р. [37, 158; 139, VI, 137, 482], *Иванько Коряка*, 1548 р. [198, 7, 85] та похідний антропонім *Корякин* (XV ст.) [4, I, 403, 467; 37, 158], (XVI ст.) [4, III, 224; 37, 283]. Споріднені прізвища відомі в сучасному східнослов'янському антропоніміці, пор., напр.: укр. *Карак*, *Каряка*, *Коряк*, *Коряка* [142], блр. *Карáка*, *Каракóў* [21, 183], рос. *Корякин*, *Коряков*, *Коряковцев* [142]. Можливо, сюди ж слід зарахувати болгарське прізвище *Корак* (розглядається як похідне від гр. *χώρα* «ворон» [72, 269]).

На території України та Росії простежуються ойконіми, споріднені з досліджуваною особовою назвою: с. *Кораки* в Овруцькому р-ні Житомирської обл. [230, 94], нп *Карак* в кол. Волинській губ., нп *Каракова* в кол. Катеринославській губ., нп *Каракина* в кол. Олонецькій губ., нп *Караково* в кол. Псковській губ. і нп *Караковская* в кол. В'ятській губ. [306, IV, 54]. Пор. також українські мікротопоніми: горбок *Кораків* у с. Плисків (Погребищенськ. р-н Вінницьк. обл.), ліс *Ко^ар'акино* в с. Торське (Краснолиманськ. р-н Донецьк. обл.) [142].

Антропонім *Корака*, очевидно, прізвиськового походження. Він утворився лексико-семантичним способом від однойменного прізвиська **Корака*. У спеціальній літературі розглядуваний антропонім та похідні утворення тлумачаться на східнослов'янському мовному ґрунті. Так, Р.І. Осташ українську особову назву *Карака* порівнює з українськими лексемами *карака́тий* «кривий» і діал. *карачу́н* «людина з вигнутими назовні ногами» [145, 543]. На думку польського дослідника М. Вуйтовича, російське прізвисько *Коряка* походить від рос. діал. *ко́ряка* «криве сучкувате дерево», «уперта, незгідлива людина», «той, хто упирається, капризує, плаче», «той, хто ходить рачки» [320, 80]. М.В. Бірило білоруський антропонім *Карáка* пов'язує з рос. *ка́ряка*, *ко́ряка* «розгалужене дерево, розвилаина», «розко́ряка», «криве дерево», «незгідлива людина», укр. *караки* «місце, де розгалужується стовбур дерева» [21, 183]. Споріднене російське прізвище *Корякин/Карякин* Б. Унбегауном пояснюється як «кривляка» [232, 122]. Однак вищезгадані дослідники не відновлюють остаточно вихідний апелятив, який став мотивуючим для антропоніма.

На нашу думку, прізвисько **Корака* сягає псл. **koraka* < **kor-* + суф. *-ak(a)* (реконструкцію апелятива див. [86, 265–266]). Пор. засвідчені в східнослов'янських мовах апелятиви: укр. *кара́ки* «місце, де стовбур дерева розгалужується навпіл» [44, II, 220], блр. *ко́рак* «зовнішній відмер-

лий шар кори», «каблук, підбор», «пробка, затичка» (трактуються як за-
позичення з польської мови [5, 99]), блр. діал. *кóрак* «каблук, підбор»
[28, 230], «корак» [218, 237], *ка́рак* «карк, шия» [218, 218; 205, 2, 413] та
форми з гіпернормальним р': укр. *коря́к* «дерево, що погано росте» (ква-
ліфікується як «не зовсім ясне» [див.: 58, 3, 47]), «1) ковш; 2) кожна пара
з'єднаних під кутом (по довжині) поперечних дошок на колі колеса во-
дяного млина» [44, II, 95], рос. *каря́ка* «розвилка, розсоха, роздвоєна де-
ревина» [48, II, 95], рос. діал. *ко́ряка* «1. віз, у якому возять гній; 2. дере-
во з розгалуженим стовбуром» [274, 5, 74], «старе, криве, сучкувате
дерево» [195, 253]. Сюди ж додамо південнослов'янські апелятиви:
болг. *ко́ра̀к* «малий молот», «нива або ґрунт, який довго не поливається»
(для яких болгарські етимологи вказують іншомовне коріння [27, 2,
268]), *ко́ра̀к* «строкатий, вишитий комір на сорочці» [27, 2, 268], болг.
діал. *ко́ра̀к* «різновид дуба з потрісканою корою» [120, 91]; схв. *ко́ра̋к*
«крок; хода; міра довжини; назва різних тварин (пса, поросяти, гусени-
ці)», *ско́ра̋к* «стонога» [176, X, 231], слн. *ko_rá_k* «крок; згин ноги під час
ходьби, бігу; промежина» [304, I, 436]. Як видно з наведених апелятивів,
усі вони об'єднані спільною ознакою «щось криве, вигнуте, нерівне,
опукле», за якою їх доцільно залучати до і.-е. гнізда **(s)ker-* «гнути, зги-
нати; кривити; кругити, вертіти».

Первісна семантика антропооснови *Корака* відновлюється за допо-
могою таких лексем: укр. діал. *карака́тий* «з великою стопою (про лю-
дину)» [47, 91], ст. рос. *ко́ряка* (*каря́ка*) «людина, що має звичку широко
розставляти ноги; той, хто ходить на карачках; уперта, незгідлива люди-
на» [198, 7, 85], рос. *каря́ка* «людина, що розкарячується, розко́ряка»
[48, II, 91], рос. діал. *ко́ряка* «1. про кривоногу людину; 2. про неповоро-
тку, товсту людину (частіше жінку); 3. про незгідливу, вперту людину»
[274, 5, 74]. Отже, прізвисько *Корака* могло означати «той, хто ходить
на карачках; кривоногий, неповороткий, товстий» (характеристика за
фізичними властивостями) або «уперта, незгідлива людина» (характе-
ристика за психічними властивостями).

Корпач (*Korpacz*, Любомль, 1564 р. [10, VII, 2, 326]). У доступних
нам українських джерелах (давніх і сучасних) аналогічні відповідники
не засвідчено. Однак про наявність цього антропоніма взагалі в слов'ян-
ському іменнику свідчать: ст. блр. *Корпач*, *Карпач*, XVII–XVIII ст. [21,
187], ст. пол. *Karpacz*, 1498 р. [315, II (3), 539], ст. чеськ. *Kropáč* та похід-
ні утворення: блр. *Карпачо́ў*, рос. *Карпачёв* [21, 187], болг. *Кърпачев* [72,
290], чеськ. *Kropáček* [278, 238]. На східнослов'янському терені відомі
однойменні ойконіми (у формі *pluralia tantum*) — нп *Карпачі* в кол.

Віленській губ. [306, IV, 79] та в Могильовській обл. Білорусі [169, 87]. Пор. також назви населених пунктів у Росії, утворені від аналізованого антропоніма: нп *Корпачева* в кол. Пермській губ. [306, IV, 434], нп *Карпачевская* та нп *Карпаченки* в кол. В'ятській губ. [306, IV, 79], нп *Корпачево* в кол. Новгородській землі [139, IV, 506].

Антропонім *Корпач* — прізвиськового походження. Він утворився лексико-семантичним способом від апелятива *корпач*. Останній Р.М. Козлова реконструює як псл. **кърраць* й залучає до і.-с. гнізда *(s)ker- «гнути, згинати; кривити; крутити, вертити» [див.: 90, 82]. Цей апелятив відомий у багатьох слов'янських мовах, пор., напр.: укр. діал. *корпáч* «той, хто викорчовує», *корпáчка* (зб.) «викорчуване дерево» [59, I, 368] рос. діал. *корпáч* «1. рукавиці; 2. майстер, який виготовляє рукавиці» [197, 14, 371], *карпáч* «прізвисько» [197, 13, 97], *керпáч* «зв'язані гілки з листям, яке призначене на корм худобі» [190, 2, 341], блр. *карпáч* «1) рогач, яким скидають гній із воза; 2) лінива, повільна людина» [140, 230] діал. *карпачы́* «1. зморшки; 2. складочки на одязі» [205, 2, 423], *кърпач* «кирпата людина» [90, 82], слн. *krpáć* «той, хто шиє черевики» [280, II, 101], кашуб. *kurpać* «старий черевик, стара туфля» [318, II, 305]. Різномірний у кореневому вокалізмі є результатом різної реалізації голосного ь в групі *tъrt-* [див.: 90, 15–30]. Ураховуючи цю фонетичну особливість, український антропонім *Кирпач* (фіксується як прізвисько та прізвище в Київській обл.) [142] правомірно розглядати як фонетичний варіант із у-рефлексациєю до аналізованого *Корпач*.

Усі наведені вище лексеми, незважаючи на багатоплановість значень, об'єднуються за спільною ознакою «щось нерівне, криве, зігнуте». З огляду на семантику апелятивів значення антропооснови *Корпач* можна відновити як *«зігнута людина», *«кирпата людина» (за зовнішніми рисами) або *«лінива, повільна людина» (за психічними властивостями).

Корсак (Петр *Корсак*, Остер, 1552 р. [10, VII, 1, 595]). На поширеність у староукраїнському антропоніміконі аналізованої прізвищевої назви вказують: ст. укр. *Корсак* Петро, студент Лейпцизького університету, 1562 р. [142], *Korsak*, Вінниця, 1735 р. [10, III, 3, 181], *Корсак* Елена Михайловна, 1734 р. [142] та похідне утворення *Корсаковичь*, 1495 р. [202, I, 500]. У сучасному українському іменнику також фіксується аналогічний відповідник — прізвище *Корсак* (Волинськ., Дніпропетровськ. обл.) [142].

Одноіменні та споріднені антропоніми засвідчено й у інших слов'янських народів, пор. ст. рос. *Корсак*, литовський рід, др. пол. XV ст., Горбуша Васильєв *Корсаков*, Переяславль, 1480 р. [37, 157]; ст. блр.

Корсакъ [21, 188, 214]; ст. пол. *Korsak*, 1414 р. [315, III (1), 88] і суч. рос. *Корсакѳв*; блр. *Карсак, Карсакѳѳ, Кѳрсак, Корсакѳѳ* [21, 188, 214], болг. *Корсакѳв* [72, 270]; чеськ. *Korsa* [278, 63], *Krsek* [278, 74]. На слов'янському терені простежуються географічні назви, пов'язані з розглядуваним антропонімом: в Україні — нп *Корсаков* у кол. Полтавській губ. [306, IV, 434]; у Білорусі — нп *Корсакі* в Гродненській обл. [168, 115] та *Корсакѳвичи* (двічі) в Мінській обл. [170, 341]; у Росії — нп *Корсаков* у кол. Пермській губ. та кол. Петербурзькій губ., нп *Корсаково* в кол. Костромській, Тульській губ. [306, IV, 434–435]. Пор. також український гідронім *Корсак* — р. у Запорізькій обл. [201, 273].

Цікаві відомості про російську родину *Корсакових* знаходимо в літературі. Зокрема, що *Корсакови* — це литовський рід, який у др. пол. XV ст. з'явився в Московській державі [31, 157]: «Родина *Корсакових*, як засвідчено в родоводі, починається від Венцеслава Жегмунтовича *Корсака*, що переїхав з Литви до Москви. Нащадки його *Корсакови* в 1676–1682 та інших роках за своє служіння наділені були маєтками» [11, 72].

У науковій літературі робилися спроби пояснити деякі з наведених вище слов'янських антропонімів. Так, на думку російського дослідника М.О. Баскакова, прізвище *Корсаков* має своїм першоджерелом російське слово *корсак* «вид невеликої лисиці», запозичене з тюркських мов кипчацької групи *qorsaq~qarsaq* «рід лисиці степової». Отже, робить висновок дослідник, прізвище *Корсаков* походить від прізвиська *qorsaq~qarsaq* «блукуючий звір, степова лисиця», «брутальний, гордовитий» [див.: 11, 73]. Вищезгадані білоруські антропоніми дослідники М.В. Бірило та А.К. Устинович пов'язують з апелятивами тюркського походження на зразок кирг. *карсак, корсак, хорсак* «степова лисиця», «загальна назва звірів — вовків, лисиць», тур. *карсак* «степова лисиця», тат. *карсак* «коротун, низький на зріст», *корсак* «череве, утроба, нутрощі» [див.: 21, 188; 233, 130]. Болгарське прізвище *Корсакѳв* С. Ілчев тлумачить як похідне від тур. слова *kursak* «хворий на зуб» [див.: 72, 270].

Водночас українську прізвищеву назву *Корсакъ* Р.І. Осташ намагається пояснити на слов'янському ґрунті, пов'язуючи її з укр. діал. *корса* «полоз саней», *корс* «вигин полоза», *корсоногий* «кривоногий». «Гіпотетично можна припустити, що *корсак*, — уважає Р.І. Осташ, — могло бути прізвищем людини, яка ходить зігнувшись, кульгає і под.» [див.: 145, 546]. Наведена слов'янська версія походження антропоніма нам видається цілком правомірною, оскільки, на нашу думку, прізвищева назва *Корсак* є питомо слов'янською.

Очевидно, антропонім *Корсак* — прізвиськового походження. Він утворився лексико-семантичним способом від прізвиська *Корсак*. Останнє безпосередньо пов'язане з апелятивом *корсак*, реконструйованим білоруською дослідницею Р.М. Козловою як псл. **kъrsakъ* із первісним значенням «щось опукле, вигнуте, криве», що сягає і.-с. гнізда *(*s*)*ker-* «гнути, згинати; кривити; крутити, вертїти» (детальний аналіз відновленої праформи див.: [90, 189]).

Семантику антропооснови допомагають розкрити укр. діал. (буковин.) *корсонóгий* «кривоногий» [110, IV, 82], рос. діал. *корсáк* «пустун» [191, 2, 72], *корсакі́* «прізвисько сильних, задиркуватих і галасливих людей» [197, 14, 372], блр. діал. *карсак* «черевом» [271, 150]. Отже, первісно прізвисько *Корсак* могло характеризувати людину за зовнішніми ознаками «зігнутий, кривоногий, череватий» або за рисами характеру «бешкетник».

Корта (Федко *Корта*, Черкаси, 1552 р. [10, VII, 1, 88]). Пор. аналогічні особові назви, засвідчені в російському антропоніміконі XVI ст.: *Корта* Алешка, Бежецький Верх, 1534 р.; *Корта* Петр Савинович, 1578 р. [37, 157] *). Споріднені антропоніми простежуються також у західних і південних слов'ян, пор. чеськ. *Kort* [278, 85], *Korte* [278, 107] та слн. *Kort* [231, 260, 288], болг. *Кортè*, *Кортèв* [72, 270], *Кòрто* [58, 125]. На слов'янському терені зафіксовані географічні назви, пов'язані з розглядуваним антропонімом: гідронім *Корта* — озеро в Росії на Правобережжі Нижньої Оки [206, 270], ойконіми: *Korte* в Словенії [289, 235] та *Кòртовка* в Мінській обл. Білорусі [170, 136].

Розглядуваний антропонім — лексико-семантичне утворення від прізвиська *Корта*. У свою чергу, *Корта* можна безпосередньо пов'язувати з відповідним апелятивом. Останній, на нашу думку, є питомо слов'янським за походженням, реконструюється як псл. **kъrta* «щось нерівної, кулястої форми» й сягає і.-с. кореня *(*s*)*ker-* «крутити, вертїти; гнути, згинати» (детальніше про це див.: [90, 127]).

Зважаючи можливість різної вокалічної реалізації плавного *r* в основі **tr-* (> **tъrt-*), описаної в спеціальній літературі [див.: 90, 15–30], фонетичними паралелями до антропоніма *Корта* слід уважати суч. укр. *Курта* (прізвище в с. Цибулівка Крижопільського р-ну Вінницької обл.) та *Курти* (прізвисько в с. Радівці Деражнянського р-ну Хмельницької обл.) [142]; суч. рос. *Куртов*, *Куртин* [21, 234]; ст. блр. *Курта*, XVII ст.,

*) Наведені антропоніми С.Б. Веселовський порівнює з апелятивом *корта* «гаркавий» [див.: 37, 157].

суч. блр. *Кўрта, Кўртаў, Кўрцін* [21, 232], *Кірта* [283, VII, 404]; ст. пол. *Kurta*, 1396 р., *Kurt*, 1391 р. [315, III (2), 208]; болг. *Кўрта, Кўрто* [68, 286]; схв. *Кўрта, Кўрта* [176, XI, 81]. Пор. також географічні назви, засвідчені на території України й Білорусі: укр. *Куртівка* — с. у Костянтинівському р-ні Донецької обл. [230, 76], *Куртин* — нп у кол. Херсонській губ. [306, IV, 711]; блр. *Курты* — нп у Вітебській обл. [166, 216].

Мотивацію семантики антропооснови *Корта* допомагають розкрити ряд слов'янських апелятивів із незакономірною реалізацією *ъr > -ур-*: укр. *кўрта* «куцохвоста вівчарка» [44, II, 331], рос. діал. *курта* «кульгавий» [16, 271], блр. діал. *курта* «низькоросла жінка» [111, 87], «людина низького росту» [21, 234], пол. *kurta* «1. собака з куцим хвостом; 2. куца, малоросла істота; людина в якій немає пальців на руці або нозі» [292, II, 645], схв. *курта* «прізвисько собаки з відрізаним, коротким хвостом» [176, XI, 81]. З огляду на значення наведених апелятивів первісну семантику розглядуваної особової назви можна відновити як *«низькоросла, неструнка людина» або *«кульгава, покалічена людина».

Кулбаска (Omillian *Kulbaska*, Кременець, 1563 р. [10, VII, 2, 47]). Слід зазначити, що в основі аналізованого антропоніма відбулося явище вокалічної реалізації *ъ* в *у* (**ult-* > **ult-* > **tult-*), яке в своїх працях детально описала Р.М. Козлова [див.: 90, 22–23]. Очевидно, фонетично первинною слід уважати форму *Кулбаска* з *о*-рефлексацією плавного. Пор. аналогічні антропоніми, зафіксовані в писемних джерелах XVII ст., у яких на українському ґрунті відбувся перехід плавного *л* в *ў*: Коста *Ковбаска* та Іванюта *Ковбаска*, козаки Білоцерківського полку, 1649 р. [173, 182, 183]; Микула *Ковбаска*, 1666 р. [152, 407]*). Відомі й сучасні українські антропоніми: прізвисько *Ковбаска* та прізвисько *Колбаско* [142]. У зібранні білоруських антропонімів М.В. Бірила фіксуються особові назви: *Каўбаска, Калбаска* та похідне утворення *Калбаскін* [21, 193]. Пор. також ст. пол. антропоніми: *Kielbaska, Kelbaska*, 1443 р.; *Kyelbaszka*, 1467 р.; *Kilbaska*, 1479 р. [315, II, 574]. На слов'янському терені простежуються споріднені географічні назви: в Україні — р. *Ковбаска* (варіанти — *Кулбаска, Kielbaska, Кубаска*) в бас. Дністра на Львівщині [201, 258; 315, IV, 37]; у Білорусі — нп *Калбаскі (Каўбаскі)* в Гродненській обл. [168, 110]; у Польщі — нп *Келбаски (Kielbaski)* [306, IV, 129; 308, IV, 37]. Наведений онімний матеріал відбиває різну фонетичну реалізацію кореневого голосного.

*) М.О. Демчук у дослідженні нею писемних пам'яток XIV–XVII ст. виявила 11 однойменних антропонімів [див.: 49, 132].

Аналізований антропонім *Кулбаска* утворився лексико-семантичним способом від однойменного прізвиська. Останнє можна безпосередньо пов'язувати з відповідними слов'янськими апелятивами, пор., напр.: укр. *ковбáска* «зменш.-пестл. до ковбаса» [44, II, 261; 203, IV, 203], «вид ковбаси» [59, I, 394], *ковбáски* (мн.) «сосиски», блр. *ковбáска* «т.с.» [140, 240] та форми з іншим вокалізмом кореня: *келбáска* «т.с.» [140, 233], пол. *kielbaska* [281, 227], слц. *klobaska* «т.с.» [312, I, 704]. У семантичному плані привертають увагу рос. діал. *колбáска* «1. дівоча головна пов'язка з малинової шовкової хустки із вкладеним усередину папером (який підтримує форму); 2. тверда основа зі складеного в кілька шарів паперу, який підкладається під дівочу головну хустку для надання їй певної форми» [197, 14, 112], *калбóска* «паперовий клубочок під дівочу пов'язку, рід кісника» [48, II, 47] та блр. *кілбáскі*, *кілбáска* «суцвіття на березі, вільсі» [67, 201]. Усі наведені апелятиви — демінутивні утворення із суф. -к- від лексеми *колбаса* (< **кълбаса*), що має загальнослов'янське поширення.

Прізвисько *Кулбаска* (< **кулбаска* < **кълбасъка* < **кълбаса*) могло характеризувати людину за зовнішнім виглядом. Очевидно, первісну семантику антропооснови можна відновити як *«зігнута, повна людина; схожа на ковбаску».

Кульбай (*Kulbaj*, Дубечне, 1565 р. [10, VII, 2, 289]). Одноіменні антропоніми, за доступними джерелами, на слов'янському терені не засвідчені. Проте пор. похідний український антропонім *Кульбайович*: *Sytko Kulbajowicz*, Дубечне, 1565 р. [10, VII, 2, 291]. В Україні аналогічні відповідники серед інших класів онімів також відсутні. Однак про існування антропоніма *Кульбай* у давнину свідчать географічні назви на території Росії: нп *Кулбаева* в кол. Уфимській губ. [306, IV, 661] та нп *Кульбаева Мураса* в кол. Казанський губ. [306, IV, 672]. До споріднених, можливо, належать укр. і блр. прізвища *Кўльба* [142; 21, 229] та чисельні східнослов'янські антропоніми з іншим суфіксальним оформленням: укр. *Кулбака/Кульбака* [10, VII, 1, 176; 173, 184, 342], *Кулбаска* (детальніше див. вище) [10, VII, 2, 47], *Кулбаченко* [173, 328]; рос. *Кульбин*, *Кульбакин* [21, 229]; блр. *Кульбáка*, *Кульбáкін*, *Кульбáцкі*, *Кульбéй*, *Кульбін*, *Кўльбікаў*, *Кульбяно́к* [21, 229–230]. Цей ряд варто поповнити за рахунок двох антропонімів, відновлених на базі ойконімів, — укр. **Кульбаиш* (< с. *Кульбашево* в Покровському р-ні Дніпропетровської обл. [230, 257]) і блр. **Кульбач* (< нп *Кульбáчино* в Гродненській обл. [168, 130]).

Антропонім *Кульбай* можна тлумачити на слов'янському ґрунті й пов'язувати з апелятивом **кульбай* < псл. праформи **кълбайъ*. Остання є

похідним утворенням на *-ajь* від псл. **kylbь*. Ураховуючи поширену в діалектах багатьох слов'янських мов реалізацію вихідної **kylb-* > **куб-* (явище абсорбції плавного [див.: 90, 22–23]), сюди ж додамо ст. укр. *Кубай* (*Kubay*, Холм, 1565 р. [64, III, 49]), *Кубайов* (*Lukasz Kubayow*, Любачів, 1565 р. [64, III, 255]) і суч. укр. *Куба́й* [171, 135], *Кубайчук* [142]; блр. *Куба́й*, *Кубае́ўскі* [21, 225] та відантропонімі ойконіми: с. *Куба́ївка* в Надвірнянському р-ні Івано-Франківської обл. України [230, 126], нп *Кубаєва* в кол. Ярославській, Нижньогородській, Владимирській, Вологодській губ. Росії [306, IV, 617]. Як відомо, голосний ь псл. основи **kylb-* може мати різну реалізацію, що переважно представлена в діалектній лексиці східнослов'янських мов [90, 22–23]. Тому до споріднених слід зарахувати такі антропоніми: укр. *Колбаєвич* і *Колбаєвський* (прізвища в Львівській обл. [142]) та ст. пол. *Kalbajewski* [315, II, 519]. Пор. також пов'язані з ними ойконіми: в Україні — с. *Колбаєвичі* в Самбірському р-ні Львівської обл. [230, 185], у Росії — нп *Колбаєва* в кол. Тульській губ. [306, IV, 301].

Щодо значення апелятива **кульбай* пор. укр. діал. (буковин.) *ковба́й* «дерев'яний черпак біля польової криниці», *ковба́й* «вид взуття, видовбаного з дерева» [110, IV, 62], *ковба́йна* «вибоїна на дорозі» [106, 231]; блр. діал. *коўба́й* «свинячий шлунок, начинений відвареними нутрощами» [99, 383] та форму з абсорбцією кореневого плавного укр. *куба́й* «видовбаний із дерева келих» [44, II, 317], «вузол» [141, 1, 392]. Усі наведені нами апелятиви не мають переконливого пояснення в науковій літературі. Як видно з проілюстрованого лексичного матеріалу, псл. **kylb-* семантично багатопланова основа, проте для більшості апелятивів притаманне первинне значення «щось криве, зігнуте; опукле, круглясте». Спільна вихідна семантика дозволяє зарахувати їх до і.-с. гнізда **(s)kel-* «гнути, згинати, кривити; крутити, вертїти».

Антропонім *Кульба́й*, найімовірніше, прізвиськового походження. Його можна тлумачити як лексико-семантичне утворення від прізвиська *Кульбай*. Щодо структури пор. сучасні українські прізвища з продуктивним суфіксом *-ай*: *Борода́й*, *Губа́й*, *Чуба́й*. Суфікс *-ай*, за свідченням дослідників, надає слову насмішкуватого забарвлення, вказуючи на наявність певної характерної ознаки в людини [див.: 172, 105]. Розкрити семантику антропооснови *Кульбай* допомагають: укр. *кóвба* «коротка, товста, незграбна жінка» [272, 1, 361], діал. (знев.) *кóвбля* «вайло», *кóвблятися* «копатися, длубатися» [147, 27], *ковба́сити*, *ковбе́нити* «довго, погано виконувати якусь роботу», *ковба́ситься* «гаятися, баритися» [243, 2, 182], *кóвбок* (жарт., перен.) «товстун» [110, IV, 63]; рос.

діал. *кавбухатый* «з великим черевом» [197, 12, 291], *калб́ан* «про ліниву, неповоротку людину, лежня, ледаря» [197, 2, 340], *калба́тина* «лінива, неповоротка людина» [197, 12, 340], *колба́н* «про людину — нерухлива, нерозвинена» [197, 14, 112]; блр. діал. *каўба́тий* «череватий» [205, 2, 438]. Отже, антропооснова *Кульбай* могла характеризувати особу за зовнішнім виглядом «товстун, з великим черевом; вайло, незграба» або за характером, вдачею «ледар, бовдур».

Кульбака (*Kulbaka*, Луцьк, 1552 р. [10, VIII, 1, 176]). Аналогічні антропоніми не поодинокі на слов'янському терені. Про їх поширення в українському антропоніміконі свідчить, напр., історична пам'ятка XVII ст.: Гаврило *Кулбака*, козак Чигиринського полку; Дмитро *Кулбака*, козак Білоцерківського полку; Ждан *Кулбака*, козак Переяславського полку [173, 30, 184, 342]. Пор. також сучасні прізвиська: укр. *Кульбак* [142] та блр. *Кульбака* [21, 229]. З аналізованим антропонімом пов'язано ряд географічних назв: у Білорусі — нп *Кульбакі* в Брестській [165, 71], Гродненській обл. [168, 130] та в кол. Вітебській губ. [306, IV, 672]; у Росії — нп *Кульбаки* в кол. Курській губ. [306, IV, 672], нп *Колбаки* в кол. В'ятській губ. [306, IV, 301] та український мікротопонім — байрак *Кульба́ки* в с. Гвинтове Буринського р-ну Чернігівської обл. [142]. У східних слов'ян фіксуються похідні утворення: укр. *Кулбаченко* (Матюша *Кулбаченко*, козак Чигиринського полку; Сав'як *Кулбаченко* та Іванюк *Кулбаченко*, козаки Переяславського полку) [173, 47, 328], *Кульбачинський* [142]; блр. *Кульба́кін*, *Кульба́цкі* [21, 229]; рос. *Кульба́кин* [21, 229; 232, 23]. Пор. споріднені з ними ойконіми: с-ще *Кульбакино* в Жовтневому р-ні Миколаївської обл. (зараз не існує) [230, 359]; нп *Кульба́чино* в Мінській [170, 146] та в Гродненській обл. [168, 130]; нп *Кулбакова* в кол. Уфимській губ. [306, IV, 661] та нп *Кульбаковський* у кол. Донській губ. [306, IV, 672].

Походження антропоніма *Кульба́ка* та споріднених із ним найменувань пов'язують з апелятивом *кульбака*, що відомий у багатьох слов'янських мовах у значенні «сідло» [див.: 21, 229; 145, 547]. При цьому сам вихідний апелятив у науковій літературі не має надійної етимології. Більшість дослідників кваліфікує його як не зовсім ясний. Одні припускають, що цей апелятив тюркського походження [235, II, 412; 269, 5, 155; 279, 641; 311, III (4–5), 344], проте надійне мовне джерело лишається не визначеним. Інші виводять *кульба́ка* з псл. **kulьba* «згинання; щось зігнуто», похідне від дієслова *kuliti* «гнути, згинати, кривити» [58, 3, 136]. Про бажання вбачати в аналізованому антропонімі *Кульбака* нелов'янське, чужомовне коріння, свідчить цікава легенда з історії спо-

рідненого російського прізвища *Кульба́кин*, яку наводить у своїй монографії «Русские фамилии» Б. Унбегаун: сім'я *Кульба́киных* заявляла про свого предка в особі Елмаса, короля Албанії, батька наяди — феї Мелузини. Дослідник це явище називає «генеалогічною ксенофілією» [232, 23].

На нашу думку, апелюючи *кульбака* можна тлумачити на слов'янському ґрунті. За історичними джерелами цей апелютив в українській мові відомий принаймні з XVII ст.: «о взяте през тыхже подданных коня почътового... з *кулбакою*», Луцьк, 1649 р. [10, II, 4, 190]. Однак фіксація антропоніма в XVI ст. може свідчити про існування цього апелютива раніше, ніж його відбито в пам'ятках. У словниках української мови знаходимо: *кульба́ка* «сідло» [19, 199; 44, II, 323; 59, I, 388], *кульбакі* «частина ярма» [272, 1, 404], *кульба́стий* «горбатий, зігнутий» [44, II, 323], укр. діал. *кульба́ка* «палиця із загнутим кінцем-ручкою» [21, 147], «кульбаба» [243, 2, 228], (геогр.) «сідловина» [141, 1, 394], *ку́льбатиса(и)* «корчиться, шулиться» [110, IV, 107], *поку́льбити* «покоробити, скорчити, скарлючити» [99, 58]. Пор. в інших слов'янських мовах: блр. *кульба́ка* «сідло» [140, 269], блр. діал. *кульба́ка* «1. кривуля в ярмі, 2. коцюбка, 3. костур» [227, 2, 249], «1. кий, на який опираються під час ходьби, 2. нижня частина ярма, 3. частина ткацького станка — ручка, якою накладають на зуб'я великого дерев'яного кола» [56, 116]; ст. рос. *кульба́ка* «сідло» [198, 8, 116], рос. *кульба́ка* «верхове сідло» [48, II, 217], діал. *кулба́ка* «пиріг із рибою; кулеб'яка» [197, 16, 73], *кульба́ка* 1. «пиріг із рибою; квадратна ватрушка з сиром», 2. «сідло для верхової їзди» [197, 16, 73], «кулеб'яка — пиріг із рибною начинкою» [117, 159], «ватрушка» [274, 5, 106], *кульба́ка (кульба́к)* «1. кулеб'яка, 2. свинячий шлунок, начинений кашею» [196, 2, 99]; пол. *kulbaka, kolibaka, kolbaka* «високе сідло з широкими дерев'яними луками» [311, III (4–5), 344], пол. діал. *kulbâk* «люшня» [311, III (4–5), 344], *kulbaka* 1. «вузол на канаті, що виник через сильне скручування; стремено в сідлі (рідко)», 2. «сідло; згорблена, скривлена людина», *kulbaczyc* «скручуватися у вузол» [291, 519], слц. діал. *kul'baka* «великий кий» [311, III (4–5), 344].

Слушно зауважують укладачі «Етимологічного словника української мови» про неправомірність відокремлення слів зі значенням «сідло» від слів зі значенням «кривий кий (палиця), ярмо» [58, 3, 136]. Додамо ще сюди апелютиви на позначення «пиріг із начинкою» та «вузол». Вихідною ознакою всіх наведених лексем є «гнути, кривити; бути опуклим», за якою їх можна залучати до і.-с. гнізда **(s)kel-* «гнути, згинати, кривити». Очевидно, *кульбака* — це фонетично вторинна форма з ано-

мальним розвитком голосного *ъ* у групі *tъlt* (*-ъl-* > *-ул-* замість закономірного *-ол-*), що реконструюється як псл. **къlбака* < **къlb-* + *-ак(а)*.

Ураховуючи можливу реалізацію вихідного **къlb-* > **куб-* (явище абсорбції плавного *!* [див.: 88, 134]), з праформою **къlбака* слід пов'язувати рос. *кубяка* «маруда, млявий, ледар, мішок» [48, II, 210]. Як фонетичну паралель до антропоніма *Кульбака* можна тлумачити російські особові назви: *Кулебяка*, *Кулибака* (Новгород, к. XV ст. [37, 170; 139, VI, 220]) та похідні від них: *Колюбакин*, *Кулебакин* [37, 151, 170], які становлять повний ступінь вокалізму *о*-ряду псл. основи **къlb-*.

Отже, з огляду на вищенаведену апелятивну лексику, первісним для псл. **къlбака* слід уважати значення «кривий, зігнутий, опуклий». Цей апелятив став мотивуючим для антропоніма *Кульбака*, завдяки чому можна відновити його семантику як «зігнута, крива, згорблена, негарна людина» (в прямому значенні) або «маруда, ледар, важкодум, млявий» (в переносному значенні). З погляду структури це відіменне похідне з суф. *-ак(а)*, який надає слову згрубіло-зневажливого відтінку [172, 108].

Купа (Іван *Кира*, Замх, 1565 р.; *Кира*, Белз, 1565 р. [64, II, 211; III, 134]). Одноименні відповідники фіксуються в східних і західних слов'ян, пор. ст. укр. *Купа*, XVII ст. [173, 55, 250] і суч. укр. *Купа* [142], ст. блр. (XVI–XVII ст.) і суч. блр. *Кўпа* [21, 231], ст. пол. *Кера*, XIV ст. [315, II (3), 566], чеськ. *Кира* [278, 245]. На існування розглядуваної особової назви в слов'янських мовах вказують також споріднені антропоніми: ст. укр. *Купъ*: Наумко *Купъ*, 1666 р. (с. Дроздовка в кол. Ніжинському повіті) [152, 275], *Купка*: Іван *Купка*, 1790 р. [142], суч. укр. *Кўтин*, *Купінський* [171, 137], *Купиш* (прізвище в с. Олександрівка Снігурівського р-ну Миколаївської обл.) [142], *Купка* (Харківськ. і Чернігівськ. обл.) [142], *Купки* (прізвище в с. Олександрівка Снігурівського р-ну Миколаївської обл.) [142], *Куп'як* (Львівськ. обл.) [142]; суч. блр. *Купінські* [21, 231]; ст. пол. *Керіс*, *Керіп*, *Керка*, XV ст. [315, II (3), 566–568]; чеськ. *Кир* [278, 245]; болг. *Кўно*, *Кўнов* [72, 285], *Купиш* [68, 132]. Пор. також східнослов'янські географічні назви, пов'язані з антропонімом *Купа*: в Україні — нп *Купин* (Городоцьк. р-н Хмельницьк. обл. [230, 299] та Вільховатськ. р-н Харківськ. обл. [229, 594]), у Білорусі — нп *Купино* в кол. Могильовській губ. [306, IV, 686], нп *Кўпичи* в Брестській обл. [165, 72].

Розглядувана прізвищева назва утворилася лексико-семантичним способом від прізвища *Купа*. Останнє можна безпосередньо пов'язувати зі слов'янськими апелятивами, пор. укр. *кўпа* «кухлик з носиком, з

якого п'ють воду» [123, 146] *), діал. *купа* «висока жіноча зачіска» [110, IV, 109], «заглибина на ступир у ступі» [43, 43], блр. діал. (туров.) *купа* «велика бочка для зерна» [227, 2, 250], чеськ. *кура* «дерев'яний кухлик» [296, 247], схв. *купа* «велика металева або масивна скляна чаша; келих; череп'яний глечик; посудина з широкими боками для вина; дерев'яне циліндричне відро для молока» [176, XI, 40–41], болг. *купа* «глибока округла посудина» [27, 3, 139]. Сюди ж слід додати похідні утворення: укр. діал. *купка* «1. кладка снопів у полі; 2. дерев'яна мисочка, в якій товчуть часник» [47, 107], рос. діал. *куп* «пучок, вузол (із волосся на голові)» [190, 3, 58], «1. горщик для кип'ячіння білизни; 2. посудина для горілки» [197, 16, 96]. Уся представлена апелятивна лексика, на нашу думку, є питомо слов'янською й зводиться до псл. праформи **кqpa* (реконструкцію див: [268, 12, 56–57]) з вихідною семантикою «щось вигнуте, нерівне опукле, округле».

Щодо прізвиська *Купа*, то воно, ймовірно, характеризувало людину за зовнішнім виглядом і могло означати «вайло, незграба».

Курдан (*Курдань*, Чорнобиль, 1552 р. [10, VII, 1, 590]). У сучасному українському іменнику простежується аналогічний антропонім, який функціонує з м'яким фінальним *н* — *Курдань* [142]. Відоме також споріднене українське прізвище — *Курдановський* [142]. Ареал поширення аналізованого антропоніма та похідних від нього утворень не обмежується територією України, пор., напр., у болгар: *Курдан*, *Курданов* [72, 285]. До споріднених можна зарахувати також інші східнослов'янські антропоніми: укр. *Курда*, *Курдицький* [142], блр. *Курда*, *Курдук*, рос. *Курдов*, *Курдин* [21, 233].

Антропонім *Курдан*, очевидно, лексико-семантичне утворення прізвиськового походження. Прізвисько *Курдан* доцільно пов'язувати з апелятивом *курдан*, який простежується в північних говорах російської мови в значенні (волог.) «1. яма на дні річки або струмка; 2. ополонка» [197, 16; 116], (карел.) «яма» [190, 3, 63]. Останній реконструюється як псл. **кърдань* < **кърда*/**кърдь* (реконструкцію праформи див.: [90, 171]) + суф. *-ань*, який надає значенню слова експресивного, аугментативного відтінку [313, 130].

О.П. Карпенко, досліджуючи ойконім відантропонімного походження *Кирдани*, зазначає: «Етимологи неодноразово звертали увагу на се-

*) А.А. Москаленко лексему *купа* кваліфікує як тюркізм [див.: 123, 46], а укладачі «Етимологічного словника української мови» вважають її запозиченням з молдавської та румунської мов [див.: 58, 3, 144].

мантичну багатоплановість праслов'янських **kьrda*/**kьrdь*, при цьому типовим значенням для більшості лексичних одиниць Р.М. Козлова визнала «*купа*», якому, в свою чергу, передувала семантична ознака «щось криве, зігнуте» [див.: 76, 109–110]. Сюди ж, на нашу думку, слід було б додати також ознаку «щось вигнуте, нерівне, опукле, округле». «Р.М. Козловій,— продовжує далі у своїй статті О.П. Карпенко,— належить пріоритет у розкритті механізму вокалічної реалізації сонанта *r* в *ар*, *ор*, *ер*, *ур*, який підтверджується слов'янськими антропоосновами *Корд-/Керд-/Курд-*» [див.: 76, 109–110]. Враховуючи цей факт, фонетичними паралелями до аналізованої особової назви можна вважати такі слов'янські антропоніми: укр. *Курдан*, *Курдань* (детальніше про ці антропоніми див.: [76, 108–110]), *Кордан* [142], блр. *Кóрдан* [21, 214], чеськ. *Kardan* [278, 91], пол. *Kierdan* [315, II (3), 576], а сам антропонім *Курдан* розцінювати як фонетично вторинну форму з аномальним розвитком голосного *ь* в групі *ьrt-* (*-ьr-* > *-ур-* замість закономірного *-ор-*) [див.: 90, 15–30].

Відновити семантику антропооснови *Курдан* допомагають східнослов'янські лексеми: блр. діал. *курда́* «людина малого росту» [273, 172], *кúрда* у виразі *кúрду гнуть* «нахилити униз головою й набити» [93, 91], укр. *кúрдик* «людина невеликого зросту, товста, сутула, карлик», *курдіок* «товстий, м'ясистий ніс у людини» [272, 1, 407], діал. *курдіок* перен. «живіт» [110, IV, 11], рос. діал. *курдіок* «про товстуна» [197, 16, 117], укр. діал. *кирдíчка* «низькоросла жінка або дівчина» [243, 2, 166], «мала на зріст жінка, людина» [32, 44], *кúрда* «1. людина з коротким, або кирпатим носом, курноса; 2. мордатий» [32, 44]. Названі вище апелятиви характеризують людину за її фізичними особливостями, де домінантною ознакою виступає риса «зігнутий, нерівний, опуклий, округлий», за якою їх можна залучати до і.-є. гнізда **(s)ker-* «гнути, кривити».

Отже, первісну семантику антропооснови *Курдан*, з огляду на значення наведених вище апелятивів, можна відновити як *«вайлуватий, товстий, незграбний» або *«кирпатий».

Кухта (Грицько *Кухта*, Деречин, 1592 р. [10, VI, 1, 113]). Одноіменні антропоніми засвідчені в іменниках східних і західних слов'ян XV–XVIII ст., пор., ст. рос. *Кухта*, селянин, Новгород, 1545 р. [37, 175; 139, VI, 529]; ст. блр. *Кухта*, XVI–XVII ст. [21, 236], ст. пол. *Kuchta*, 1408 р. [315, III (1), 148], ст. чеськ. *Kuchta*, 1406 р. [278, 220]. Пор. також сучасне білоруське прізвище *Кúхта* [21, 236]. Антропооснова *Кухта* простежується в складі багатьох слов'янських антропонімів (переважно сучасних прізвищ), оформлених різними суфіксами, напр.: укр. *Кухтенко*, *Кухтик*, *Кухтій*, *Кухтян*, *Кухтюк* [142], блр. *Кúхцік*, *Кúхцікаў*, *Кухцінскі*

[21, 236], рос. *Кухтин, Кухтенков, Кухтичев* [21, 236], чеськ. *Kuchtišek, Kuchtik* [278, 220], болг. *Кухтев, Кухтьо* [72, 287]. Про поширеність досліджуваної назви на східнослов'янському терені свідчать похідні від неї ойконіми: в Україні — нп *Кухтинов* у кол. Херсонській губ. [306, V, 10]; у Росії — нп *Кухтина* у кол. Калузькій і В'ятській губ. [306, V, 10], нп *Кухтино* в кол. Новгородській землі [139, VI, 453], нп *Кухтин Наволок* у кол. Оленецькій губ. [306, V, 10]; у Білорусі — нп *Кухтичи* в Мінській обл. [170, 248].

Антропонім *Кухта* утворився лексико-семантичним способом від прізвиська *Кухта* (пор. сучасні українські прізвиська: *Кухта* в с. Дениші Житомирського р-ну і обл. та *Кухті* в с. Солонів Червоноармійського р-ну Ровенської обл. [142]). Щодо походження останнього можливі дві версії.

По-перше, більшістю дослідників український антропонім *Кухта* пов'язується з відповідним українським апелятивом *кұхта* в значенні «кухарчук» [див.: 172, 57; 238, 14; 145, 548; 150, 109]. У свою чергу, українська лексема *кұхта* в науковій літературі тлумачиться як можливе запозичення зі старочеської мови через польське посередництво, пор. пол. *kuchta* «кухар», чеськ. *kuchta* «кухарка, прислужниця», слц. *kuchta* «учень кухаря», схв. (заст.) *кухта* «т.с.», слн. *kūhta* «помічник кухаря» [58, 3, 165].

По-друге, прізвисько *Кухта* може сягати первісного **Кукта* < псл. **kukъta* (реконструкцію останнього див.: [263, 140–141]), що зводиться до і.-с. основи **кец-* із загальною семантикою «викривлений, зігнутий». У цьому випадку антропооснова може бути мотивована завдяки рос. діал. *куктá* «людина без пальців» [197, 16, 45], *кұхта* «рука без кисті» [197, 16, 184], «про повільну людину» [197, 16, 184], блр. діал. *кұкта* «залишок покаліченої руки, ноги» [269, 5, 151], *кухта* «покалічена рука без пальців або без кисті» [21, 236].

Лизигемба (*Andrey Lizigemba*, Кременець, 1583 р. [10, VII, 2, 73]). Очевидно, прізвищева назва польського походження. Про це свідчить її фонетичне оформлення, зокрема, звукосполучення голосного *e* й сонанта *m* (на місці польського *ę* носового). У польських джерелах засвідчено відповідну особову назву, пор. ст. пол. *Liżygęba*, 1459 р. [315, III (2), 274]. Пор. також аналогічні за структурою інші польські антропоніми, відомі ще з XV ст.: *Liżybaba*, *Liżygoźdz*, **Liżynos* (< *Liżynosowic*), *Liżyosła* [315, III (2), 274]. В українському антропоніміконі (старому та сучасному) простежуються споріднені особові назви: ст. укр. *Лизогуб*, XVII–XVIII ст. [142] і суч. укр. *Лизогуб* (прізвище в с. Костянтинівка Липовецького р-ну Вінницької обл. і прізвисько в с. Хибалівка Куликівського р-ну Чернігівської обл.) [142], *Лизогубенко* (Житомирськ. обл.) [142]: З наведеними

антропонімами пов'язані українські географічні назви: с. *Лизогубівка* (Харківськ. р-н. і обл.) [230, 283], с. *Лизогубова Слобода* (Яготинськ. р-н Київськ. обл.) [230, 145], нп *Лизогубова* в кол. Полтавській губ., нп *Лизогубовка* в кол. Полтавській і Чернігівській губ., нп *Лизогубовский* в кол. Чернігівській губ. [306, V, 137]. Сюди ж слід додати російське прізвище *Лизогубов* [230, 135].

На нашу думку, *Лизигемба* — це лексико-семантичне утворення прізвиськового походження, мотивоване польським апелятивом **lizigęba* < *lizać* «лизати» + *gęba* «обличчя, рот». На можливість існування такого апелятива в польській мові вказують польські лексеми з першим компонентом *liz-*, пор., напр.: *lizidupa* < *lizać* + *dupa*, *liziobrazek* < *lizać* + *obrazek* [292, II, 756].

Мочулко (Іван *Мочулко*, Київ, 1552 р. [10, VII, 1, 115]). Одноіменний антропонім фіксується в писемних джерелах XVII ст. — ст. укр. *Мочулко*: Іван *Мочулко*, 1649 р., козак Голтвинської сотні Чигиринського полку [173, 57]. Пор. також споріднені східнослов'янські антропоніми: ст. укр. *Мочула*, Овруч, 1600 р. [10, I, VI, 289]) та суч. блр. *Мачула* [21, 282]. Сюди ж, можливо, слід додати й ряд географічних назв, засвідчених у східних слов'ян: укр. *Мочу́лка* — ріка в бас. Пд. Бугу [201, 377], *Мочу́лки* — озеро в с. Мстишин Гощанського р-ну Ровенської обл. [5, 1989 р.], *Мочулки* — с. у Ровенському р-ні й обл. [230, 239], *Мочулка Большая* та *Мочулка Малая* — нп в кол. Подільській губ. (зараз не простежуються) [306, V, 707]; блр. — нп *Мочулки* в кол. Мінській губ. [306, V, 707].

Прізвищева назва *Мочулко* утворилася лексико-семантичним способом від однойменного прізвиська. На думку дослідників, в українських прізвищах на -*к(о)*, похідних від зменшених загальних назв, флексія -*о* з'явилася на місці первісного -*а* для вирізнення прізвища від загальної назви, пор., напр.: *Головко́*, *Кобі́лко*, *Соки́рко* [див.: 172, 141]. Тому прізвисько *Мочулко* слід пов'язувати з апелятивом **мочулка*, не засвідченим у доступних нам джерелах. У свою чергу, **мочулка* сягає **тощілька* — дериват на -*ьк(а)* від псл. **тощѣла* (реконструкцію праформи див.: [268, 19, 82–83]).

Семантику антропооснови допомагають відновити споріднені слов'янські апелятиви, напр., укр. *мачу́ла* «незграбна людина, неотеса» [44, I, 413], «(перен.) про вайлувату, безхарактерну людину» [203, 1, 656], діал. *мачу́ла* «неповороткий, незграбний, нерозумний» [32, 59], «скуйовджене волосся» [110, V, 67]. Отже, прізвисько *Мочулко* могло характеризувати людину за фізичними («незграбний, вайлуватий, неповороткий») або за психічними («безхарактерний, нерозумний») властивостями.

Мякогуб (Захарья *Мякогуб*, Житомир, 1584 р. [2, 66]). Антропонім утворився лексико-семантичним способом від прізвиська **Мякогуб*. Останнє, на нашу думку, можна пов'язувати з псл. **тєкъкогубъ*, що утворилося з'єднанням ад'єктивної основи **тєкъкъъ* [268, 18, 248] та іменникової основи **губъ* [268, 7, 78]. Щодо аналогії словотвору пор. рос. діал. *мякозуб* «риба пічкур» [197, 19, 74].

Пивовар (Демко *Пивоварь*, Житомир, 1584 р. [2, 65]; Sawka *Puwowar*, Городло, 1565 р. [64, III, 88]). Аналогічний відповідник засвідчений у старопольському антропоніміконі, пор., *Piwowar*, 1473 р. [315, IV (2), 284]. Про існування досліджуваної прізвищевої назви в східних слов'ян свідчать також відантропонімі ойконіми: нп *Пивоваров* в кол. Саратовській і В'ятській губ., нп *Пивоварово* в кол. Нижньогородській, Тверській і Владимирській губ. [306, VII, 11]. Прізвисько *Пивовар* можна безпосередньо пов'язувати з укр. *пивовар* [44, III, 150]. Очевидно, зазначене прізвисько характеризувало особу за родом діяльності або за заняттям. У сучасних східнослов'янських антропоніміконах фіксується низка споріднених антропонімів, похідних від прізвиська *Пивовар*, пор., укр. *Пивоваренко*, *Пивоварський*, *Пивоварчук* [142]; рос. *Пивоваров* [232, 102]; блр. *Півавара́нак*, *Півавара́чук*, *Півава́рскі*, *Півава́рчык* [21, 232].

Пустовойт (Kuzma *Pustowoyth*, Хмельницький, 1565 р. [10, VII, 2, 135]). Аналізована особова назва досить поширена в українському антропоніміконі (давньому та сучасному). Пор., напр.: ст. укр. Янушъ *Пустовойтъ*, козак Іванської сотні Уманського полку, 1649 р. [173, 221], Васка *Пустовойт*, 1666 р. [152, 299], Fodor *Pustowoyt*, 1683 р. [10, VII, 1, 509] та суч. укр. *Пустовойт* (за матеріалами ономастичної картотеки Інституту української мови НАН України фіксується в Київській, Житомирській, Чернігівській обл.). В Україні відомі також похідні утворення: *Пустовойта*, Чернігівська обл., 1666 р. [152, 318], *Пустовойтенко*, козак Євхимової сотні Канівського полку, 1649 р. [173, 115], *Пустовойтов*, козак Бузовської сотні Уманського полку, 1649 р. [173, 211], *Пустовойченко*, Чернігівщина, 1666 р. [152, 384]. На українському терені простежуються ойконіми, утворені від антропоніма *Пустовойт*: нп *Пустовойтов* у кол. Харківській і Полтавській губ., нп *Пустовойтовка* та нп *Пустовойтово* в кол. Полтавській губ., нп *Пустовойтовский* в кол. Чернігівській губ. [306, IV, 449]. Пор. також мікротопонім — куток *Пустовойти* у с. Старий Калкаїв Селинівського р-ну Полтавської обл. [142].

В українській мові фіксується також вторинна фонетична форма досліджуваного антропоніма — *Пустовійт* (пор., ст. укр. *Pustowyt*, 1735 р. [10, III, 3, 148] та суч. укр. *Пустові́йт* [171, 186; 142]), яка виникла на

українському мовному ґрунті під дією закону переходу $o > i$ в закритих складах. Унаслідок десемантизації відбулося випадіння йота і виникла, уживана зараз на Східній Україні, форма *Пустовіт* [61, 70]. Про ареальне поширення названих варіантів антропоніма свідчать похідні від них ойконіми: с. *Пустовійти* (Хмельницьк. р-н Вінницьк. обл.) [230, 21], с. *Пустовійтівка* (Роменськ. р-н Сумськ. обл.) [230, 252], *Пустовійтове* (Глобинськ. р-н Полтавськ. обл.) [230, 219], сс. *Пустовіти* (Миронівськ. р-н Київськ. обл. та Кременчуцьк. р-н Полтавськ. обл.) [230, 140, 223].

Антропонім *Пустовойт*, очевидно, прізвиськового походження. Як зауважує І.М. Железняк, що досліджувала українське прізвище *Пустовіт*, «незважаючи на лексичну прозорість компонентів цього композита, семантична вмотивованість творення антропоніма видається складнішою» [див.: 67, 69]. Прізвисько *Пустовойт* мотивоване лексемами *війт* і *пустий*. Іменник *війт* відомий в українській мові принаймні вже в XIV ст. у значенні «сільський староста»: ст. укр. *войтъ* «голова самоврядування в місті з німецьким правом; голова міського суду» [58, 1, 397], ст. рос. *войт* «посадова особа (староста, суддя) в Західній та Південній Україні» [198, 2, 311]. Цей апелятив через польське посередництво або й безпосередньо запозичено з с.-в.-н. *vog(e)t* «наглядач, правитель» [58, 1, 397]. Пор. похідні українські антропоніми: *Войтъ* [10, VII, 1, 114], *Войтенко* [173, 192], *Войтишин* [173, 211], *Войтович* [173, 76], *Войтиченко* [173, 22], *Войтушенко* [173, 192], *Войтібк*, *Войтіна* [172, 40]. За спостереженням І.М. Железняк, лексема *війт*, крім досліджуваної назви, в антропонімічних компонентах зустрічається лише в трьох відомих сполученнях: *Лантвойт*, *Толстовойт*, *Старовойт* [61, 70].

В українській мові XVI — п.п. XVII ст. функціонувало багато лексем з основою *пуст-*, напр., *пусть*, *пустый* у значеннях «незайнятий», «необлюбований», «незаселений», «незабудований» та ін. Значення компонента *пустий* можна пов'язувати з відомими східнослов'янськими апелятивами: укр. *пустодімок* «нехазяйновита людина» [44, III, 501], рос. *пустосвѣт* «той, кого засилають перед сватанням для перевірки, чи віддадуть наречену, що робиться таємно; це як правило неодружений хлопець» [48, III, 541], рос. діал. *пустокѣрм* «молодий чоловік, який довго не одружується» [274, 8, 108]. Крім наведених лексем, зокрема, в діалектах російської мови (за даними «Словаря русских народных говоров») налічується принаймні ще 20 апелятивних композитів із препозиційним компонентом *пуст-* [див.: 197, 33, 143–147]. Усі ці апелятиви означають особу з превалюючою характеристичною семантикою та мають негативне семантичне забарвлення. Деякі з них свої «оцінні» значення здо-

були внаслідок процесу метонімії. Компонент *Пуст-* у препозиції простежується також у складі українських прізвищ-комполітів, напр., *Пусточван* [173, 175], *Пустомлинченко* [173, 161], *Пустогвар* [173, 145], *Пустовар* [173, 273], *Пустовій* [142], *Пустолука* [64, I, 105, 109].

На думку І.М. Железняк, основу *пуст-* можна пояснювати як «той, якого нема; те, що відсутнє, незайняте, не працює і ін.», «те, що даремно робиться» [145, 556–557]. Відповідно «пустовойт — це та людина, що вже не є війтом, але обіймала цю посаду раніше» [61, 71]. Очевидно, таке глузливе прізвисько могла отримати тільки певна людина, що позбулася посади війта. Дослідниця вважає антропонім *Пустовойт* — прикладом неапелятивного походження прізвища; його семантична вмотивованість виникла на антропонімному рівні, що характерне взагалі для українських композитних прізвищ прізвиськового походження [61, 72]. Як зазначає О.Я. Добровольська, що досліджувала антропоніми козацьких «Реєстрів», деякі композитні особові назви «могли вживатися з ідентифікаційною метою традиційно, і оскільки щоразу вони виступали в ролі прямих характеристик іменованих ними осіб, то могли усталитись у свідомості людей як назви загальні, апелятивні» [53, 19]. Ми припускаємо, що прізвисько *Пустовойт* можна трактувати як відапелятивне похідне й завдяки розглянутій антропооснові реконструювати не збережений в українській мові апелятив **пустовойт*. Не заперечуючи семантичної вмотивованості антропоніма *Пустовойт*, обґрунтованої І.М. Железняк, пропонуємо дещо по-іншому відновлювати його первісну семантику. На нашу думку, слід враховувати багатозначність лексеми *пустий*, яка, зокрема, в російській мові також відома в значенні «малоздібний; той, хто мало знає, вміє; дурень» [197, 33, 147]. Звідси, ймовірно, що **пустовойт* — це поганий війт.

Ревута (Есифъ *Ревута*, Київ, 1589 р. [10, I, 6, 27–29]). Цей антропонім простежується також в українських пам'ятках ранішого (XV ст.) та пізнішого (XVII ст.) періодів, пор.: пань Андрѣи *Ревуотъ*, Львів, 1421 р. [202, II, 290] та Сила *Ревутъ*, 1649 р. [173, 132]. Аналогічні назви засвідчено й в інших слов'янських мовах: ст. блр. *Рэвут*, *Рэут*, XVII–XVIII ст. [21, 358]; ст. рос. Юрій *Ревут* (*Ревут*), Новгород, 1495 р. [37, 268]; ст. пол. *Rewut*, 1421 р. [315, IV (3), 463]. У східних слов'ян відомі також похідні утворення: укр. *Ревутченко*, Правобережна Україна, 1784 р. [142], *Ревуцький*, Глухів, 1767 р. (як сучасне прізвище фіксується в Житомирській, Черкаській, Чернігівській обл.) [142]; рос. *Ревутов* [232, 131], *Реутов* [139, I, 630]; блр. *Раубовіч*, *Рэутовіч*, *Рэуцкі* [21, 358]. Пор. також споріднені ойконіми: в Україні — нп *Ревуцкое* в кол. Херсонській

губ. [306, VII, 554], у Росії — нп *Ревутово* (*Реутово*) в кол. Новгородській землі [139, VI, 132; III, 73].

Антропонім утворений лексико-семантичним способом від прізвиська *Ревута*. Останнє реконструюється як **revqta*. З погляду структури це дієприкметник на *-qt-* від псл. **revq*, **r'uti* «ревти» (на думку В.П. Шульгача, є потенційним праслов'янізмом [259, 179]). Антропооснова може бути мотивована рос. *рёвута* «ревун або горлань, плаксі́й» [48, IV, 89], рос. діал. (яросл.) *реву́та* «плаксі́й, рева» [274, 8, 130].

Ревяка (Богдань *Ревяка*, Канів, 1564 р. [10, VIII, 5, 104]). Аналогічний антропонім простежується в старобілоруському та староросійському іменниках, пор. ст. блр. *Ревяка*, Мозир, 1552 р. [10, VII, 1, 636] та ст. рос. *Ревяка*, Стародуб, 1539 р. [129, 150]. У східних слов'ян відомі споріднені антропоніми: ст. рос. *Ревякин* Харитон, Клин, 1667 р. [129, 150], *Реваков* Михайль, Новгородщина [139, II, 507]; ст. блр. *Ревятичь* Мицько, селянин, Мозирська волость, 1552 р. [10, VII, 1, 636] та суч. блр. *Равякоў* [21, 344]. На східнослов'янському терені простежуються назви населених пунктів, пов'язані з аналізованим антропонімом: у Білорусі — нп *Ревякі* в Мінській обл. [170, 224], *Ревятичи* в Брестській [165, 108] і Гродненській обл. [168, 205]; в Україні — с. *Рев'якине* в Путивльському р-ні Сумської обл. [230, 251]; у Росії — нп *Ревякина* в кол. Московській та Орловській губ. та нп *Ревякино* в кол. Ярославській, Калузькій, Костромській, Курській, Псковській, Орловській, Тверській, Владимирській губ. [306, VII, 554].

Антропонім *Ревяка* — прізвиськового походження. Утворився лексико-семантичним способом від прізвиська *Ревяка*, яке, в свою чергу, сягає апелятива **ревяка*, не збереженого в українській мові. Однак в архангельських говорах російської мови відомий апелятив *ревяк* у значенні «риба, що водиться в Білому морі за розміром як окунь. Ловлять її вудкою, й коли витягнуть із води, вона видає крик, схожий на рев, звідси й отримала назву» [157, 146]. Апелятив **ревяка* є віддієслівним утворенням: **ревяка* < *ревти* «дуже голосно плакати, ридати» [203, 8, 469] + суф. *'ака* (надає слову згрубіло-зневажливого відтінку [172, 108]).

Антропооснова може бути мотивована такими східнослов'янськими апелятивами: укр. *ревун*, *ре́ва*, *ревунéць* «плаксі́й» [44, IV, 9], *ре́ва* «людина, яка часто, багато плаче; плакса», *ревун* «т.с.» [203, 8, 469], рос. *ревун*, *ревуша*, *рёва*, *ревуха* «ревун або горлань, плаксі́й» [48, IV, 89]. Отже, первісне значення антропооснови *Ревяка* можна відновити як «ревун, плаксі́й». Щодо структури пор. сучасні українські прізвища: *Верещі́ака*, *Гуля́ка*, *Забія́ка* [172, 108].

Семиглярд (Васко *Семиглярдъ*, Житомир, 1584 р. [2, 66]). Антропонім утворився лексико-семантичним способом від призвиська *Семиглярд*. Останнє можна безпосередньо пов'язувати з відповідним апелятивом **семиглярд*, не засвідченим слов'янськими лексикографічними джерелами. Щодо можливості такої структури на апелятивному рівні пор., напр., рос. діал. *семисёл* «пліткар» [48, IV, 170]. У східних і західних слов'янських мовах простежуються аналогічні за структурою антропоніми, першим компонентом яких є числівник *сім*, напр.: ст. укр. **Семибок* (< *Семибоков* [10, VII, 2, 185]) і суч. укр. *Семиряд*, *Семиніг* [171, 196], *Семистрок*, *Семиразум* [142]; ст. рос. *Семихвост* [37, 235]; суч. блр. *Семіжсón* [21, 371]; ст. чеськ. *Sěmidrah* [317, 38] і суч. чеськ. *Semirád* [278, 50, 254], *Semislav* [278, 56].

Скорута (Stas *Skoruta*, Любомль, 1564 р. [10, VII, 2, 336]; *Skorutha*, Галич, 1565 р. [64, I, 55; II, 308]; Iwasko *Skoruta*, *Перемисьель*, 1565 р. [64, II, 110]). Аналогічні відповідники засвідчені в українських і польських пам'ятках XV ст., пор. ст. укр. *Скорута*: Васько *Скорута*, Холм, 1444 р. [10, I, 10, 5], Олехно *Скорута*, Холм, 1491 р. [10, VIII, 4, 158] і ст. пол. *Skorutha*, 1473 р. [315, V (1), 97]. Про існування досліджуваної особової назви в атропоніміконах східних і західних слов'ян свідчать похідні утворення: ст. укр. *Skorutyn*, XVII ст. [109, I, 200] і ст. пол. *Skorutyc(z)*, 1438 р. [315, V (1), 97]. Пор. також споріднені українські антропоніми: ст. укр. *Skoruczicz*, XVI ст. [64, I, 55], *Skoruczinski*, XVI ст. [64, III, 4]. Можливо, сюди ж слід додати: суч. укр. *Скорюк*, *Скоряк*, *Скорук* [142]; ст. рос. *Скорик*, XVI ст., *Скориков*, XVI–XVII ст., *Скорко*, XVI ст., *Скорыня*, XVI ст., *Скорятин*, XVI ст. [37, 288]; суч. блр. *Скóраў*, *Скóрын*, *Скóрынаў*, *Скóрык* [21, 379]; суч. чеськ. *Skor* [278, 31]; ст. болг. *Скоран*, *Скóрен*, *Скорив*, XIII ст., *Скорич*, *Скорил*, XV ст. [68, 200], суч. болг. *Скоріков*, *Скоричев* [72, 453].

Дослідниця М.О. Демчук вважає, що *Скорута* — це відкомполітичний антропонім, який утворився шляхом додавання суфікса *-ута* до препозіційної частини *Скор-* давніх слов'янських імен-комполітивів типу болг. *Скоромир*, серб. *Skorovoj*, *Skoroslaw* [див.: 49, 81]. На нашу думку, антропонім *Скорута* — лексико-семантичне утворення прізвиськового походження. Його можна безпосередньо пов'язувати з апелятивом **скору-та*, в українській мові не засвідченим. Останній реконструюється як **skoruta* (реальність реконструйованої праформи підтверджується на основі пол. діал. *skorut* «хвороба цинга» [291, 5, 152]) < псл. **skora* [58, 2, 9] + суф. *-ut(a)*. Псл. **skora* «шкура, шкіра» (пор. укр. діал. *шкура* «1. шкіра, 2. бараняча шкіра» [42, 74]) сягає і.-е. кореня *(s)ker- із загальним значенням

«гнути, згинати; кривити; крутити, вертїти» [див.: 90, 87]. Отже, первісне значення для псл. **skorula* можна відновити як «щось нерівне, криве, зігнуте».

Щодо розкриття семантики антропооснови *Скорута* пор. споріднений російський апелятив *скорючить* «скрутити, скорчити від болю» [195, 507], «скорчити, зігнути в дугу, в гак» [48, IV, 205]. Очевидно, прізвисько *Скорута* характеризувало особу за її фізичними рисами й означало «зігнута, скорчена людина».

Хоцуга (Ходорь *Хоцуга*, Остер, 1552 р. [10, VII, 1, 594]). Аналогічні відповідники, за доступними нам джерелами, в українській та інших слов'янських мовах не простежуються. Однак пор. споріднені слов'янські антропоніми: ст. укр. *Хоциха* [142], ст. рос. *Хотен*, XVI ст. [37, 342], суч. рос. *Хотин* [21, 433], ст. блр. *Хотян* і суч. блр. *Хаця́н* [21, 426], ст. чеськ. *Chot'ata*, ст. пол. *Chocian*, *Chotan*, XII–XIII ст. [315, I (2), 320], ст. болг. *Хотун*, *Хотин*, *Хотен*, XIV ст. [68, 233]. Сюди ж можна додати й географічні назви, засвідчені на східнослов'янській території: в Україні — с. *Хоцунь* (Любешівськ. р-н Волинськ. обл.) [230, 31], у Росії — нп *Хочуты* в кол. Псковській губ. і нп *Хочутино* в кол. Калузькій губ. [306, X, 537]. Пор. також український відантропонімний мікротопонім — урочище *Хоцево* в с. Козацьке Конотопського р-ну Сумської обл. [142].

На нашу думку, антропонім *Хоцуга* < **Хотуга* (*ц* < *т* на діалектному ґрунті в результаті цокання). Останній утворився лексико-семантичним способом від прізвиська **Хотуга* й реконструюється як **xotqta* (< псл. **xotěti*) — пейотований активний дієприкметник теперішнього часу з суф. *-qt-*.

Щодо розкриття семантики антропооснови пор. укр. *хотіти* «бажати, жадати» [44, IV, 411], блр. *хаце́ць* «1. мати намір, охоту до чогось; 2. мати потребу в комусь, чомусь» [205, 5, 292–293], *хо́цючи* «хотіти, залюбки» [140, 685], рос. *хотеть* «мати бажання, охоту, відчувати потребу в чомусь» [48, IV, 563], «бути спроможним, в силі, могти» [143, 250], *хотён*, *хотёня* «охотник до чогось, любитель» [48, IV, 563], *хотя́чий*, *хотный*, *хочий* «охочий, доброзичливий, бажаний» [48, IV, 563]. Можливо, прізвисько **Хотуга* первісно означало «той, хто хоче, бажає, жадає чогось».

Чикирда (Iwasko *Czikirda*, Любачів, 1565 р. [64, III, 239]). Одноименний антропонім зафіксований у відомій антропонімічній пам'ятці українського народу XVII ст. «Реєстрі Війська Запорозького» — *Чыкирда*: Іван *Чыкирда*, козак Трипільської сотні Київського полку, 1649 р. [173, 301]. Пор. також білоруське прізвище *Чакірда́* [21, 445]. Можливо,

до споріднених слід додати суч. укр. прізвище *Чекурда* [142] й рос. ойконім *Чекарда* — нп в кол. Пермській губ. [306, X, 61].

Прізвищева назва *Чикирда* утворилася лексико-семантичним способом від однойменного прізвиська (пор., прізвисько *Чекурда*, зафіксоване у Хмельницькій обл. [142]) й пов'язується дослідниками з псл. **čekьrda* [див.: 33, 30]. Останній у науковій літературі розглядається як утворений за архаїчною словотвірною моделлю: експресивний префікс **če* + корінь *kьrda* (детальніше див.: [90, 176–177]).

Прізвисько **Чекурда* може бути мотивоване завдяки семантично близьким безпрефіксним східнослов'янським паралелям, напр.: укр. діал. *кирдійчка* «мала на зріст жінка, людина» [32, 44], «низькоросла жінка або дівчина» [243, 2, 166]. Пор. також білоруські лексеми з *ур*-рефлексациєю голосного *ь* у групі *tьrt*: діал. *кърда* «людина низького росту» [273, 172], «невелика, низькоросла жінка» [125, 69]. З огляду на значення наведених споріднених апелятивів первісну семантику антропооснови *Чекурда* можна відновити як *«низькоросла людина».

Чорбач (Івань *Чорбачь*, Остер, 1552 р. [10, VII, 1, 596]). Одноіменні антропоніми в доступних нам джерелах не фіксуються. Можливо, до споріднених слід зарахувати сучасні українські прізвища: *Чорба* та *Чорбай* [142]. Пор. також староукраїнський антропонім *Чорбанчин*: Грин *Чорбанчинь*, козак Тульчинської сотні Брацлавського полку, 1649 р. [173, 239] та старопольську особову назву *Czorbakowicz*: Andreas *Czorbakowicz*, 1427 р. [315, I (3), 249]. В Україні простежується ряд відантропонімних ойконімів, можливо, споріднених з аналізованою прізвищевою назвою: с. *Чорбівка* в Карлівському р-ні Полтавської обл. [230, 222], х. *Чорбова Балка* в Мостівському р-ні Одеської обл. [229, 384], нп *Чорбин* і *Чорбина* в кол. Херсонській губ. [306, VII, 1, 596].

На нашу думку, антропонім *Чорбач* — це лексико-семантичне утворення прізвиськового походження. Останнє безпосередньо пов'язане з апелятивом **чорбач*, що реконструюється як псл. **čьrbačь* < **čьrb-* + суф. *-ačь*. Основа **čьrb-* пов'язана відношенням якісного чергування з **kьrb-* й сягає і.-є. гнізда **(s)ker-* «гнути, згинати, кривити; крутити, вертити» (детальніше див.: [90, 98, 125; 262, 21]). У цьому ж гнізді етимологізуються споріднені східнослов'янські лексеми: укр. *чорба* (< **čьrba*) «щось велике, важке, роздуте» [59, II, 1075] та форми з кореневим лабіалізованим *y* (< *o* — наслідок виразнішої лабіалізації голосного під впливом лабіального приголосного *b* [див.: 90, 28]): рос. діал. *чурбáк* (< **čьrbačь*) «колода, оцупок дерева» [143, 254], «1. оцупок дерева, колоди; колода; 2. вулик, видовбаний зі стовбура товстого дерева» [274, 10, 65], *чурбáха* (< **čьrbaха*),

чурбáшка (< **čьrbašьka*) «оцупок дерева, коротка колода» [138, 12, 69], блр. *чурбáн* (< **čьrbanь*) «1. поліно; підставка для вуликів» [205, 5, 433]. Завдяки наведеним апелятивам первісне значення псл. **čьrbašь* відновлюється як «щось опуклої, кулястої, роздутої, нерівної форми». Очевидно, цей апелятив став мотивуючим для антропооснови **Чорбач*. Щодо структури розглядуваного антропоніма пор. сучасні українські прізвища: *Бородáч*, *Головáч*, *Зубáч*, *Лобáч*, *Рогáч* та ін. [172, 115].

Чормит (*Jacz Czormith*, Галич, 1565 р. [64, I, 89]). За доступними джерелами аналогічні антропоніми в слов'янських мовах не простежуються. На нашу думку, прізвищева назва *Чормит* сягає первісної форми **Чермит*, яка є лексико-семантичним утворенням від однойменного прізвиська. Останнє можна безпосередньо пов'язувати із не збереженим субстантивним прикметником **чермит* < псл. **čьrmitь* і структурно співвідносити з псл. **bělitь*, **militь*, **čьrnitь*, **l'ubitь* [див: 259, 177]. У свою чергу, **čьrmitь* — похідне за допомогою малопродуктивного суфікса *-it* від псл. **čьrтъ*(*ь*) (реконструкцію див.: [268, 4, 149]).

Виходячи з вищесказаного, як споріднені до аналізованої прізвищевої назви слід розглядати такі слов'янські оніми — рос. ойконім *Черма* в кол. Новгородській губ. [306, X, 92] < псл. **čьrma* та антропоніми: слн. *Čerman*, *Črman* [321, 89, 94] < псл. **čьrmanь*; чеськ. *Čermak* [278, 193], пол. *Czermak* [315, I (3), 420] < псл. **čьrмакъ*.

Первісну семантику антропооснови **Чермит* можна відновити завдяки спорідненим російським апелятивам, напр., рос. *черёмный* «червоний, рудий (про волосся)», *черёмый* «смаглявий», *чёрмный* «багрянний, темночервоний, рудий» [44, IV, 592], діал. (яросл.) *черёмный* «смаглявий, темноволосий, чорнявий» [274, 10, 52], (новг.) «чорний» [138, 12, 45]. Очевидно, прізвисько **Чермит* характеризувало людину за зовнішнім виглядом й означало «смаглявий, чорнявий, темноволосий».

Чух (*Syenko Czuch*, Львів, 1565 р. [64, III, 405]). Одноійменна особова назва фіксується в польському іменнику XIV ст., пор., ст. пол. *Czuch*, 1309 р. [315, I (3), 432]. На споріднені російські антропоніми натрапляємо в писемних пам'ятках XVI–XVII ст.: ст. рос. *Чуха*: Іван Дмитриевич *Чуха* Воронцов, сер. XVI ст.; Окиниця *Чуха* Цибесов, 1613 р. [37, 358]. Пор. також сучасне білоруське прізвище *Чуха* [21, 454]. Про перебування досліджуваної особової назви на слав'янських територіях свідчать похідні від неї антропоніми з різною суфіксацією, напр.: ст. рос. *Чухин*, Новгород, 1595 р. [37, 358], *Чухарев*, Олонець, 1564 р. [37, 358], *Чухно*, Псков, 1585 р. [37, 358], *Чухора*, Новгород, к. XV ст. [37, 358]; ст. укр. *Чухил*, Шаргородська сотня, 1649 р. [173, 251]; ст. пол. *Czuchna*,

1353 p., *Chuchra*, 1451 p., *Czuchrowski*, 1454 p. [315, I (3), 432] та суч. рос. *Чухин* [21, 454], *Чухнін* [232, 114], *Чухнів*, [232, 113]; суч. укр. *Чуханенко* [142], *Чухно* [142], *Чухраї* [171, 239], *Чухран* [150, 123]; суч. блр. *Чухаль*, *Чухольські*, *Чухеєў*, *Чухлэй*, *Чухло* [21, 454]; суч. чеськ. *Čichal*, *Čichna* [278, 293]; суч. болг. *Чухов*, *Чуховски*, *Чухалов* [72, 459].

З наведеними антропонімами пов'язані географічні назви: рос. — нп *Чухино* в кол. Тверській губ., нп *Чухово* в кол. Смоленській та Тверській губ. [306, X, 190–191]; блр. — нп *Чухов* у кол. Мінській губ. [306, X, 190–191], нп *Чухово* в Брестській обл. [165, 135]; укр. — урочище *Чухова* в кол. Старокостянтинівському повіті Волинської губ. (було доручено нагляду селянина на ім'я *Чух*) [142].

Походження аналізованої прізвищевої назви не було предметом розгляду в спеціальній літературі. Однак дослідниками робилися спроби пояснити деякі з вищезгаданих споріднених антропонімів. Так, С.Б. Веселовський російську особову назву *Чуха* пов'язує з відповідним апелятивом в значеннях: «1) каптан, 2) нісенітниця, дурниця; 3) свиняче рило». Інший російський дослідник В.А. Никонов прізвище *Чухарев* виводить від прізвиська *Чухарь*, яке, в свою чергу, пов'язує з діал. *чухарь* «глухар; глуха людина» [див.: 129, 151]. При цьому дослідники зовсім не зупиняються на мотивації семантики розглядуваних антропонімів. Два споріднених російських прізвища згадує в своїй монографії «Русские фамилии» Б. Унбегаун з короткими коментарями: *Чухнін* < *чухно* «народне утворення від *чудин*, *чудь*, назва угро-фінського племені» та *Чухнів* < *чухна* «замість більш звичного *чухно*, зневажлива назва фінів взагалі» [див.: 232, 113–114]. Білоруський дослідник М.В. Бірило для наведених вище білоруських прізвищ з коренем *Чух-* припускає спільне значення «той, хто чухається» [21, 454].

Повертаючись до аналізу української прізвищевої назви *Чух*, зазначимо, що вона утворилась лексико-семантичним способом від однойменного прізвиська. Останнє, на нашу думку, пояснюється на слов'янському ґрунті й сягає псл. праформи **сѣхъ* із загальним значенням «запах, нюх, відчуття» [313, II, 283–284]. У свою чергу, **сѣхъ* — іменник дієслівного походження від псл. **сѣхати* «чути нюхом, відчувати, розпізнавати чуттям» [268, 4, 130; 313, II, 283–284].

Вихідну семантику для прізвиська *Чух* можна відновити на базі споріднених слов'янських апелятивів з основою *чух-*: рос. діал. *чухан* «нерозумна людина, дурень» [195, 568] і кашуб. *сѣха* «лінива жінка» [318, I, 178]. Значення останніх, очевидно, розвинулися як вторинні внаслідок метонімічного переносу: «ледар, дурень» ← «той, хто чухається» ← «той,

хто розпізнає чуттям; відчуває; чує нюхом». Отже, первісно Чух могло бути глузлигим прізвиськом, яке характеризувало людину за психічними властивостями.

Шабуня (Я(ц)ко *Шабуня*, Житомир, 1583 р. [2, 69]). За доступними нам джерелами в українському антропоніміконі,— давньому та сучасному,— подібні особові назви не простежуються. Однак на їх наявність у іменниках східних слов'ян указують білоруські та російські особові назви XV–XVIII ст., напр.: ст. блр. *Шабуня*, XVI–XVIII ст. [21, 459], ст. рос. *Шобуня* (*Шабуня*, *Шебуня*): Михаил Елизарович *Шобуня*, Радонєж, 1425 р.; *Шобуня* Матвеев, Новгород, к. XV ст. [37, 371]. Пор. також похідні східнослов'янські антропоніми: ст. рос. *Шобунин*, Углич, 1505–1506 рр. [4, I, 660], суч. рос. *Шабунин*, *Шебунин*, *Шебуняев*, суч. блр. *Шабунін*, *Шабунéвіч*, *Шабунéўскі* [21, 459]. У Білорусі засвідчено однойменний ойконім (у формі *pluralia tantum*) — нп *Шабуні* в Мінській обл. [170, 287] та в кол. Вітебській губ. [306, X, 198]. За межами України також фіксуються споріднені географічні назви: в Білорусі — нп *Шабуневка*, *Шабуневщина* в Мінській обл. [170, 287] та нп *Шабунин* у кол. Могильовській губ. [306, X, 198]; у Росії — нп *Шабунин* у кол. Оренбурзькій губ., нп *Шабунина* в кол. Смоленській губ., нп *Шебунино* в кол. Тверській губ. [306, X, 198].

Аналізований антропонім, без сумніву, прізвиськового походження. Він утворився лексико-семантичним способом від прізвиська *Шабуня*. У спеціальній літературі натрапляємо на спроби дослідників пояснити походження цієї особової назви. Наприклад, М.В. Бірило блр. *Шабуня* та похідні утворення пов'язує з діалектними білоруськими апелятивами *шабуня*, *шабунька* «жартівник», *шабуняць* «жартувати, веселитися», «кидати», «перевертати, перекидати, спричиняти безлад», «невизначно говорити», а також порівнює з рос. *шабуняць* «підсміюватися, сміятися над кимось», *шебуня*, *шобуня* «кожух» [див.: 21, 459]. Для російських антропонімів *Шобуня* (*Шабуня*, *Шебуня*) С.Б. Веселовський пропонує зв'язок із російськими апелятивами *шобуня*, *шебуня* «шуба, овечий кожух», *шобуня* «поганий працівник, нероба» [див.: 37, 371]. Польський дослідник М. Вуйтович російські особові назви XVI ст. *Шебуня*, *Шобуня* розглядає як похідні від рос. діал. *шебуняцься* «вештатися», *шабуняць* «ледар» і зіставляє з рос. діал. *шоболда* в значенні «нероба, пустомолот» [див.: 320, 96]. Однак на глибший рівень етимологізації ніхто зі згаданих дослідників не виходить.

На нашу думку, прізвисько *Шабуня* (< **Шебуня*) слід пов'язувати з псл. праформою **šebun'a* < **šeb-* «рухати, коливати» + суф. *-un'a* (остан-

ній у слов'янських мовах служить для утворення експресивних назв осіб віддієслівного та відіменного походження [313, I, 135], пор. укр. *мовчу-ня*, *пласуня*, *красуня*, рос. *бакуня* («базіка»), *кривуня*, *девуня*).

Первісне значення прізвиська *Шабуня* можна відновити завдяки апелятивам, збереженим на сьогодні лише в російській і білоруській мовах, пор., напр., рос. *шобуня* «поганий працівник, нероба» [37, 371], рос. діал. *шабуняй* «ледар» [71, 542], *шебуня́ла* (*шыбуня́ла*) «той, хто тиняється без діла» [200, 603], *шабуня́ть* «жартувати, осміювати» [48, IV, 626], *шебу-ня́ть*, *шабуніть* «стьобати, колупати, копатися, абияк робити, дечим перебиватися» [48, IV, 626], *шебуня́ться* «тинятися, вештатися» [55, 305]; блр. діал. *шабуня́ць* «1. говорити недоречності, дурниці; 2. швидко й невиразно розмовляти» [205, 5, 450], «пустувати» [81, 347], «тихо, неголосно розмовляти (про старих людей)» [125, 75], *шебуня́ць* «жартувати, гратися, потішатися» [140, 788], *шубуня́ць* «сильно пустувати, шуміти» [96, 130], «невиразно розмовляти» [28, 501], «шумно розкидувати щось» [125, 135]. Очевидно, прізвисько *Шабуня* характеризувало ледара, неробу, пустуна.

До кола споріднених онімів, похідних від псл. основи **šeb-*, можна залучати східнослов'янські антропоніми: ст. укр. *Шебунка* (Kondrat *Szebunka*, Кременець, 1563 р. [10, VII, 2, 46]), ст. рос. *Шебунка*, XV–XVI ст. [21, 459] і білоруський ойконім *Шабуньки* в Мінській обл. [170, 287], які зводяться до **šebunьka*.

Розглянутий у цьому підрозділі матеріал дозволяє зробити такі висновки:

1. Український антропонімікон XVI ст. зберіг чимало архаїчних прізвищевих назв, етимони яких утрачені словниковим складом української мови.

2. У реєстрі аналізованих прізвищевих назв абсолютна більшість — слов'янського походження. Нами виявлено лише три антропоніми (*Арганистов*, *Колонтай*, *Кушнірович*), в основах яких простежуються іншомовні запозичення.

3. На прикладі прізвищевих назв слов'янського походження стають наочними великі реконструктивні можливості староукраїнської антропонімії, що сприяє відновленню частини праслов'янського лексикону.

4. З-поміж відомих способів найменування людини переважаючим типом номінації розглянутих антропооснов є найменування за особливостями зовнішнього вигляду або за характером, вдачею, психічними властивостями.

2.3. ПРИЗВИЩЕВІ НАЗВИ, ПОХІДНІ ВІД ОЙКОНІМІВ

Усі прізвищеві назви цієї семантичної групи представлені антропонімами, що утворилися морфологічним способом за допомогою прикметникових суфіксів **-ск(ий)/-цк(ий)**.

Семантичний зміст розглянутих прізвищевих назв — характеристика за місцем проживання; за назвою маєтку, яким володіла особа; за назвою місцевості, де проживала чи з якої прибула. На думку дослідників антропонімії допрізвищєвого періоду, в староукраїнській мові цей вид номінації був соціально обмеженим [114, 79].

Белостоцкий (*Белостоцкый*, Локачі, 1577 р. [38, 156]). Одноіменне прізвище фіксується в сучасному антропоніміконі українців — *Білостоцький* [142]. Прізвищева назва утворилася від ойконіма *Белосток* додаванням суфікса **-цк(ий)**. Буквально означає власника, засновника або жителя нп *Белосток* (пор. с. *Білосток* у Луцькому р-ні Волинської обл.) [230, 30]. Останній у науковій літературі реконструюється як псл. **Bělosŭtokъ*, що утворився поєднанням основ **Bělъ(jь)*- і **Sŭtokъ*- [263, 44].

Дорогостайский (Миколай *Дорогостайскій*, Тучин, 1571 р. [10, VII, 3, 239]). Прізвищева назва відойконімого походження. Вона утворилася шляхом додавання суфікса **-ск(ий)** до ойконіма **Дорогостай*. Щодо реальності останнього пор. українські населені пункти на території колишньої Волинської губернії: *Дорогостаи Большиє*, *Дорогостаи Малыє*, *Dorohostajszczyzna* [306, III (1), 81]. Буквально *Дорогостайский* означає «першозасновник, власник або житель нп *Дорогостай*». У свою чергу, ойконім **Дорогостай* слід пов'язувати з давнім слов'янським іменем-композитом **Дорогостай*, документально не засвідченим. Однак на можливість існування в минулому такого композитного утворення вказують слов'янські антропоніми, пор., з одного боку — д.-р. *Дорогомилъ* [121, 76], ст. укр. *Дороголюбъ*, 1654 р. [49, 58], а з іншого — ст. укр. *Легостай*, 1666 р. [152, 420], суч. укр. *Водостай* [171, 87]. Антропонім **Дорогостай*, на наш погляд, реконструюється як псл. **Dorgostajъ*.

Карачовский (Alexi *Karaczowski*, Бар, 1565 р. [10, VII, 2, 265]; Roman *Karaczowski*, Бар, 1565 р. [10, VII, 2, 270]). Антропонім відойконімого походження, який утворився додаванням суфікса **-ск(ий)** до назви населеного пункту *Карачов*. Пор., ойконіми, засвідчені на східнослов'янському терені: нп *Карачев* в кол. Харківській, В'ятській і Орловській губ., нп *Карачева* в кол. Калузькій і Самарській губ., нп *Карачево* в кол. Казанській, Костромській, Мінській, Новгородській, Тульській, Тамбовській і Уфимській губ. [306, IV, 62]. Таким чином, антропонім

Карачовский означає «власник або мешканець нп *Карачов*». У свою чергу, ойконім *Карачов* сягає антропоніма *Карач* (детально про цей антропонім див. відповідну статтю монографії.— *І.Є.*).

Кердановский (Савва *Кердановский*, Кам'янець, 1565 р. [10, VII, 2, 207]). Прізвищева назва утворилася від ойконіма **Керданов* за допомогою суфікса **-ск(ий)**. Буквально означає засновника, власника або жителя нп *Керданов*. У свою чергу, ойконім *Керданов* антропонімного походження й сягає прізвиська **Кердан* (пор. ст. укр. антропонім *Курдань* [10, VII, 1, 590] і ст. пол. особову назву *Kierdan* [315, II (3), 576]), яке можна безпосередньо пов'язувати з псл. праформою **kъrdanъ* (реконструкцію останньої [див.: 90, 171]).

Лютюмирський (Станиславъ *Лютюмирський*, Кам'янець, 1565 р. [10, VII, 2, 214]). Прізвищева назва утворилася від ойконіма *Лютюмир* за допомогою суфікса **-ск(ий)**. Буквально означає першозасновника, власника або мешканця нп *Лютюмир* (пор. нп *Lutomirz* (*Lutomir*) у кол. Галичині [306, V, 299]). Останній, у свою чергу, утворився лексико-семантичним способом від давнього слов'янського імені-компози́та *Лютюмир*, яке фіксується в іменниках багатьох слов'янських народів, пор.: пол. *Lutomir* [315, III (2), 300], ст. чеськ. *L'utomir*, *L'utmir* [284, II, 294], чеськ. *Litomir*, *Litmir* [282, 1, 933], схв. *Лютюмір* [176, XI, 712], болг. *Лютюмір*, *Лютюміра* [68, 144]. Дослідники пов'язують його із псл. **l'utomirъ*, що утворилося складанням основ **l'utъ(jь)*- «лютий, злий» і **mir-* [268, 15, 226].

Махновский (Бокій *Махновский*, Вінниця, 1552 р. [10, VII, 1, 607]). Одноіменне прізвище фіксується й в сучасному антропоніміконі українців [142]. Прізвищева назва утворилася від ойконіма *Махнов* додаванням суфікса **-ск(ий)**. Буквально означає першозасновника, власника або жителя нп *Махнов* (пор. нп *Махнов* у кол. Галичині [306, V, 471], сс. *Махнівка* (Глобинськ. і Кременчуцьк. р-ни Полтавськ. обл.) [230, 219, 846]). Останній є присвійною формою від антропоніма *Махно* (пор. суч. укр. прізвище та прізвисько *Махно*, зафіксовані в Дніпропетровській, Кіровоградській, Миколаївській, Полтавській, Сумській, Херсонській обл. [142]; ст. пол. особову назву *Machno* [315, III, 353]).

Мезоцкий (Федоръ Павловичъ *Мезоцкий*, Луцьк, 1565 р. [10, VIII, 108]). Прізвищева назва відойконімного походження. Вона утворилася шляхом додавання суфікса **-цк(ий)** до ойконіма *Мезоч* (*Мезоч-ський* > *Мезоцкий*). Буквально означає «першозасновник, власник або житель нп *Мезоч*». На реальність існування зазначеного ойконіма вказує український населений пункт *Мезочь* — містечко в Дубенському повіті Волинської губернії, що в писемних пам'ятках фіксується принаймні з XIV ст.

[73, 322] (суч. смт *Мізоч* у Здолбунівському р-ні Ровенської обл. [230, 236]). Щодо походження вихідного ойконіма *Мезоч*, на думку дослідників, він сягає прізвиська **Мезок* < псл. **mězokъ* [268, 18, 228].

Печихвостский (Янь *Печихвостскій* (*Печифостскій*), Львів, 1570 р. [10, VIII, 3, 195]). Прізвищева назва утворилася від ойконіма *Печихвост* додаванням суфікса **-ск(ий)** і означає власника, засновника або жителя нп *Печихвост* (пор. сс. *Печихвост* в Горохівському р-ні Волинської обл. [230, 27] і Кам'янсько-Бузькому р-ні Львівської обл. [230, 180]). Український дослідник М.Л. Худаш вважає, що нп *Печихвост* є народноетимологічним перетворенням первісної справжньої назви *Печигост*, котра сягає давнього слов'янського імені-комполита, реконструйованого дослідником, — **Печигост* «той, хто печеться (підкується) про гостя, про гостей» [240, 83].

На нашу думку, ойконім *Печихвост* може бути іншого походження, зокрема лексико-семантичним утворенням від прізвиська **Печихвост*. Про можливість існування в давнину такого прізвиська свідчать утворені за аналогією українські антропоніми, пор., з одного боку — ст. укр. особову назву *Печибок* (*Pyeczibok*), Красностав, 1565 р. [64, III, 28–29] та з іншого — особові назви *Положихвост* (*Senko Položychwost*), Кременець, 1563 р. [10, VII, 2, 50]; *Волочихвіст* (*Michaiło Włoczychwasth*), Любачів, 1565 р. [64, III, 267].

Радогоський (Микола *Радогоський*, Кременець, 1544 р. [94, 119–120, 187]). Прізвищева назва утворилася від ойконіма *Радогоща* додаванням суфікса **-ськ(ий)**. Буквально означає власника, засновника або жителя нп *Радогоща* (пор. с. *Радогоща* в Лугинському р-ні Житомирської обл. [230, 90]). Останній є посесивом на *-jъ від давнього слов'янського імені-комполита *Радогость* (пор. південнослов'янські антропоніми: болг. *Радогост* [68, 186], схв. *Radogost* [298, I, 117]), що можна реконструювати як псл. **Radogostь*.

Свентославский (Янь *Свентославскій*, Переяслав, 1592 р. [10, VIII, 5, 257]). На нашу думку, зазначений антропонім польського походження, про що свідчить сполучення голосного *e* й сонанта *n* в корені з польського *ę* носового. Він утворився додаванням суфікса **-ск(ий)** до ойконіма *Свентослав* (пор. польський ойконім — нп *Świętosław* [308, XI, 698–699]). Буквально антропонім *Свентославский* означає «першозасновник, власник або житель нп *Свентослав*». У свою чергу, ойконім *Свентослав* походить від однойменного особового імені (пор. засвідчене в старопольському антропоніміконі XIV ст. ім'я-комполит *Świętosław*, 1385 р. [315, V (3), 401]), що сягає псл. **Svetoslavъ*.

Чемеринский (*Czemierzinski*, Львів, 1565 р. [64, III, 43]). Прізвищева назва утворилася шляхом додавання суфікса **-ск(ий)** до ойконіма *Чемерин* (пор. с. *Чемерин* у Ківерцівському р-ні Волинської обл. [230, 29]). Буквально означає «першозасновник, власник або житель нп *Чемерин*». У свою чергу, ойконім *Чемерин* антропонімного походження: *Чемерин* < прізвисько *Чемер* (пор. слов'янські антропоніми: ст. і суч. укр. *Чемер* [202, II, 534; 142], ст. пол. *Czemierz* [315, I (3), 416–417], чеськ. *Čemer* [278, 325], хорв. *Čemer* [293, 108], серб. *Чемерь* [121, 205]) + присвійний суф. **-ин**. Прізвисько *Чемер*, на наш погляд, сягає псл. праформи **čemerъ*.

Наявність в українському антропоніміконі XVI ст. прізвищевих назв відойконімного походження свідчить про продуктивність принципу номінації за географічною ознакою та про активність у досліджуваній період міграцій населення. Частина розглянутих у цьому підрозділі антропонімів походить від давніх ойконімів, орієнтованих на праслов'янську лексичну спадщину.

2.4. ПРИЗВИЩЕВІ НАЗВИ СПІРНОГО ПОХОДЖЕННЯ

У процесі етимологічного аналізу не завжди вдається достовірно визначити, якого походження та чи інша прізвищева назва. Трапляються випадки, коли той самий антропонім може мати дві переконливі етимологічні інтерпретації. Тому зазначені прізвищеві назви, на наш погляд, потребують виділення в окрему семантичну групу. Серед розглянутих антропонімів виявлено три прізвищеві назви спірного походження. За структурою всі вони становлять морфологічні утворення.

Вартанович (*Bobrik Wartanowicz*, Кам'янець, 1565 р. [10, VII, 2, 166]). Прізвищева назва утворилася додаванням патронімічного суфікса **-ов-ич** до антропоніма **Вартан*. Очевидно, фонетичним варіантом відновленого антропоніма слід вважати особову назву *Вартен*, зафіксовану в тій самій пам'ятці: *Wartens Charkow ziecz*, Кам'янець, 1565 р. [10, VII, 2, 166].

Щодо походження антропоніма **Вартан* можливі кілька версій. По-перше, зазначена особова назва може бути інослов'янського походження. Так, в іменнику вірмен фіксується однойменне особове ім'я *Вартан*, яке є споконвічним вірменським хресним іменем. Пор., напр., вірменське прізвище *Вартанян*, похідне від цього імені [231, 286]. Як відомо з історії, вірмени здавна жили на Україні, їх масове переселення на українські землі припадає на другу половину XV — поч. XVI ст. [118, 68]. Наприклад, в описах Київського замку 1552 р. та Львівського староства

1565 р. натрапляємо на антропоніми, що яскраво свідчать про вірменську національність їх носіїв, пор., *Арменинъ, Илья Оременинъ, Мородинъ Орменинъ, Ельбей Орменинъ* [10, VII, I, 118], *Zachno Ormyanun, Iwasko Ormyanun, Mykolay Ormyanun* [64, III, 341–342, 346]. Щодо можливості поєднання в прізвищевій назві *Вартанович* вірменського та слов'янського елементів зазначимо, що такі моделі відомі в антропонімії, й зокрема в слов'янській. Особливо з огляду на той факт, що багато вірменів, які мешкали в Україні, мали українські імена та прізвища [118, 40].

У той же час антропонім **Вартан* можна тлумачити на слов'янському ґрунті. Пор., напр., споріднені слов'янські антропоніми, зафіксовані в багатьох слов'янських мовах: блр. *Вартач* [21, 83], ст. пол. *Warta, Wartala, Warteczko*, XV ст. [315, V (1), 25], серб.-луж. *Vartiš, Vartuš* [307, 152], півд.-слов. *Вартукъ* [121, 35], болг. *Върто*^{*)}, *Вартенов* [72, 102]. Сюди ж можна додати польську географічну назву *Върта (Warta, Warthe)* — р., п.п. Одри [24, V, 549] та м. у кол. Калишській губ. [24, V, 549].

М.Л. Худаш слов'янські антропоніми з коренем *Варт-* розглядає як особові імена відкомпаративного походження, пов'язані з давнім слов'янським композитом *Вартислав* [240, 126].

На нашу думку, антропонім **Вартан* — це прізвище польського походження, мотивоване відповідним апелятивом, не засвідченим лексикографічними джерелами. Проте на можливість його існування в польській мові вказують споріднені польські апелятиви, пор., напр.: пол. діал. *wart* «течія (річки), струм», *wartny* «викрутий» [281, 603], *wartálka* «дитяча іграшка; дзига», *wartać* «перекидати», *wartki* «жвавий, швидкий», *wartko* «швидко, хутко, бистро, прудко» [291, 6, 73]. З огляду на наведений апелятивний матеріал первісну семантику для апелятива **wartan* (**wartan*) можна відновити як **жвавий, верткий, швидкий*. У свою чергу, **wartan* (**wartan*) пов'язане з псл. праформою **vьrtanь* < **vьrt-* (пор. **vьrtěti* «вертати, крутити» [269, 2, 88]) + суф. *-ань*, досить продуктивний у слов'янському словотворі [313, 1, 130]. Ймовірно, прізвище **Вартан* характеризувало людину за її поведінкою або темпераментом.

Логинів (*Chwedina Lohiniow*, Галич, 1565 р. [64, I, 83]). За матеріалами ономастичної картотеки Інституту української мови НАН України в Запорізькій обл. фіксується прізвище *Логинов* [142]. Існування досліджуваної прізвищевої назви в українців підтверджують відантропонімічні топоніми: хут. *Логинов* у кол. Глухівському повіті Чернігівської губ. (зараз

*) С. Ілчев болгарський антропонім *Върто* вважає скороченою формою від хресного імені *Вартоломей* [72, 102].

не існує) [142] та сад *Логін* 'ї' у с. Стопець Дубнівського р-ну Ровенської обл. [142]. Споріднені антропоніми відомі також в інших слов'янських народів, пор., напр.: блр. *Логінаў* [21, 255], рос. *Логинов* [131, 156; 232, 50], болг. *Логінов* [72, 306].

На наш погляд, прізвищеву назву *Логинів* можна пояснювати двома способами. По-перше, вона могла утворитися додаванням присвійного суфікса *-ів* до особового імені *Логін*. Останнє фіксується в українських лексикографічних джерелах як діалектна форма від документального українського особового імені *Лбгвин* християнського походження [58, 3, 279; 59, I, 411]. Одноіменні антропоніми функціонують у російській та польській мовах, пор., російське розмовне ім'я *Лбгин* (< *Лбнгин*) [153, 143] та старопольську особову назву *Lohyn*, XV ст. [315, III (2), 330]. Споріднені слов'янські прізвища — рос. *Логинов*, блр. *Логін*, *Логінаў*, болг. *Лбгин*, *Лбгинов* — у спеціальній літературі також пов'язуються з християнським особовим іменем *Лонгин* [131, 156; 232, 50; 21, 255; 72, 306].

По-друге, ймовірно, що присвійний суфікс *-ів* приєднався до прізвиська *Логин/Логинь* (пор. суч. укр. прізвисько *Логін* у с. Ярошівка Тиврівського р-ну Вінницької обл. і суч. укр. прізвище *Логинь* у с. Верхня Стинава Стрийського р-ну Львівської обл. [142]), яке слід пов'язувати з українським діалектним апелятивом *логін* у значеннях «1) дерево, що впало або було повалене бурею; 2) ледар, нероба» [44, IV, 374; 59, I, 411; 58, 3, 279]. У цьому випадку мотивуючим для антропоснови *Логин/Логинь* могло бути друге (переносне) значення «ледар, нероба».

Харович (*Boris Charowicz* та *Iwan Charowicz*, Озими́на, 1565 р. [64, I, 266]). За доступними джерелами аналогічні антропоніми в слов'янських іменниках не простежуються. У Білорусі зафіксовано споріднене білоруське прізвище *Харэвіч* [21, 427]. Сюди ж слід додати східнослов'янські відантропонімі ойко́німи: укр. *Харевичів* (вар. *Харевичевий*, *Харевичевський*) — хут. у кол. Чернігівській губ. (зараз не існує) [142] і блр. *Харевичи* — нп у Мінській обл. [170, 272].

Досліджувана прізвищева назва утворилася за допомогою патронімічного суфікса *-ов-ич* від антропоніма *Хар*. Реальність останнього в давньому та сучасному українському антропоніміконах підтверджують ст. укр. особова назва *Хар* (*Char* *Maximowicz*, Озими́на, 1565 р. [64, I, 266]) й суч. укр. прізвища *Хар*, *Харá* [171, 228]. Пор. також засвідчену в поляків у XV ст. особову назву *Chara*, 1439 р. [315, I (2), 309]. Очевидно, ст. укр. *Хар* може зіставлятися зі ст. рос. антропонімом *Харя*, що в історичних документах XV–XVI ст. фіксується як особове ім'я (*Харя* Ла-

гирь, сер. XV ст.) [37, 337] і як прізвисько (Парамоң *Харя*, Новгород, 1594 р.) [37, 337].

Антропооснова *Хар* простежується в ряді слов'янських антропонімів, ускладнених різними суфіксами, пор., напр.: ст. укр. *Харенко*, XVII ст. [173, 238], *Харина*, XVII ст. [142] і суч. укр. *Хáриш*, *Хáрів*, *Хару́сь*, *Харко́* [171, 229], *Харечко* [142]; суч. блр. *Хáрыш*, *Хáрыч*, *Хару́к* [21, 427]; ст. рос. *Харин*, XV ст. [4, I, 340; III, 89; 37, 337] і суч. рос. *Хáрин* [130, 148], *Хáринов* [232, 86], *Хариков* [21, 427]; чеськ. *Charuk*, *Charuza* [278, 78, 80]. На східнослов'янській території засвідчено географічні назви відантропонімного походження: укр. — с. *Харівка* (Путивльськ. р-н Сумськ. обл.) [230, 251], нп *Харин* у кол. Харківській губ. [306, X, 457], криниця *Харинова* в с. Благодатне Амвросіївського р-ну Донецької обл. [142], берег річки *Харунів* у с. Васківчики Красилівського р-ну Хмельницької обл. [142], яр *Хáрин* у Харківській обл., балка та ріка *Хáрина* в бас. Сіверського Дінця [201, 587]; рос. — нп *Харина* в кол. Олонецької губ., нп *Харино* в кол. Ярославській і Костромській губ. [306, X, 457].

Щодо походження самого антропоніма *Хар* можуть бути дві версії. В основі першої версії лежить припущення, що *Хар* — це скорочена форма особового імені християнського походження. Зокрема, одні українські дослідники тлумачать його як утворене від хресного імені *Харитон* шляхом усічення постпозиційної частини [172, 53], інші — від хресного імені *Захár* шляхом усічення препозиційної частини [240, 15]. Російський антропонім *Харя* більшістю вчених пов'язується з церковним іменем *Харитон* [130, 148; 232, 86; 235, IV, 225; 320, 56]. Ця гіпотеза може бути підтверджена прикладом із пам'яток XV ст., пор.: *Харитон* Григорьев сын Мужичков бл. XV ст., Ярославль [4, III, 209] і *Харя* Мужичков бл. XV ст., Ярославль [4, III, 210]. Укладач «Словаря русских личных имен» Н.О. Петровський російське ім'я *Хáря* вважає похідним від рідкісного застарілого християнського імені *Харисим* [153, 378]. Чеський дослідник Й. Бенеш у своїй монографії споріднені чеські прізвиська *Charuk* і *Charuza* також розглядає серед похідних суфіксальних утворень від хресних імен [278, 78, 80].

По-друге, можливо, антропонім *Хар* прізвиськового походження і пов'язаний з відповідним апелятивом *хар*, не засвідченим в українських лексикографічних джерелах. Однак ймовірність останнього підтверджується похідними українськими лексемами: *не́хар* та *неха́ра* «нечепура» [44, II, 561; 59, I, 526], *не́харь* «нечистота, неохайність» [44, II, 561]. В українській мові, переважно в південно-західних говірках, зафіксовано багато споріднених апелятивів, пор., укр. *ха́рити* «чистити»,

харісто «чепурно, чисто», *хárний* «чистий, охайний», *хárність* «чистота, охайність», *харапúтний* «охайний, чепурний» [44, IV, 387], діал. *харіти* «прибирати, наводити порядок» [47, 200], «1. чистити, наводити порядок; порядкувати; 2. (варену картоплю) очищати від шкірки» [141, 2, 337], «чистити (бульбу)» [253, 252], *харітися* «наводити красу, чепуритися», *харісто* «чисто, чепурно», *харапúтний* «чистий, акуратний, чепурний» [141, 2, 337], *хárний* «чистий, господарний, охайний, хазяйновитий» [42, 92], «чистий» [47, 200]. Сюди ж слід додати рос. діал. (яросл.) *хáрить* «чистити (посуд)» [274, 10, 30], (арх.) *хáриться* «втомитися» [48, IV, 543], блр. діал. *харабóніца* «прибиратися, чепуритися» [227, 5, 229], пол. *haratać* «бити, товкти, розбивати» [291, 2, 168], *haraszać* «чистити, каструвати, холостити» [291, 2, 168], слн. *hárati* «колотити» [304, I, 264]. На основі семантики вищенаведених споріднених одиниць первісне значення апелятива **хар* реконструюється як *«чистий, охайний, чепурний». Зазначений апелятив міг стати мотивуючим для прізвиська *Хар*, що характеризувало особу за зовнішнім виглядом.

На прикладі розглянутих у цьому підрозділі прізвищевих назв стає очевидним, що питання про етимон антропонімів не завжди вирішується однозначно. Особливо це стосується антропонімів із непрозорою внутрішньою семантикою. В умовах відсутності будь-якої надійної додаткової інформації про досліджуваний антропонім, коли невідомі мотиви його номінації, з певністю з'ясувати походження такого антропоніма дуже важко. У цьому випадку ті самі прізвищеві назви з успіхом можна зарахувати як до похідних від особових імен, зокрема християнського походження, так і до похідних від прізвиськ апелятивного походження. Тому такі антропоніми, на нашу думку, потребують особливо ретельного дослідження.

Дослідження українських прізвищевих назв XVI ст. (на матеріалі писемних пам'яток) дозволяє зробити такі висновки:

1. Прізвищеві назви, що ідентифікували членів однієї родини, були типовим антропонімним класом в Україні XVI ст. Це свідчить про розвиненість тогочасної антропонімної системи та наближення її в напрямку до сучасної. Можна сказати, що в історичному плані прізвищеві назви XVI ст. були по суті посередниками сучасних офіційних прізвищ.

2. За генезисом антропооснов розглянуті прізвищеві назви поділяються на такі семантичні групи: а) антропоніми, в основі яких лежать особові імена; б) антропоніми, в основі яких лежать прізвиська відапелятивного походження; в) антропоніми, в основі яких лежать ойконіми; г) антропоніми спірного походження.

3. Серед прізвищевих назв, в основі яких простежуються особові імена, виділяються похідні від церковнохристиянських (напр., *Андрюкин, Ванютенко, Ханкевич*) та від слов'янських автохтонних імен (напр., *Боговитиш, Дадзибог, Межсибож*).

4. Особові імена християнського походження, засвідчені в основі розглянутих прізвищевих назв, зазнали певних морфологічних та фонетичних змін, чим пояснюються багаточисельні народні варіанти цих імен (напр., *Андрій > Андрос > Андросович; Іван > (І)ванюта > Ванютенко; Лазар > Лазурко > Лазуркович; Матвій > Махно > Махнович; Пантелеймон > Панко > Панкович; Юхим > Шимко > Шимкович; Юхим > Юхно > Юхнович*).

5. Слов'янські автохтонні особові імена, засвідчені в основі розглянутих прізвищевих назв, представлені іменами-композиатами (*Боговит, Богуфал, Дадзибог, Межсибож*) та відкомполитним утворенням

(*Богуш*). Усі ці імена є праслов'янською антропонімною спадщиною, тобто сформовані в давню слов'янську епоху.

6. Прізвищеві назви відойконімного походження (напр., *Белостоцький, Дорогостайський, Карачовський, Лютомирський, Махновський, Печихвостський*) свідчать про продуктивність у XVI ст. принципу антропонімної номінації за географічною ознакою та про активність у цей період міграцій населення.

7. Серед розглянутих прізвищевих назв виявлено три антропоніми спірного походження, тобто такі, що дають можливість подвійно інтерпретувати етимологічну належність їх антропооснов. До останніх, зокрема, належать антропоніми *Вартанович, Логинів, Харович*.

8. Відапелятивні антропооснови потрапили до класу прізвищевих назв через стадію прізвиस्क. Прізвиська відапелятивного походження, що лежать в основі прізвищевих назв XVI ст., — найбагатший і найдавніший розряд аналізованих антропонімів. Вони сягають іменувань, які побутували в українців ще в дохристиянський період (напр., *Баламут, Болбас, Бобрик, Затор, Кича, Котил, Кудлай, Луд(а), Мордас*).

9. Завдяки етимологічному аналізу прізвищевих назв відапелятивного походження вдалося реконструювати апелятиви, не збережені на сьогодні в українській мові (напр., **бунь, *балу́та, *году́та, *корбуш, *кирдей, *кордиш, *корта, *кулбай, *курдан, *реву́та, *ревя́ка, *скорута, *хоцу́та, *чичерка, *чорбач, *чермит, *чухиста, *шабу́ня*). В основах переважної більшості розглянутих антропонімів законсервовані праслов'янські за походженням апелятиви (напр., *байдик* < **bьldikь, бобруй* < **bobrujь, гломаза* < **glotoza, кирдей* < **kьrdějь, корпач* < **кьграць, кульбака* < **кьlбака, шебунка* < **šebunьka, чух* < **сьух* та ін.).

10. Абсолютна більшість розглянутих відапелятивних прізвищевих назв — слов'янські за походженням. Нами виявлено лише три антропоніми, в основах яких простежуються інослов'янські запозичення: *Арганистов* < *арганист, Колонтай* < *колонтай, Кушнірович* < *кушнір*.

11. В антропоосновах розглянутих прізвищевих назв відапелятивного походження відбилась як загальнонародна, так і діалектна лексика, що сягає різних говірок української мови.

12. Запропоновані етимології прізвищевих назв відапелятивного походження (з урахуванням семантики антропооснов) дозволили прослідкувати принципи відбору апелятивної лексики для номінації антропонімів. Переважаючим типом номінації розглянутих антропооснов є найменування за особливостями зовнішнього вигляду та за характером, поведінкою, психічними властивостями людини.

13. Усі проаналізовані прізвищеві назви представлені двома типами словотвору — морфологічним і лексико-семантичним. Морфологічним способом утворювались прізвищеві назви як від особових імен (напр., *Анацкович, Ванютенко, Андрюкин, Панкович, Боговитин, Богушевич*), так і від прізвицьк (напр., *Арганистов, Балдич, Заторенко, Кичин, Мачудов, Ревяченко, Стриблев, Чичершин, Чухистиное*). У межах морфологічного словотвору представлена лише суфіксація, зокрема, патронімічні (-ев-ич/-ов-ич, -ич, -енко, -ячко), присвійні (-ев/-ов/-ів, -ин, -ин(оє)) суфікси та суфікси відносних прикметників -ск(ий), -цк(ий). Найпродуктивнішим із них був формант -ев-ич/-ов-ич (напр., *Богушевич, Кордишевич, Харович, Андросович, Бобрикович, Вартанович, Кушнірович, Лудович*).

14. Спостереження над дериваційною системою українських прізвищевих назв досліджуваного періоду (в порівнянні з деривацією сучасних українських прізвищ) показало, що вона вже практично сформувалась у XVI ст., а словотвірні моделі цих антропонімів належать до відомих загальноукраїнських типів прізвищетворення.

15. У цілому проаналізовані українські прізвищеві назви XVI ст. є складовою (органічною) частиною староукраїнської антропонімної системи допрізвищєвого періоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. *Акти* села Одрехови. – К. : Наукова думка, 1970. – 260 с.
2. *Актова* книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст. – К. : Наукова думка, 1965. – 189 с.
3. *Акты*, относящиеся к истории Южной и Западной России, собр. и изд. Археографическою комиссиею. – Спб., 1865. – Т. II. – 287 с.
4. *Акты* социально-экономической истории Северо-Восточной Руси конца XIV – начала XVI в. – М. : Изд-во АН СССР, 1952–1964. – Т. I–III.
5. *Анкета* Інституту української мови НАН України.
6. *Антоновичъ В.* Кіевъ, его судьба и значение с XIV по XVI ст. // Киевская старина. – 1882. – Т. I. – № 1. – С. 1–49.
7. *Антоновичъ В.* Паны Ходыки, воротилы городского самоуправления въ Кіевѣ въ XVI–XVII ст. // Киевская старина. – 1882. – Т. I. – № 2. – С. 233–261.
8. *Антропонимика*. – М. : Наука, 1970. – 360 с.
9. *Архангельский* областной словарь / Под ред. О.Г. Гецовой. – М. : Изд-во МГУ, 1980–1999. – Вып. 1–10.
10. *Архив* Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов. – К., 1859–1914 (римська цифра означає частину, арабська – том).
11. *Баскаков Н.А.* Русские фамилии тюркского происхождения. – М. : Наука, 1979. – 279 с.
12. *Бахвалова Т.В.* Закономерности развития русских личных имен в XVI–XVII вв. // Ономастика Поволжья. – Саранск, 1976. – Вып. 4. – С. 111–115.

13. *Бевзенко С.П.* Словотворчі типи українських прізвищ східного Поділля в XVII ст. // Друга республіканська ономастична нарада. – К., 1962. – С. 139–141.
14. *Беларуская мова і мовазнаўства / Пад рэд. Ё.В. Анічэнкі.* – Мінск : Выд-ва БДУ ім. Ё.І. Леніна, 1976. – Вып. IV.
15. *Белорусско-русский словарь.* – М. : ГИИНС, 1962. – 1048 с.
16. *Беляева О.Г.* Словарь говоров Соликамского района Пермской области. – Пермь : Звезда, 1973. – 706 с.
17. *Берлізов А.А.* Лексика рибальства українських говорів Нижнього Подністров'я. – Чернігів, 1959. – 82 с.
18. *Бернштейн С.Б., Иллич-Свитыч В.М., Клепикова Г.П., Попова Т.В., Усачева В.В.* Карпатский диалектологический атлас. – М. : Наука, 1967. – Т. 1–2.
19. *Білецький-Носенко П.* Словник української мови. – К. : Наукова думка, 1966. – 421 с.
20. *Білорус А.* Про особові назви Волині XVI ст. // Архіви України. – 1970. – № 3. – С. 36–42.
21. *Бірыла М.В.* Беларуская антрапанімія. 2: Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі. – Мінск : Навука і тэхніка, 1969. – 505 с.
22. *Бірыла М.В.* Беларускія антрапанімічныя назвы ў іх адносінах да антрапанімічных назваў іншых славянскіх моў. – Мінск : Выд-ва АН БССР, 1963. – 56 с.
23. *Брлінський Д.М.* Словник подільських говірок. – Хмельницький, 1991. – 116 с.
24. *Брокгауз Ф.А. и Ефрон И.А.* Энциклопедический словарь. – Спб., 1893–1904. – Т. I–XLI.
25. *Бучко А.Е.* Фаміліи Бойковщини в период их становления и в наши дни. – Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Ужгород, 1986. – 20 с.
26. *Бучко Г.Є.* Мотивація, деривація і структура українських прізвищ // Статті та тези VII Всеукраїнської ономастичної конференції «Питання сучасної ономастики». – Дніпропетровськ, 1997. – С. 24–25.
27. *Български етимологичен речник / Съст. В. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев та ін.* – София : БАН, 1971–1995. – Т. 1–4.
28. *Бялькевіч І.К.* Краёвы слоўнік ўсходняй Магілёўшчыны. – Мінск : Навука і тэхніка, 1970. – 512 с.
29. *Варбот Ж.Ж.* Праславянская морфонология. Словообразование и этимология. – М. : Наука, 1984. – 255 с.
30. *Варбот Ж.Ж.* О семантике и этимологии звукоподражательных глаголов в праславянском языке // Славянское языкознание:

- Х Международный съезд славистов : Доклады советской делегации. – М. : Наука, 1988. – С. 66–78.
31. *Варченко І.О.* Про походження двох українських прізвищ // Діалектологічний бюлетень. – К. : Вид-во АН Української РСР, 1962. – Вип. ІХ. – С. 97–101.
 32. *Ващенко В.С.* Словник полтавських говорів. – Харків : Вид-во Харківськ. ун-ту, 1960. – 107 с.
 33. *Вербич С.* Антропонімія як джерело мовно-історичної інформації // Матеріали міжнародної славистичної конференції пам'яті проф. К.К. Трофимовича. – Львів : Літопис, 1998. – Т. 1. – С. 28–31.
 34. *Верхратський І.* Знадоби до словаря южнорусского. – Львів : Вид-во Товариства ім. Т. Шевченка, 1877. – 88 с.
 35. *Верхратський І.* Нові знадоби до номенклатури і термінології природописної народної. – Львів, 1908. – 84 с.
 36. *Верхратський І.* Говір батюків. – Львів : Вид-во Товариства ім. Т. Шевченка, 1912. – 308 с.
 37. *Веселовский С.Б.* Ономастикон. Древнерусские имена, отчества, фамилии. – М. : Наука, 1974. – 382 с.
 38. *Волинські грамоти XVI ст.* – К. : Наукова думка, 1995. – 245 с.
 39. *Гайдукевич Т.* Коли сформувались українські прізвища // Жовтень. – № 6. – С. 92–95.
 40. *Геров Н.* Речник на българския език. – София : Български писател, 1975–1978. – Ч. 1–5.
 41. *Гістарычны слоўнік беларускай мовы.* – Мінск : Навука і тэхніка, 1982–1993. – Вып. 1–13.
 42. *Горбач О.* Південнолемківська говірка й діалектний словник села Красний Брід бл. Меджилаборець (Пряшівщина). – Мюнхен : Monachil, 1973. – 103 с.
 43. *Горбач О.* Південнобуковинська гуцульська говірка і діалектний словник села Бродина, повіту Радівці (Румунія). – Мюнхен : Monachil, 1997. – 113 с.
 44. *Грінченко Б.Д.* Словарь української мови. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958–1959. – Т. I–IV.
 45. *Грковић М.* Речник личних имена код Срба. – Београд, 1977. – 321 с.
 46. *Гумецька Л.Л.* Нарис словотворчої будови української актової мови XIV–XV ст. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. – 298 с.
 47. *Гуцульські говірки.* – Львів, 1997. – 231 с.
 48. *Даль В.И.* Толковый словарь живого великорусского языка. – М. : Русский язык, 1955. – Т. I–IV.

49. Демчук М.О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. – К.: Наукова думка, 1988. – 119 с.
50. Дзедзелівський Й.О. Словник специфічної лексики говірок Нижнього Подністров'я // Лексикографічний бюлетень. – К., 1958. – Вип. 6. – С. 36–54.
51. Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. (збірник актових документів). – К.: Наукова думка, 1981. – 316 с.
52. Добровольский В.Н. Смоленский областной словарь. – Смоленск: Типография П.А. Силина, 1914. – IV, 1044 с.
53. Добровольська О.Я. Відапелятивна антропонімія «Реєстрів війська запорозького» 1649 р. як джерело реконструкції староукраїнської лексики // Тези доповідей і повідомлень наукового семінару «Реконструктивні можливості ономастики». – К., 1995. – С. 18–19.
54. Добровольська О.Я. Лексична база прізвищ війська запорозького, за «Реєстрами» 1649 р. – Автореф. дис... канд. філол. наук. – Ужгород, 1995. – 24 с.
55. Дополнение к опыту областного великорусского словаря. – Спб., 1858. – 328 с.
56. Дыялектны слоўнік Брэстчыны. – Мінск: Навука і тэхніка, 1989. – 294 с.
57. Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі. – К.: Наукова думка, 1985. – 253 с.
58. Етимологічний словник української мови / За ред. О.С. Мельничука. – К.: Наукова думка, 1982–1989. – Т. 1–3.
59. Желеховський Є., Недільський С. Малорусько-німецький словар. – Львів, 1886. – Т. I–II.
60. Железняк І.М. Українські прізвища на -ист (-а, -ий) // Мовознавство. – 1975. – № 2. – С. 44–54.
61. Железняк І.М. До історії українських прізвищ // Мовознавство. – 1976. – № 5. – С. 65–72.
62. Железняк І.М. Етюд з української антропоніміки: Кармалюк // Мовознавство. – 1987. – № 5. – С. 66–69.
63. Железняк І.М. Семантичні параметри слов'янських антропонімічних етимонів // Слов'янська ономастика. – Ужгород, 1998. – С. 95–105.
64. Жерела до історії України-Руси. – Львів, 1895–1900. – Т. 1–3.
65. Жилко Ф.Т. Нариси з діалектології української мови. – К.: Радянська школа, 1966. – 308 с.
66. Жовтобрюх М.А. Про термін прізвище // Мовознавство. – 1969. – № 4. – С. 82–86.

67. *Жывое слова* / Пад рэд. Ю.Ф. Мацкевіч і ін. – Мінск : Навука і тэхніка, 1978. – 258 с.
68. *Займов Й.* Български именник. – София : БАН, 1988. – 311 с.
69. *Залеський А.М.* Спостереження над українськими прізвищами XVII в. (на матеріалі с. Перегінське) // Дослідження і матеріали з української мови. – К. : Наукова думка, 1964. – Т. 6. – С. 133–145.
70. *З народнага слоўніка* / Пад рэд. А.А. Крывіцкага, Ю.Ф. Мацкевіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1975. – 350 с.
71. *Иванова А.Ф.* Словарь говоров Подмосковья. – М. : Изд-во Московск. обл. пед. ин-та им. Н.К. Крупской, 1969. – 598 с.
72. *Илчев С.* Речник на личните и фамилни имена у българите. – София : БАН, 1969. – 626 с.
73. *Історія міст і сіл Української РСР.* Ровенська область. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1973. – 655 с.
74. *Історія української мови.* Лексика і фразеологія. – К. : Наукова думка, 1983. – 743 с.
75. *Карнович Е.П.* Родовые прозвания и титулы в России и слияние иноземцев с русскими. [Репринт. воспроизведение изд. 1886 г.]. – М. : БИМПА, 1991. – 250 с.
76. *Карпенко О.* З топонімії Житомирщини: *Курдани* // Культура слова. – 1996. – № 46–47. – С. 108–110.
77. *Карпенко О.П.* До етимології прізвища *Ганжа* // Статті та тези VII Всеукраїнської ономастичної конференції «Питання сучасної ономастики». – Дніпропетровськ, 1997. – С. 79–80.
78. *Карпенко О.П.* Етимологічна інтерпретація гідронімів з основою **buk-/*vič-* // Ономастика Полісся. – К.: Наукова думка, 1999. – С. 68–77.
79. *Карпенко М.В.* Русская антропонимика. Конспект лекций спецкурса. – Одесса, 1970. – 40 с.
80. *Карпенко Ю.О.* Реестри Війська Запорізького і проблема постановня українських прізвищ // Питання історичної ономастики. – К. : Наукова думка, 1994. – С. 182–201.
81. *Касьпяровіч М.І.* Віцебські краёвы слоўнік (Матыр'ялы). – Віцебск : Заря Запада, 1927. – XIX, 371 с.
82. *Керста Р.Й.* Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування. – К. : Наукова думка, 1984. – 152 с.
83. *Керста Р.Й.* Особові назви, утворені від загальних назв, на означення професії, роду заняття (на матеріалі пам'яток

- української мови XVI ст.) // Питання історії української мови. – К.: Наукова думка, 1970. – С. 141–158.
84. *Киевская старина*.
85. *Книга Київського Підкоморського Суду (1584–1644)*. – К.: Наукова думка, 1991. – 335 с.
86. *Козлова Р.М.* Праслав. **(s)korakъ, *(s)koraka* и их рефлексы в славянских языках // *Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования*. – М.: Наука, 1985. – С. 265–272.
87. *Козлова Р.М.* Некоторые аспекты методики выявления балтизмов в славянских языках // *Bałto-słowiańskie związki językowe*. – Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakł. Narodowy naukowe, 1990. – С. 215–227.
88. *Козлова Р.М.* Славянские континуанты и.-е. **(s)kel-* «гнуть, сгибать; крутить» // *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej*. – Warszawa: Państwowe wydawnictwo im. Ossolińskich, 1991. – 27. – С. 135–138.
89. *Козлова Р.М.* До етимології імені *Аскольдъ* (*Аскольдъ, Оскольдъ*) // *Ономастика України першого тисячоліття нашої ери*. – К.: Наукова думка, 1992. – С. 102–113.
90. *Козлова Р.М.* Структура праславянського слова (праславянське слово в генетическому гнезді). – Гомель, 1997. – 412 с.
91. *Корзонюк М.М.* Матеріали до словника західноволинських говірок // *Українська діалектна лексика*. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 62–267.
92. *Корнилович М.* Огляд народних родових прізвищ на Холмщині й Підляшші // *Етнографічний вісник*. – К.: Вид-во ВУАН, 1926. – Кн. 2. – С. 113–123.
93. *Крамко І.І.* Мясцевы словы адной прынёманскай гаворкі (іменная лексіка) // *З народнага слоўніка*. – Мінск: Навука і тэхніка, 1975. – С. 84–95.
94. *Кременецький земський суд*. Описи актових книг (XVI–XVII ст.). – К.: Наукова думка, 1959. – Вип. 1. – Кн. I–II (1568–1598). – 256 с.
95. *Крипякевич І.* Львівська Русь в першій половині XVI віку // *Записки наукового товариства імені Т. Шевченка*. – Львів, 1907. – В. LXXVII. – С. 77–106; В. LXXVIII. – С. 26–50; В. LXXXIX. – С. 5–51.
96. *Кривіцікі А.А.* У слоўнік Мсціслаўшчыны // *З народнага слоўніка*. – Мінск: Навука і тэхніка, 1975. – С. 119–135.
97. *Кузнецов П.С.* Русская диалектология. – М.: Учпедгиз, 1960. – 184 с.

98. Куркина Л.В. Диалектная структура праславянского языка по данным южнославянской лексики. – Ljubljana, 1992. – 260 с.
99. Лексика Полесья. – М. : Наука, 1968. – 474 с.
100. *Летопись* Екатеринославской губернской ученой архивной комиссии. – Екатеринослав, 1904. – Вып. 1. – 255 с.
101. Лисенко П.С. Словник специфічної лексики правобережної Черкащини // Лексикографічний бюлетень. – К. : Вид-во АН Української РСР, 1958. – Вип. VI. – С. 5–22.
102. Лисенко П.С. Словник діалектної лексики Середнього і Східного Полісся. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – 72 с.
103. Лисенко П.С. Словник поліських говорів. – К. : Наукова думка, 1974. – 260 с.
104. *Лохвицька* ратушна книга другої половини XVII ст. : Збірник актових документів / Підгот. до вид. О.М. Маштабей та ін. – К. : Наукова думка, 1986. – 222 с.
105. *Македонско-русский словарь* / Под ред. Н.И. Толстого. – М. : ГИИНС, 1963. – 574 с.
106. Марусенко Т.А. Матеріали к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов) // Полесье. – М. : Наука, 1968. – С. 206–255.
107. Масенко Л.Т. Українські імена і прізвища. – К. : Т-во «Знання» УРСР, 1980. – 43 с.
108. *Матеріали* для объяснительного Областного словаря вятского говора Н.М. Васнецова. – Вятка : Изд-во Губернской статист. комиссии, 1907. – 357 с.
109. *Матеріали* до історії Галичини (Акти з року 1648–1651) / Зібр. і впоряд. С. Томашевський. – Львів : Вид-во Т-ва ім. Т. Шевченка, 1901. – Т. 1–2.
110. *Матеріали* до словника буковинських говірок. – Чернівці, 1971–1979. – Вип. I–IV.
111. *Матэрыялы* для слоўніка мінска-маладзечанскіх гаворак / Пад рэд. Жыдовіч М.А. – Мінск : Выд-ва БДУ ім. Ў.І. Леніна, 1974–1977. – Вып. I–III.
112. Медвідь С.М. Старополіські антропоформули на східнослов'янському фоні (діахронічний аспект) // Ономастика Полісся. – К., 1999. – С. 91–110.
113. Медвідь-Пахомова С.М. Динаміка української офіційної антропоміформули на східнослов'янському фоні // Українська ономастика. – К., 1998. – С. 115–120.

114. *Медвідь-Пахомова С.М.* Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах. – Ужгород, 1999. – 246 с.
115. *Мельниченко Г.Г.* Краткий ярославский областной словарь. – Ярославль, 1961. – 224 с.
116. *Меркулова В.А.* Украинские этимологии. II (*мерцій, регнути, прятати, смотолока, гобоўдиц'а*) // *Этимология* 1974. – М. : Наука, 1976. – С. 71–73.
117. *Миртов В.* Донской словарь. – Ростов-на-Дону, 1929. – 416 с.
118. *Міжсетнічні зв'язки в українській антропонімії XVII ст.* / Відп. ред. А.П. Непокупний. – К. : Наукова думка, 1989. – 150 с.
119. *Мікратананімія* Беларусі : Матэрыялы / Пад рэд. М.В. Бірылы. – Мінск : Навука і тэхніка, 1974. – 326 с.
120. *Младенов Ст.* Етимологически и правописень речникъ на българския книжовень езикъ. – София : Книгоизд-во Христо Г. Данов, 1941. – 704 с.
121. *Морошкин М.* Славянский именовслов или собрание славянских личных имен в алфавитном порядке. – Спб., 1868. – 213 с.
122. *Морошкин М.Я.* О личных именах у русских славян // *Известия Императорского Археологического общества.* – Спб., 1863. – Т. IV. – Вып. 1–6. – С. 517–533.
123. *Москаленко А.А.* Словник діалектизмів українських говірок Одеської області. – Одеса : Вид-во Одеськ. держ. пед. ін-ту ім. К.Д. Ушинського, 1958. – 78 с.
124. *Народная лексіка.* – Мінск : Навука і тэхніка, 1977. – 386 с.
125. *Народнае слова.* – Мінск : Навука і тэхніка, 1976. – 308 с.
126. *Неділько О.Д.* Антропонимия Северной части Левобережной Украины (вторая половина XVII – первая половина XVIII вв.). – Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – К., 1969. – 30 с.
127. *Неділько О.Д.* Про утворення українських прізвищ // *Українська мова і література в школі.* – 1967. – 9. – С. 19–26.
128. *Никонов В.А.* До фамилий // *Антропонимика.* – М. : Наука, 1970. – С. 83–94.
129. *Никонов В.А.* Северные фамилии // *Этимология* 1978. – М. : Наука, 1980. – С. 134–152.
130. *Никонов В.А.* Из словаря русских фамилий // *Русская речь.* – 1981. – № 3. – С. 144–148.
131. *Никонов В.А.* Отвечаем на вопросы о происхождении русских фамилий // *Русская речь.* – 1983. – № 1. – С. 154–158.
132. *Никонов В.А.* География фамилий. – М. : Наука, 1988. – 191 с.

133. *Никонов В.А.* Словарь русских фамилий. – М. : Школа-пресс, 1993. – 224 с.
134. *Николаєнко З.Г.* Закарпатські прізвища від слів тюркського походження // Доповіді та повідомлення Ужгородського педагогічного інституту. – 1961. – Вип. 7. – С. 63–65.
135. *Николаєнко З.Г.* Морфолого-синтаксичний спосіб творення прізвищ на Закарпатті // Тези доповідей V Міжвузівської республіканської славістичної конференції. – Ужгород, 1962. – С. 42–44.
136. *Німчук В.В.* Українські прізвища з суфіксами -ук, -чук та етимологічно споріднені утворення // Українська діалектологія і ономастика. – К. : Наукова думка, 1964. – С. 194–210.
137. *Німчук В.В.* Українська ономастична термінологія (проект) // Повідомлення української ономастичної комісії. – К., 1966. – Вип. 1. – С. 24–43.
138. *Новгородский областной словарь.* – Новгород : Изд-во Новг. пед. ин-та, 1992–1995. – Вип. 1–12.
139. *Новгородские писцовые книги,* изд. Археографическою комиссиею. – Спб., 1859–1910. – Т. I–VI.
140. *Носович И.И.* Словарь белорусского наречия. – Спб. : ОРЯС, 1870. – 756 с.
141. *Онишкевич М.Й.* Словник бойківських говірок. – К. : Наукова думка, 1984. – Ч. 1–2.
142. *Ономастична картотека* Інституту української мови НАН України.
143. *Опыт областного великорусского словаря,* изданного вторым отделением Императорской АН. – Спб., 1852. – 275 с.
144. *Осташ Р.И.* Украинская антропонимия первой половины XVII века. Мужские личные имена (на материале Реестра Запорожского Войска 1649 г.). – Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Ужгород, 1986. – 16 с.
145. *Осташ Р.И.* До походження прізвищевих назв Реєстру (спроба етимологічного словника) // Реєстр Війська Запорозького 1649 року. – К. : Наукова думка, 1995. – С. 517–568.
146. *Охримович В.* Знадоби до пізнання народних звичаїв і поглядів правних. Розділ 1. Про сільські прізвища // Житте і слово. – Львів, 1895. – Т. III. – С. 302–307.
147. *Паламарчук Л.С.* Словник специфічної лексики говірки с. Мусяївки // Лексикографічний бюлетень. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. – Вип. 6. – С. 22–36.

148. *Памятники*, изданные Кіевскою коміссією для разбора древнихъ актов. – Киев, 1898. – Т. 3; 1899. – Т. 4.
149. *Панцьо С.Є.* Антропонимия давней Лемковщины. – Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Ужгород, 1985. – 22 с.
150. *Панцьо С.Є.* Антропонимія Лемківщини. – Тернопіль : Тернопіль, 1995. – 125 с.
151. *Парасунько В.С.* До питання про походження виразу *байдики бити* // Наукові записки. – К. : Радянська школа, 1963. – Т. XXXIII. – С. 105–109.
152. *Переписні книги 1666 р.* – К., 1933. – 458 с.
153. *Петровский Н.А.* Словарь русских личных имен. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 384 с.
154. *Пиріг П.* Цехова організація ремесла на Чернігівщині у др. пол. XVII ст. // Київська старовина. – 1999. – № 5. – С. 155–163.
155. *Пискунов Ф.* Словарь живого народного, письменного и актового языка русских южан Российской и Австро-Венгерской империи. – К. : Типографія Е.Я. Федорова, 1882. – V, 304 с.
156. *Півторак Г.П.* Формування і діалектна диференціація давньоруської мови. – К. : Наукова думка, 1988. – 209 с.
157. *Подвысоцкий А.* Словарь областного архангельского наречия в его бытовом и этнографическом применении. – Спб. : Издание второго отделения Императорской АН, 1885. – 197 с.
158. *Подольская Н.В.* Словарь русской ономастической терминологии. – М. : Наука, 1978. – 199 с.
159. *Познанская В.Д.* Антропонимия Юго-Восточной Украины. – Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Харьков, 1983. – 20 с.
160. *Попельницька О.* Соціально-історична топографія Києва XVI–XVIII ст. (Воскресенська, Спаська, Набережно-Микільська церковні парафії) // Київська старовина. – 1999. – № 4. – С. 16–26.
161. *Попов К.* Местните имена в Разложко. – София : БАН, 1979. – 182 с.
162. *Псковский* областной словарь. – Ленинград : Изд-во Ленинградского ун-та, 1967–1990. – Вып. 1–8.
163. *Пура Я.О.* Сучасні прізвища Рівненщини. – Рівне, 1989–1990. – Ч. IV–V.
164. *Радлов В.В.* Опыт словаря тюркских наречий. – Спб. : ИАН, 1893–1911. – Т. I–IV.
165. *Рапановіч Я.Н.* Слоўнік назваў населеных пунктаў Брэсцкай вобласці. – Мінск : Навука і тэхніка, 1980. – 176 с.

166. *Рапановіч Я.Н.* Слоўнік назваў населеных пунктаў Віцебскай вобласці. – Мінск : Навука і тэхніка, 1977. – 504 с.
167. *Рапановіч Я.Н.* Слоўнік назваў населеных пунктаў Гомельскай вобласці. – Мінск : Навука і тэхніка, 1986. – 240 с.
168. *Рапановіч Я.Н.* Слоўнік назваў населеных пунктаў Гродзенскай вобласці. – Мінск : Навука і тэхніка, 1982. – 320 с.
169. *Рапановіч Я.Н.* Слоўнік назваў населеных пунктаў Магілёўскай вобласці. – Мінск : Навука і тэхніка, 1983. – 240 с.
170. *Рапановіч Я.Н.* Слоўнік назваў населеных пунктаў Мінскай вобласці. – Мінск : Навука і тэхніка, 1981. – 359 с.
171. *Редько Ю.К.* Довідник українських прізвищ. – К. : Радянська школа, 1969. – 255 с.
172. *Редько Ю.К.* Сучасні українські прізвища. – К. : Наукова думка, 1966. – 214 с.
173. *Ресстр* Війська Запорозького 1649 року. – К. : Наукова думка, 1995. – 588 с.
174. *Речник* на българския език. – София : БАН, 1977–1995. – Т. 1–8.
175. *Речник* на македонскиот јазик. – Скопје, 1961–1966. – Т. I–III.
176. *Речник* српскохрватског књижевног и народног језика. – Београд, 1959–1988. – Књ. I–XIII.
177. *Роспонд С.* Структура и класификация восточнославянских антропонимов // Вопросы языкознания. – 1965. – № 3. – С. 3–21.
178. *Русская диалектология* / Под ред. Л.Л. Касаткина. – М. : Просвещение, 1989. – 224 с.
179. *Сващенко А.О.* Словотвір українських прізвищ (на матеріалі Кролевецької ратушної книги XVII–XVIII ст.) // Тези і автореферати доповідей наукової конференції викладачів філологічних факультетів «Питання літературознавства і мовознавства». – Харків, 1965. – Вип. 1. – С. 70–73.
180. *Севортян Э.В.* Этимологический словарь тюркских языков. – М. : Наука, 1978. – 349 с.
181. *Селищев А.М.* Происхождение русских фамилий, личных имен и прозвищ // Избранные труды. – М. : Просвещение, 1968. – С. 97–129.
182. *Сенив М.И.* Украинская антропонимия XIV–XVIII вв. (женские именованія). – Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Ужгород, 1986. – 16 с.
183. *Сизько А.Т.* Словник діалектної лексики говірок сіл південно-східної Полтавщини. – Дніпропетровськ, 1990. – 99 с.

184. *Сімович В.* Українські чоловічі імення осіб на -но // Збірник комісії для дослідження історії української мови. – К. : Вид-во Всеукраїнської АН, 1931. – Т. 1. – С. 90–97.
185. *Сімович В.* Українські прізвища з хресних імен // Наші дні. – 1943. – Ч. 8. – С. 13–14.
186. *Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П.* Власні імена людей. Словник-довідник. – К. : Наукова думка, 1996. – 263 с.
187. *Словарь* говора деревни Акчим Пермской области. – Пермь, 1984–1990. – Вып. 1–2.
188. *Словарь* древнерусского языка XI–XVI вв. / Гл. ред. Р.И. Аванесов. – М. : Русский язык, 1988–1991. – Т. I–IV.
189. *Словарь* орловских говоров / Науч. ред. Т.Б.Бахвалова. – Орёл, 1989–2000. – 1–11.
190. *Словарь* русских говоров Карелии и сопредельных областей / Гл. ред. А.С. Герд. – Спб. : Изд-во Спб. университета, 1994–1996. – Вып. 1–3.
191. *Словарь* русских говоров на территории Мордовской АССР. – Саранск, 1978–1982. – Вып. 1–3.
192. *Словарь* русских говоров Новосибирской области / Под ред. А.И. Федорова. – Новосибирск : Наука, 1979. – 605 с.
193. *Словарь* русских говоров Приамурья. – М. : Наука, 1983. – 341 с.
194. *Словарь* русских говоров Среднего Урала. – Свердловск : Средне-Уральское Книжное Изд-во, 1962–1988. – Т. 1–7.
195. *Словарь* русских говоров Среднего Урала. Дополнения. – Екатеринбург : Изд-во Уральск. ун-та, 1996. – 580 с.
196. *Словарь* русских донских говоров. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского университета, 1975–1976. – Т. 1–3.
197. *Словарь* русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина и Ф.П. Сороколетова. – Л. : Наука, 1966–2000. – Вып. 1–34.
198. *Словарь* русского языка XI–XVII вв. – М. : Наука, 1975–1996. – Вып. 1–23.
199. *Словарь* русского языка XVIII в. / Под ред. Ю.С. Сорокина. – Л. : Наука, 1985–1997. – Вып. 1–9.
200. *Словарь* современного русского народного говора / Под ред. И.А. Оссоветского. – М. : Наука, 1969. – 611 с.
201. *Словник* гідронімів України. – К. : Наукова думка, 1979. – 780 с.
202. *Словник* староукраїнської мови XIV–XV ст. / Ред. Л.Л. Гумецька та І.М. Керницький. – К. : Наукова думка, 1977–1978. – Т. I–II.

203. *Словник української мови*. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 1–11.
204. *Словник української мови XVI – п. п. XVII ст.* – Львів, 1994–2001. – Вип. 1–8.
205. *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча*. – Мінск : Навука і тэхніка, 1980–1986. – Т. 1–5.
206. *Смолицкая Г.П.* Гидронимия бассейна Оки. – М. : Наука, 1976. – 402 с.
207. *Срезневский И.И.* Материалы для Словаря древнерусского языка. – М. : Книга, 1989. – Т. 1–3.
208. *Степовичъ А.* Замятка о происхождении и склонении малорусскихъ фамилий // Филологические записки. – Воронеж, 1882. – Вып. 6. – С. 1–7.
209. *Стойков С.* Лексиката на банатския говор. – София : БАН, 1968. – 326 с.
210. *Сумцовъ Н.Ф.* Малорусскія фамильня прозванія // Киевская старина. – 1885. – Т. XI. – № 2. – С. 215–228.
211. *Суперанская А.В., Суслова А.В.* Современные русские фамилии. – М. : Наука, 1981. – 175 с.
212. *Сухомлин І.Д.* Из спостережень над етимологією українських прізвищ // Тези доповідей V Міжвузівської республіканської конференції. – Ужгород, 1962. – С. 95–97.
213. *Сухомлин І.Д.* Основы полтавской ономастики. – Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Харьков, 1964. – 20 с.
214. *Сухомлин І.Д.* З історії українських прізвищ // Укр. мова і літ-ра в школі. – 1965. – № 4. – С. 24–29.
215. *Сухомлин І.Д.* Українські прізвиська людей як власні родові назви // Говори і ономастика Наддніпрянщини. – Дніпропетровськ, 1970. – С. 30–59.
216. *Сухомлин І.Д.* Исторична антропонімія // Київське Полісся. – К. : Наукова думка, 1989. – С. 181–189.
217. *Сцяцко П.* Дыялектны слоўнік. – Мінск : Выд-ва БДУ ім. Ў.І. Леніна, 1970. – 183 с.
218. *Сцяшковіч Т.Ф.* Матэрыялы да слоўніка Гродзенскай вобласці. – Мінск : Навука і тэхніка, 1972. – 618 с.
219. *Тарновецкая Л.А.* Становление украинских фамилий Буковинского Поднестровья (на материале ревизских сказок первой половины XIX века). – Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – К., 1990. – 22 с.

220. *Тимченко Є.* Історичний словник українського язика. – Харків – Київ : ДВУ, 1930. – Т. 1. – 528 с.
221. *Ткаченко О.Б.* Українські прізвища з суфіксом -енко та споріднені утворення (питання походження) // Слов'янське мовознавство. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. – Вип. 2. – С. 38–53.
222. *Толстой Н.И.* Сербско-хорватско-русский словарь. – М. : ГИИНС, 1957. – 1167 с.
223. *Торгівля на Україні XIV – середина XVII століття.* Волинь і Наддніпрянина. – К. : Наукова думка, 1990. – 405 с.
224. *Трубачев О.Н.* Из материалов для этимологического словаря фамилий России (Русские фамилии и фамилии, бытующие в России) // Этимология 1966. – М. : Наука, 1968. – С. 3–53.
225. *Трубачев О.Н.* Праславянская ономастика в этимологическом словаре славянских языков, выпуски 1–13 // Этимология, 1985. – М. : Наука, 1988. – С. 3–10.
226. *Тушков Н.М.* Словарь древнерусских личных собственных имен // Записки Отделения русской и славянской археологии Императорского русского археологического общества. – Спб., 1903. – Т. 6. – С. 86–914.
227. *Тураўскі слоўнік.* – Мінск : Навука і тэхніка, 1982–1987. – Т. 1–5.
228. *Українська радянська енциклопедія.* – К. : Гол. ред. УРЕ, 1977–1985. – Т. 1–12.
229. *Українська РСР: Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 р.* – К. : Укрполітвидав, 1947. – 1064 с.
230. *Українська РСР : Адміністративно-територіальний устрій України на 1 січня 1987.* – К. : Гол. ред. УРЕ, 1987. – 504 с.
231. *Українські грамоти XV ст.* – К. : Наукова думка, 1965. – 163 с.
232. *Унбегаун Б.* Русские фамилии. – М. : Прогресс, 1989. – 443 с.
233. *Усціновіч А.К.* Антрапанімія Гродзеншчыны і Брэстчыны. – Мінск : Навука і тэхніка, 1975. – 175 с.
234. *Фаріон І.Д.* Антропоніміяна система Верхньої Наддніпрянини кінця XVIII – початку XIX ст. (прізвищеві назви). – Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Львів, 1996. – 22 с.
235. *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка. – М. : Прогресс, 1964–1973. – Т. I–IV.
236. *Франко І.* Причинки до української ономастики // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – К. : Наукова думка, 1982. – Т. 36. – С. 391–427.

237. Франчук В.Ю. Українські особові назви XVII ст. // Питання ономастики. – К. : Наукова думка, 1965. – С. 252–256.
238. Худащ М.Л. З історії української антропонімії. – К. : Наукова думка, 1977. – 235 с.
239. Худащ М.Л. Украинская антропонимия XIV – начала XIX вв. (мужские именованія). – Автореф. дис. ... д-ра філол. наук. – Ужгород, 1980. – 45 с.
240. Худащ М.Л., Демчук М.О. Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімії утворення). – К. : Наукова думка, 1991. – 266 с.
241. Худащ М.Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів. – К. : Наукова думка, 1995. – 362 с.
242. Цыхун А.П., Цыхун Г.А. Са спецыяльнай лексікі Гродзеншчыны // Народнае слова. – Мінск : Навука і тэхніка, 1976. – С. 249–262.
243. Чабаненко В.А. Словник говірок Нижньої Наддніпряниці. – Запоріжжя, 1992. – Т. 1–4.
244. Чичагов В.К. Из истории русских имен, отчеств и фамилий. – М. : Учпедгиз, 1959. – 127 с.
245. Чучка П.П. Антропонимия Закарпаття. – Автореф. дис. ... докт. філол. наук. – К., 1970. – 42 с.
246. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття (вступ та імена). Конспект лекцій. – Ужгород, 1970. – 102 с.
247. Чучка П.П. Апелятивна лексика у прізвищах українців Закарпаття // Матеріали республіканської наукової конференції «Культура і побут населення українських Карпат». – Ужгород, 1973. – С. 254–261.
248. Чучка П.П. До питання про давність прізвищ у слов'янських народів // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 1978. – № 17. – С. 104–113.
249. Шанский Н.М. Этимологический словарь русского языка. – М. : Изд-во Московского университета, 1963–1982. – Т. I–II.
250. Шаталава Л.Ф. Беларускае дыялектнае слова. – Мінск : Навука і тэхніка, 1975. – 207 с.
251. Шахматов А.А. Изслѣдованіе о двинскихъ грамотахъ XV в. – Спб. : Изд-во ОРЯС, 1903. – Ч. I–II.
252. Шевцова В.А. Антропонимия Среднеднепровского Левобережья Украины (на материале среднеднепровских левобережных памятников второй половины XVII – первой половины XVIII вв.). – Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 1978. – 25 с.

253. *Шило Г.Ф.* Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра. – Львів: Вид-во Львівськ. держ. пед. ін-ту, 1937. – 254 с.
254. *Шнейдер В.* След десяти. – Тель-Авив, 1998. – 490 с.
255. *Шульгач В.П.* Етимологічні замітки з української антропонімії // Мовознавство. – 1994. – № 4–5. – С. 12–18.
256. *Шульгач В.П.* Лексичні архаїзми в топонімії Волинського Полісся // Тези доповідей і повідомлень наукового семінару «Проблеми регіональної ономастики». – К., 1994. – С. 59–60.
257. *Шульгач В.* Про одну малопродуктивну словотвірну модель у слов'янській апелятивній та ономастичній лексиці // Матеріали III-ix наукових читань «Актуальні проблеми українського словотвору». – Івано-Франківськ: Плай, 1995. – С. 152–153.
258. *Шульгач В.П.* Українські етимології. 1–6 // Wiener slavistisches jahrbuch. – Wien, 1995. – Band 41. – P. 175–179.
259. *Шульгач В.П.* Етимологічна інтерпретація деяких поліських прізвищ // Матеріали міжнародної конференції «Полісся: мова, культура, історія». – К., 1996. – С. 177–181.
260. *Шульгач В.П.* Українські етимології. 7–14 // Мовознавство. – 1996. – № 1. – С. 33–37.
261. *Шульгач В.П.* Этимологические этюды по русской исторической антропонимии. 1–5 // Доклады и сообщения шестой российской научно-практической конференции «Российская деревня: история и современность». – М., 1997. – Ч. II. – С. 84–85.
262. *Шульгач В.П.* З української історичної антропонімії (етимологічні етюди) // Щорічні записки з українського мовознавства. – Одеса, 1998. – Вип. 5. – С. 20–24.
263. *Шульгач В.П.* Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). – К., 1998. – 367 с.
264. *Шульгач В.П.* «Реєстр війська Запорозького 1649 р.» як етимологічне джерело // Матеріали міжнародної славістичної конференції пам'яті проф. К.К. Трофимовича. – Львів: Літопис, 1998. – Т. I. – С. 108–114.
265. *Щербак А.М.* Названия домашних и диких животных в тюркских языках // Историческое развитие лексики в тюркских языках. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – С. 82–173.
266. *Щербина В.* К истории малорусских фамильных прозваний // Киевская старина. – 1894. – Т. XLVI. – № 8. – С. 278–282.
267. *Элиасов Л.Е.* Словарь русских говоров Забайкалья. – М.: Наука, 1980. – 471 с.

268. *Этимологический словарь славянских языков: Праoslavянский лексический фонд* / Под ред. О.Н. Трубачёва. – М. : Наука, 1974–2001. – Вып. 1–28.
269. *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы* / Пад рэд. В.Ў. Мартынава. – Мінск : Навука і тэхніка, 1978–1991. – Т. 1–7.
270. *Южнорусскія граматы, зібраныя Владим. Розовымъ*. – К. : Издание ОРЯС, 1917. – Т. I. – 75 с., IX.
271. *Юрчанка Г.Ф. Народнае вытворнае слова. 3 гаворкі Мсціслаўшчыны*. – Мінск : Навука і тэхніка, 1988. – 255 с.
272. *Яворницький Д. Словник української мови*. – Катеринослав : Слово, 1920. – Т. 1. – 408 с.
273. *Янкова Т.С. Дыялектны слоўнік Лоеўшчыны*. – Мінск : Навука і тэхніка, 1982. – 431 с.
274. *Ярославский областной словарь*. – Ярославль, 1981–1991. – Вып. 1–10.
275. *Ястребов В. Малорусские прозвища Херсонской губернии. Этнографический очерк*. – Одесса, 1893. – 17 с.
276. *Arumaa P. Die ostslawischen Gewässernamen mit I-epentheticum: Festschrift für M. Vasmer*. – Berlin, 1956. – 520 s.
277. *Bartoš F. Dialektický slovník moravský*. – Praha : Nákl. České Akademie Císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906. – 566 s.
278. *Beneš J. O českých příjmeních*. – Praha : ČSAV, 1962. – 355 s.
279. *Berneker E. Slavisches etymologisches Wörterbuch*. – Heidelberg : Carl. Winter's Universitätsbuchhandlung, 1908–1913. – Bd I–II.
280. *Bezljaj F. Etimološki slovar slovenskega jezika*. – Ljubljana : SAZU, 1976–1982. – Knj. I–II.
281. *Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego*. – Warszawa : Wiedza Powczechna, 1974. – 805 s.
282. *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický / Sest. F.Št. Kott*. – V Praze : Tisk. a nákl. knihtiskárny Josefa Koláře, 1878–1884. – D. 1–4.
283. *Federowski M. Lud białoruski*. – Warszawa : PAN, 1969. – T. VII. – 419 s.
284. *Gebauer J. Slovník staročeský*. – Praha : ČSAV, 1970. – D. I–II.
285. *Górnowicz H. Dialekt malborski*. – Gdańsk, 1973–1974. – T. II. – Z. 1–2.
286. *Hidronimia Wiaśły. Wykaz nazw w układzie hydrograficznym* / Pod red. P. Zwolińskiego. – Wrocław etc. : PAN, 1965. – Cz. 1. – 466 s.

287. *Historický slovník slovenského jazyka*. – Bratislava : Vyd-o SAV, 1991–1992. – T. I–II.
288. *Hosák L., Šrámek R. Místní jména na Moravě a ve Slezsku*. – Praha : ČSAV, 1979–1980. – T. I–II.
289. *Imenik mesta : Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta u Jugoslaviji*. – Beograd : Izdanje «Službenog lista FNRJ», 1956. – 499 s.
290. *Káral M. Slovenský slovník z literatury aj nářečí*. – Baňská-Bystrica : Nákl. vlastným, 1923.
291. *Karłowicz J. Słownik gwar polskich*. – Kraków : Pol. Akad. umiętn., 1900–1911. – T. 1–6.
292. *Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiedzki W. Słownik języka polskiego*. – Warszawa, 1904–1927. – T. I–VIII.
293. *Leksik prezimena socialistička republika Hrvatske*. – Zagreb : Institut za jezik, 1976. – 772 s.
294. *Lietuvių pavardžių žodynas*. – Vilnius : Mokslas, 1985–1989. – T. I–II.
295. *Linde S. Słownik języka polskiego*. – Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im Ossolińskich, 1854–1860. – T. I–VI.
296. *Machek V. Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*. – Praha : ČSAV, 1957. – 627 s.
297. *Malina I. Slovník nářečí Místřického*. – V Praze : Nákl. České Akademie věd a umění, 1946. – 165 s.
298. *Maretić T. O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba*. – Zagreb: Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, 1886. – Kn. 81–82.
299. *Mayer J., Rospond S. Z badań nad przeszłością dialektu śląskiego*. – Wrocław, 1956. – 116 s.
300. *Miklosich F. Die Bildung der slavischen Personennamen // Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische classe*. – Wien, 1860. – Bd 10. – S. 215–330.
301. *Miklosich F. Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. – Wien, 1886. – 547 s.
302. *Muka E. Słownik dolnoserbskeje řečy a jeje narěcow*. – Moskva : Praha : Nákl. České Akademie věd a umění, 1921–1928. – T. I–III.
303. *Pfuhl Dr. Lužiski serbski slovník*. – Budyšin, 1866. – 1210 s.
304. *Pleteršnik M. Slovensko-nemški slovar*. – Ljubljana : Cankarjeva založba, 1894–1896. – T. I–II.
305. *Profous A., Svoboda J. Místní jména v Čechách : Jejich vznik, původní význam a zmeny*. – ČSAV, 1947–1957. – D. I–IV.

306. *Russisches* geographisches Namenbuch / Berg. von M. Vasmer. – Wiesbaden, 1962–1980. – Bd I–X.
307. *Schlimpert G.* Slavische Personennamen in mittelalterlichen Quellen zur deutschen Geschichte. – Berlin : Akademie-Verlag, 1978. – 271 s.
308. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.* – Warszawa : Nakł. F. Sulimierskiego i W. Walewskiego, 1880–1902. – T. I–XV.
309. *Słownik gwar polskich.* – Wrocław etc. : PAN, 1979–1991. – T. I–IV.
310. *Skok P.* Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. – Zagreb : Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, 1971–1974. – Knj. I–IV.
311. *Sławski F.* Słownik etymologiczny języka polskiego. – Kraków : Towarzystwo Miłośników języka polskiego, 1952–1969. – T. I–III.
312. *Slovník slovenského jazyka.* – Bratislava : Vyd-vo Slovenskej Akadémie vied, 1959–1968. – T. I–VI.
313. *Słownik prasłowiański /* Pod red. F. Sławskiego. – Wrocław etc. : Zakł. Nar. im Ossolińskich, 1974–1980. – T. I–IV.
314. *Słownik staropolski.* – Wrocław etc. : PAN, 1953–1993. – T. I–X.
315. *Słownik staropolskich nazw osobowych.* – Wrocław etc. : PAN, 1965–1985. – T. I–VII.
316. *Spis miejscowości województwa Poznańskiego.* – Poznań, 1922. – 182 s.
317. *Svoboda J.* Staročeská osobní jména a naše příjmení. – Praha : ČSAV, 1964. – 371 s.
318. *Sychta B.* Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej. – Wrocław etc. : PAN, 1967–1976. – T. I–VIII.
319. *Šimundić M.* Nepoznata i manje poznata hrvatska osobna imena IX, X i XI stoljeća // Filologija. – Zagreb : Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, 1982–1983. – Kn. 11. – S. 159–160.
320. *Wójtowicz M.* Древнерусская антропонимия XIV–XV вв. Северо-Восточная Русь. – Poznań : Univ. im. A. Mickiewicza, 1986. – 306 s.
321. *Začasni slovar slovenskih priimkov /* Red. F. Bezlaj. – Ljubljana, 1974. – 723 s.

СКОРОЧЕННЯ НАЗВ МОВ, НАРІЧ І ДІАЛЕКТІВ

астрах. – астраханський
блр. – білоруська
бойк. – бойківський
болг. – болгарська
брест. – брестський
буковин. – буковинський
вл. – верхньолужицька
волзьк. – волзький
волог. – вологодський
галицьк. – галицький
гр. – грецька
д.-р. – давньоруська
донськ. – донський
євр. – єврейська
західноволинськ. – західноволинський
і.-с. – індоєвропейська
калузьк. – калузький
карел. – карельський
карп. – карпатський
кашуб. – кашубська
кирг. – киргизька
крим.-тат. – кримськотатарська
курськ. – курський
лит. – литовський
макед. – македонська

нижньонадн. – нижньонаддніп-
рянський
нл. – нижньолужицька
новг. – новгородський
новосиб. – новосибірський
одеськ. – одеський
оренб. – оренбурзький
півд.-слов. – південнослов'янський
півн.-двін. – північнодвінський
пол. – польська
поліськ. – поліський
полт. – полтавський
псков. – псковський
псл. – праслов'янська
ряз. – рязанський
сарат. – саратовський
серб. – сербська
серб.-луж. – серболужицька
симб. – симбірський
слн. – словенська
слц. – словацька
с.-в.-н. – середньовісньонімецька
ст. блр. – старобілоруська
ст. пол. – старопольська
ст. рос. – староросійська

ст. укр. – староукраїнська
ст. чеськ. – старочеська
схв. – сербохорватська
сх.-сл. – східнослов'янська
тамб. – тамбовський
тат. – татарська
твер. – тверський

тур. – турецька
туров. – туровський
тюркськ. – тюркський
узб. – узбецька
хорв. – хорватська
чеськ. – чеська
яросл. – ярославський

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НОМЕНКАТУРНИХ ТЕРМІНІВ ТА ІНШИХ СЛІВ

бас. – басейн
біолог. – біологічний
бот. – ботанічний
вп. – впадає
геогр. – географічний
губ. – губернія
див. – дивись
діал. – діалектний
др. пол. – друга половина
ентом. – ентомологічний
жарт. – жартівливий
заст. – застарілий
зб. – збірний
згруб. – згрубілий
зоол. – зоологічний
знев. – зневажливий
ін. – інший
ірон. – іронічний
кін. – кінець
кол. – колишній
лайл. – лайливий
м. – місто

мн. – множина
напр. – наприклад
н.е. – наша ера
н.п. – населений пункт
орн. – орнітологічний
перен. – переносний
пор. – порівняй
презирл. – презирливий
присл. – прислів'я
прост. – просторіччя
р. – рік, ріка
р-н – район
с. – село
с-ще – селище
сер. – середина
смт – селище міського типу
сс. – села
ст. – століття
суф. – суфікс
суч. – сучасний
т.с. – те саме
х. – хутір

ПОКАЖЧИК СЛІВ І ОСНОВ

- Ананій 36
Анацкі 36
Анацко 36
Анацкович 35, 126
Андрій 36, 41, 124
Андрос 36, 124
Андросенко 36
Андросов 36
Андросове 36
Андросович 36, 124, 126
Андросюк 36
Андрузький 24
Андрук 41
Андрюк 41
Андрюка 41
Андрюкин 41, 124, 126
Андрюкино 41
Андрюково 41
Андрѣи Ревуть 9
Аньдрушенко 20
Арганист 65
арганисть 66, 125
Арганистов 65, 115, 125,
126
Арменингъ 120
Артемій 36
Артемон 36
Артюх 36
Артюхі 36
Артюхівка 36
Артюхов 37
Артюхове 36
Артюхович 36
Артюховка 37
Артюхово 37
- Бабич 21
Бабичі 15
Бабрыковіч 46
Базановичъ 25
Базангъ 25
байдá 55, 72, 73
байдак 73
байдалá 72
байдзік 72
Байдик 71, 72, 73
байдик 72, 125
Байдики 71
Байдики Малые 71
Байдиков 71
Байдиково 71
Байдиковы 71
Байдикъ 71
байдич 72
Байдичок 71
байдй 73
байдуга 73
бакуня 115
Ба́ла 78
Балабан 18, 73, 74, 76, 77
Балаба́н 73
Балаба́н 74
балаба́н 74
балаба́н 74, 75, 76
балаба́н 76
балаба́нь 74
Балабанівка 76
Балабан'їука 77
Балаба́нівщина 77
Балаба́нов 73, 74, 76
Балаба́нов 74
Балабанова 76, 77
Балаба́нова сад 77
- Балабанова яма 76
Балаба́новая 77
Балабановичи 76
Балаба́новіч 73
Балабановка 76
Балабаново 76
Балабановская 76, 77
Балабановский 95
Балабановщина 76
Балаба́ноу 73
Балаба́нски 74
Балабанцев 74
Балаба́нчев 74
Балаба́нь 73
балаба́нь 74, 76
Балаба́ны 74
балаба́шка 75
Балаба́н 74
балабо́шки 75
балабу́рка 75
балабу́ха 75
балабу́ша 75
Балакири 13
баламудъ 77
Баламу́т 77, 125
баламу́т 77
Баламу́та 77
Баламутівка 77
Баламутов 77
Баламутова 77
Баламу́товичи 77
Баламутовка 77
Баламутово 77
Баламутовъ 77
баламутъ 77
балба́н 67
балба́гухі 67

балбáшки 67
 балбéра 67
 балбérка 67
 балбéря
 балбéс 67
 балбéсина 67
 балбéц 67
 балбéшка 67
 балбóс 68
 балбúк 67
 балбúка 67
 Балда 54
 балдá 55
 Балдич 54, 126
 Балдичи 54
 Балики 16
 Бал(о)- 78
 балобáн 76
 Балобановичи 76
 балобань 76
 Баломир 78
 баломуть 77
 Балосин 78
 балúк 78
 Балúн 78
 балúн 78
 балúнья 78
 Балута 78
 Балута 78
 балута 78
 *балута 125
 Балутенко 78
 балутка 78
 Балутовка 78
 Балутянський 78
 Балух 78
 Балуха 78
 балуха 78
 Балухин 78
 Балúш 78
 Балуш 78
 балуша 78
 Балушкин 78
 Балымат 77
 бáльбуха 67
 Бара(н) 20
 Барáник 72
 Басiстий 66
 Бат-ман 56
 Батуга 56
 батуга 56
 Батутино 56
 бéлбас 67
 Белосток 116
 Белостоцкий 116, 125
 бéльбас 67
 бéльбахи 67
 бéльбухи 67
 Берчак 22
 Белостоцкий 116
 Бйчик 46
 Бiлáн 76
 Бiлéй 87
 Бiлецький 24
 Бiлецькі 13
 Бiлосток 116
 Бiлостоцький 116
 Бóбик 72
 Бобицкий 23
 *Бобр 46
 бобр 56
 Бобрик 46, 125
 бóбрик 46, 47
 бобрик 46
 Бобрикович 13, 46, 126
 Бобрикович 46
 бóбриком 47
 бобрик 46
 Бобровник 17
 Бобруенко 55
 Бобруенко 22, 55
 *Бобруй 55, 56
 *бобруй 56, 125
 Бобруйки 55
 Бобруйск 56
 Бобруйск-Борок 56
 Бóбрык 46
 бóбрык 47
 Бобрыкович 46
 Бобрыкович 46
 Бобрык 46
 Богдан 43
 Бог(о)- 43
 Боговит 43
 Боговитин 22, 43, 124,
 126
 Боговитинович 43
 Боговитиновщина 44
 Боговитинь 43
 Богомил 43
 Богоушь 43
 Богус[лавъ] 43
 Богуф(хв)ал 44
 Богуфалово 44
 Богуфаль 44
 Богухвал 44, 124
 Богухвалы 44
 Богу(ш) 43
 Богуш 20, 42, 43, 125
 Богуш 43
 Богуша 43
 Богушевич 42
 Богушéвич 42, 126
 Богушéвичи 42
 Богушевський 43
 Богушенко 43
 Богуші 43
 Богушівка 43
 Богушко 43
 Богушь 43
 Бокеевич 25
 Бокій 25
 боламуť 77
 Болба 66
 болбá 67
 Болбаи 66
 болбáн 67
 болбáнка 67
 Болбас 13, 66, 67, 125
 Бóлбас 66
 *болбас 66, 67
 Бóлбасаў 66
 Бóлбасеў 66
 Болбаси-Ростоцькі 15
 Болбасівка 66
 Болбасов 66
 Болбасово 66
 Бо(л)бась 66
 Болбась 66
 Болбась-Ростоцькій 66
 Бóлбат 66
 бóлбаткі 67
 Бóлбач 66
 Болбачино 66
 Болбенки 66
 Болбище 66
 Болбора 66
 Болбосъ 66
 Болбусь 66
 Болбут 66
 бóлбут 67
 бóлбыш 67
 Болбыши 66
 Болгаринь 19, 20
 Болда 54
 Болдић 54

- Болеслав 78
 Болобан 21, 73, 74, 76,
 77
 Болóбан 74
 болóбан 74, 75, 76
 болóбан 76
 Болобáнов 73, 74
 Болобановъ 73
 Болобанъ 73
 болобанъ 76
 Болобаны 15, 73
 Болобоченко 66
 Болотовичъ 19, 20
 Болут 78
 Болута 78
 болутин 78
 Болутов 78
 Больбасов 66
 бóльба 67
 Больбич 66
 Бонарь 20
 Бондарь 17
 Борзобогатий 12, 47
 Борзобогатович 47
 Борзобогатый 47
 Борзукъ 23
 Борисенокъ 23
 Борода́й 97
 борода́н 75
 борода́нь 75
 Борода́ч 112
 ботѣти 57
 Ботут 56
 *Ботут(а) 56, 57
 *ботут(а) 56, 57
 Ботутяно 23, 53
 ботѣльый 56
 ботѣти 56
 ботѣю 56
 Боўбель 66
 Боуда 54
 Брильньскѣи 21
 Бруховецкий 20
 брюха́н 75
 Будимир 45
 бу́лба 67
 булбу́н 67
 булбу́шка 67
 Будá 55
 Булыга 20
 бульба 67
 бульба́к 67
- бульбас 67
 бу́льбашка 67
 бу́льбух 67
 бун- 80
 бун'- 80
 бу́на 79
 бунáк 80
 Буне 79
 Бунев 79
 Бунево 79
 бунеть 80
 Бунив 79
 Бунило 79
 Бүни-мир 79
 Бунин 79
 Бунин Колодезь 79
 Бунина 79
 Бунины 79
 Бүни-слав 79
 бунити 80
 бунить 80
 Бунич 79
 Бунів 79
 Бунів Яр 79
 Буңий 79
 буніги 80
 бункало 80
 Бунь 79, 80
 *бунь 125
 Буньо 79
 Буньо 79
 Буньов 79
 Буня 79
 бу́ня 79, 80
 Буняев 79
 буня́к 80
 Буняка 79
 Буняковський 79
 Бутович 21
 Бьлда 54
 *бьлдик 72
 Бѣлоцерковець 20
- Ванюта 41, 124
 Ванютенко 22, 41, 124
 Ванютино 41
 Ванючич 41
 Варг- 120
 Ва́рта 120
 *Варган 119, 120
 *варган 120
- Вартанович 119, 120,
 125, 126
 Вартанян 119
 Вартач 120
 Вартен 119
 Варте́нов 120
 Варти́къ 120
 Вартислав 120
 Ва́рто 120
 Вартоломей 120
 Васю́та 42
 Вахнево 37
 Вахненко 37
 Вахниченко 37
 Вахнівка 37
 Вахнівці 37
 Вахній 37
 Вахно 37
 Вахнович 37
 Вахновичи 37
 Вахново 37
 Вахнюк 37
 Верещáка 19, 20, 108
 Вербский 23
 Верещака 13
 Викиданці 14
 Винникъ 17
 Вишневецькі 15
 вѣйт 106
 Вічістий 64
 Владислав 45
 Водоста́й 116
 водянистий 64
 Воевода 12
 воит 106
 Войтенко 106
 Войтіна 106
 Войтиченко 106
 Войтишин 106
 Войтович 106
 Войтушенко 106
 Войтюк 106
 Войть 106
 воить 106
 Волинець 23
 Волковський 24
 Волковські 13
 Володковичъ 21
 Волочихвіст 118
 Волчкевичи 15
 Ворони 13
 Воронич 21

- Воротникъ 21
 воротный 17
 Воскобійники 47
 Воскобойник 47
 воскобойник 47
 Воскобойникович 47
 Воскобойниковичъ 47
 Воскобойникъ 47
 Воскобойник 47
 Выговъскій 20
 В'іоник 72
- гадзіць 82
 Галчиновски(и) 20
 Ганко 39
 Гарбузи 14
 Гирмановичи 18
 гламаздá 81
 Гламаздино 81
 Гламаздрей 80
 Гламозда 80
 Глебовичи 13
 Глинские 13
 Гломаза 80, 81
 *гломаза 81, 125
 Гломазда 80, 81
 *гломазда 81
 Гломазди 81
 Гломаздино 81
 Гломазды 81
 Гломазино 81
 гломоздá 81
 Глухán 76
 глымыздá 81
 глядáч 59
 Гнилозуб 81
 Гнилокóж 81
 Гнилокишкий 81
 Гнилопузика 81
 *Гнилочеревий 81
 Гнилочеревий 81
 Гнилошкур 81
 Гніламёдаў 81
 Гніларыбаў 81
 Годеслав 81
 годіти 82
 годить 82
 Годута 81, 82
 *годута 81, 125
 Годутишки 81
 Голды(ш) 21
 Головáч 112
- Головэй 87
 Головинські 15
 Головкó 104
 голосистий 64
 Голу(б) 25
 Голу(б)ко 25
 Гончаръ 17
 Гораин 22
 Гордіенки 14
 горлáч 59
 Горлица Велецкии 9
 Горностаевичъ 25
 Горностаи 13
 Горностаи 21, 25
 Гринчук 23
 Губáй 97
 Гулевичі 16
 Гуля́ка 108
- Давидичи 13
 даджьбожь 45
 Дадзибог 44, 124
 *Дажбог 44
 Дажбог 44, 45
 дажбóжий 45
 Даждьбогъ 44
 Дажьбогъ 44
 дажьбожь 45
 даўгамуды 82
 Дахновичі 13
 Дашковичи 13
 девуня 115
 Дедекало 20
 Дедовичи 13
 Дсдовичи-Трипо(л)ские 15
 Довган 76
 Довгошиі 48
 Долгомуд 82
 *долгомуд 82
 Долгоног 82
 Долгопол 82
 Долгорук 82
 долгоушка 48
 Долгошея 48
 долгошея 48
 *Долгошійка 47, 48
 *долгошійка 48
 Долгошійкович 47
 Долгошійковичъ 47
 Долгошия 48, 82
- Домонты-Черкашенины 13
 Доревъскій 20
 Дороголюбъ 116
 Дорогомилъ 116
 Дорогостаи Большие 116
 Дорогостаи Малые 116
 *Дорогостаи 116
 Дорогостайскій 116, 125
 Дорогостайскій 116
 Дохторъ 17
 Древинскій 20
 дристик 68
 Дристиково 68
 Дристино 68
 Дристовко 68
 Дристовка 68
 дристу́н 68
 Дристунов 68
 Дристуново 68
 Дрóздик 46
 Дубинос 70
 Дуботовкъ 21
 Дубяга 20
 Дудинські 15
 Дудиченокъ 23
- Еле(ц) 23
 Еловичі-Букоемскіе 15
 Елортаи 89
 Ельцы 13
- Євникій 36
 Єнакій 36
 Єпімах 38
- Жажковські 15
 Жаславскій 19, 20
 Жеребятгичъ 18
 Жубанистий 64
- Забіяка 108
 Заболоцький 24
 Завадські 15
 Загоровские 15
 Залеська 20
 Заморенки 13
 зáтор 57
 *Затор 57, 125
 зatóра 57
 зatóран 57
 Заторенко 22, 57, 126

- затóрить 57
 зátóрнїк 57
 Заторское 57
 заторь 57
 затóры 57
 зáтра 57
 Захáр 122
 Зеленя 23
 Зенкович 21
 золотистый 64
 Зубáнь 76
 Зубáч 112
 Зубик 72
 Зубрикъ 21
 Зубчак 22
- Иван Кобузсвичъ 9**
 Иваницкие 19
 Иванчук 23
 Ивашеня 23
 Ильяшовськіе-Кутлубан
 15
- Иван 37, 41, 124**
 Иванóта 42, 124
 Ивасóта 42
 Ігнат 16
- Йоган 39**
Йосип 40
Йоськів 22
- кавбухáтый 98
 Кайдашь 82
 Кайда 83
 кáйда 83
 Кайдак 83
 Кайдан 83
 Кайдáнау 83
 Кайданенко 83
 Кайдáнікау 83
 Кайданович 83
 Кайдаш 82, 83, 84
 кайдаш 83
 Кайдашеве 83
 Кайдашенко 83
 Кайдашковая 83
 Кайдашова 83
 Кайдашь 82, 83
 Кайдóу 83
 Калантаевы 88
 Калантаевъ 88
- Калантаевський 89
 Калантаїв 89
 Калантаївка 89
 Калантай 88, 89
 калбáн 98
 Калбáска 95
 Калбáскі 95
 Калбáскін 95
 калбáтина 98
 калбóска 96
 кáлда 83
 Калдáеу 83
 калдáш 83
 Калдѣшев 83
 калдѣх 83
 калдѣш 83
 калобáка 61
 Каменецкий 18
 Капусты 13
 капыл 50
 Капылóу 50
 Капылénка 50
 Капылéc 50
 Карак 90
 кáрак 91
 Карака 89, 90
 Карáка 90
 каракáтий 90, 91
 карáки 90
 караки 90
 Каракина 90
 Каракова 90
 Караково 90
 Караковская 90
 Каракóу 90
 карамель 152
 Карач 58, 84, 85, 86, 117
 Карáч 84
 карáч 58, 84, 85, 86
 карáч 85
 карáча 58, 85
 карача 84
 Карачáн 84
 карáч'е 85
 Карачев 84, 116
 Карáчев 84, 85
 Карачева 84, 116
 Карáчевецъ 84
 Карачево 116
 Карачевск 84
 Карачевский 84, 85
 Карачей 84
- Караченець 84
 Карачénков 84
 Караченців 84
 Караченцов 84
 Карачинов 84
 карáчі 85
 Карачій 84
 Карачка 84
 Карачов 116, 117
 Карáчов 84, 85
 Карачовский 116, 117, 125
 Карачом 84
 Карачун 84
 Карачун 84, 85
 карачун 58, 90
 карачун 85, 86
 Карачунський 84
 карачы 85
 карачь 84
 Карбуш 86, 87
 кáрбуш 86
 Карбушево 86
 карбушóк 86
 *Кармал 48, 49
 Кармал 48
 *кармал 49
 Кармала 48
 Кармалович 48, 50
 Кармаловичъ 48
 Кармалига 48
 Кармалита 48
 Кармаліт 48
 Кармалюк 48, 49
 Кармелин 49
 Кáрмелин 49
 Кармелин 49
 Кармелюк 48, 49
 Кармель 49
 кармель 49
 Кармеляпи 49
 Карпач 91
 карпáч 92
 Карпачевская 92
 Карпаченки 92
 Карпачёв 91
 Карпачі 91
 Карпачóу 91
 карпачы 92
 Карсáк 93
 карсак 93, 94
 Карсакóу 93
 каряка 91

Каряка 90
 Карякин 90
 Каўбáска 95
 Каўбáскі 95
 каўбáтгый 98
 Качани 14
 Кезыничъ 25
 Кезя 25
 келбáска 96
 Келбаски 95
 Керд- 102
 *Кердан 117
 *Керданов 117
 Кердановский 117
 Кердановскій 117
 Кердей 87
 керпáч 92
 Кивличи Бра-
 жи(н)ские 15
 Кика 59, 60
 Кíка 59
 кíка 60
 Кикин 59
 Кикíна 59, 60
 Кикино 60
 Килбáска 95
 кирбúша 86
 кирбúшка 86
 Кирд- 102
 Кирда 87
 кíрда 102
 Кирдан 102
 Кирдани 101
 Кирдань 102
 кирдáтий 52, 87
 Кирдеевичъ 87
 Кирдеенко 87
 Кирдей 87, 88
 *кирдей 87, 88, 125
 Кирдейки 87
 кирдíчка 52, 87, 111
 кирдувáтий 52, 87
 кирдýмный 87
 Кирдѣвичъ 87
 Кирдѣй-Мнишинскій 87
 кíрдя 87
 Кирпач 92
 Кирпонос 70
 кич 60
 Кича 59, 60, 125
 Кйча 59
 кйча 60
 кичá 60
 Кичаѳ 60
 Кичан 59
 Кичана 59
 Кичанов 59
 Кйче 59
 киче 60
 Кичев 60
 Киченки 60
 Киченко 60
 Кичик 59
 кичик 60
 Кичыл 59
 Кичин 22, 59, 126
 Кичинко 59
 Кйчино 60
 Кичинци 60
 Кичий 59
 Кйчка 59
 Кичук 60
 Кичула 59
 Кйћа 59
 кйћа 61
 Кйћанов 59
 Кйћановић 59
 Кићанскū 59
 Кíзлик 46, 72
 кíлбáска 96
 кíлбáскі 96
 Кíрдейка 88
 Кíрдейкiс 88
 Кíрдзэй 87
 Кíрдзэйка 87
 Кíрдеюс 88
 кíрдýпель 87
 Кíрмель 49
 кíрпач 92
 Кíрта 95
 Кíч 59
 Кíченко 59
 Кíчкó 59
 Кíчук 59
 Кíчык 59
 Климчич 21
 Кмитичи 13
 Кобизевичи 24
 Кобýлко 104
 Коваль 17
 коваль 17
 кóвба 97
 ковбаѳ 97
 ковбáй 97
 ковбáйна 97
 ковбáсити 97
 ковбáситься 97
 Ковбаска 95
 Ковбáска 95
 ковбáска 96
 ковбáски 96
 ковбéнити 97
 кóвбля 97
 кóвблятися 97
 кóвбок 97
 ковдош 83
 Козаковичи 19
 Козигорскі 13
 Козинскі 15
 Козлán 76
 Койда 83
 Койдан 83
 Койдашъ 83
 кóйдош 83
 Колбаева 97
 Колбаевич 97
 Колбаевичи 97
 Колбаевський 97
 Колбаки 98
 колбán 98
 колбаса 96
 Колбаска 95
 колбáска 96
 Колбаско 95
 *Колдаш 83
 колдáш 83
 колдýх 83
 колдýш 83
 Колесник 13
 Колесникъ 17
 Коледа 21
 колибáка 61
 Коллонтай 89
 Кол(л)онтай 88
 *колобака 61
 колобáка 61
 Колодезские 18
 Колонтаев 88, 89
 Колонтаева 89
 Колонтаевка 89
 Колонтаево 89
 Колонтаевъ 88
 Колонтаѳв 89
 Колонтай 88, 89, 115, 125
 колонтай 125
 колобáкаться 61

Колюбакин 61, 100
 конда́ш 83
 ко́пеле 50, 51
 Копелёв 50
 Копелов 50
 Копил 50, 125
 ко́пил 50
 копи́л 50
 ко́пи́ле 50
 копи́ла 50
 копи́ле 50
 ко́пи́ле 50
 Копиленко 50
 Копилецъ 50
 Копили 50
 Копилів 50
 ко́пило 50, 51
 копи́ло 51
 Копилович 50
 Копиловъ 50
 Копилченко 50
 Копыл 50
 копы́л 50
 Копылево 50
 Копылов 50
 копыль 50
 Копыльы 50
 Копыльы 50
 Копытковъ 22
 ко́рак 90, 91
 корáк 91
 корáк 91
 Корака 89, 91
 *Корака 90
 Корака 90
 Кораки 90
 Ко́р'акино 90
 Коракив 90
 Кораков 90
 *Корач 85
 Корач 58, 84
 *корач 85
 корáч 85
 Корáч 84
 корáч 85
 корáча 85
 Корáһ 58, 84
 Кбрáһ 58
 корáһ 85
 Корáһевиһ 58
 Кораченко 22, 57
 Корачинский 58
 корачу́н 58, 86
 *Корбуш 86
 *корбуш 86, 125
 Корбуши 86
 ко́рбушка 86
 ко́рбушки 86
 Корд- 102
 корда́ки 88
 корда́ки 88
 Кордан 102
 Ко́рдан 102
 Кордиш 51, 52
 Ко́рдиш 51
 *кордиш 52, 125
 Кордишев 51
 Кордишевич 51, 126
 Кордишів 51
 Кордишівка 51
 Кордишовое 51
 Кордыш 20, 51
 Кордышев 51
 Кордышевичъ 21, 51
 Кордышевка 51
 Кордышевое 51
 Кордышъ 51
 Кормала Старая 48
 Кормэлница 49
 короді́тися 88
 корочун 85
 Корпач 91, 92
 корпа́ч 92, 125
 Корпачева 92
 Корпачево 92
 корпа́чка 92
 корс 93
 корса 93
 Корсак 92, 93, 94
 Ко́рсак 93
 Корса́к 93
 корсак 93
 Корсаки 93
 корсаки 94
 Корсаков 92, 93
 Корса́ков 93
 Корсако́в 93
 Корса́ковичи 93
 Корсаковичъ 92
 Корсаково 93
 Ко́рсакоу 93
 Корсаковы 93
 Корсакъ 93
 корсоногий 93, 94
 Корта 94, 95
 *корта 125
 корта 94
 Корте 94
 Кортев 94
 Ко́рто 94
 Ко́ртовка 94
 Коряк 90
 коря́к 91
 Коряка 90
 коря́ка 90, 91
 коряка 91
 Корякин 90
 Корякин 90
 Коракив 90
 Коряков 90
 Коряковцев 90
 Кость 16
 коу́бай 97
 Кошерськ 24
 Кошерський 24
 Кошерські 24
 Кравецъ 17
 кравецъ 17
 Красовські 16
 красуня 115
 Криводрист 68
 *криводрист 68
 Криводристов 68
 Криводрыстръ 68
 Кривоніс 70
 Кривопуск 68
 Кривопускъ 17
 кривуня 115
 Криницькі 24
 Криничі 24
 Крыводрыстовъ 68
 *куб- 97, 100
 Кубаева 97
 Кубаеўскі 97
 Кубаївка 97
 Куба́й 97
 куба́й 97
 Кубайов 97
 Кубайчук 97
 Кубáска 95
 кубя́ка 100
 Кудл- 53
 Кудла 52
 кудла 52
 Кудлаевичъ 52
 Кудлаеу 53

Кудлаёў 53
 Кудлаевич 52
 Кудлаевський 53
 Кудлаенко 53
 Кудла́й 53, 125
 кудла́й 52
 Кудлак 53
 кудла́нь 52
 Кудласевич 53
 Кудласе́вич 53
 Кудлатий 53
 Кудла́ч 53
 Кудлач 53
 кудла́ч 52
 Кудлаченко 53
 Кудлачо́ў 53
 Кудленко 53
 Кудлик 53
 Кудлина 53
 Кудлич 53
 кудлїй 52
 кудло́ 52
 Кудловський 53
 Кудляк 53
 Кудъла 52
 *Кукта 103
 ку́кта 103
 кукта́ 103
 куланта́й 89
 Кулбаева 96
 *кулбай 96, 97, 125
 Кулбака 96
 кулбака 99
 Кулбакова 98
 Кулбаска 95, 96
 *кулбаска 96
 Кулбаченко 96, 98
 Кулбаченко 98
 Кулебака 61
 кулеба́ка 61
 кулеба́ка 61
 Кулебакин 61, 100
 кулеб'я́ка 61
 Кулебяка 100
 кулебя́ка 61
 Кулебякин Хутор 61
 Кулебякино 61
 Кулибака 100
 кулунта́й 89
 Ку́льба 96
 Кульбаева Мураса 96
 Кульбай 96, 97, 98
 Кульбайович 96
 кульба́к 99
 Кульбак 98
 Кульбака 96, 98, 100
 Кульба́ка 96, 98
 кульбака 98, 99, 125
 кульба́ка 98, 99
 Кульбаки 98
 Кульба́ки 98
 Кульбаки́ 98
 кульбаки́ 99
 Кульба́кин 96, 98, 99
 Кульбакино 98
 Кульба́кины 99
 Кульба́кин 96, 98
 Кульбаковский 98
 кульба́стий 99
 ку́льбатиса(и) 99
 Кульба́цкі 96, 98
 *Кульбач 96
 Кульба́чипо 96, 98
 Кульбачинський 98
 *Кульбаш 96
 Кульбашево 96
 Кульбе́й 96
 Кульбин 96
 Ку́льбікаў 96
 Кульби́н 96
 Кульбяно́к 96
 Кулюбака 61
 Кулюбакин 61
 Кулюбакинъ 61
 куляб'я́ка 61
 куп 101
 Купа 100, 101
 Ку́па 100
 ку́па 100, 101
 купа 101
 Ку́пин 100
 Купин 100
 Купино 100
 Купи́нский 100
 Ку́пичи 100
 Купиш 100
 Купи́нські 100
 Купка 100
 ку́пка 101
 Купки 100
 Ку́по 100
 Ку́пов 100
 Купренко́ 23
 Купь 100
 Куп'як 100
 ку́рбушка 87
 Курда́ 101
 курда 88, 102, 111
 курда́ 88, 102
 Курдан 101, 102
 Курда́н 101
 курда́н 101
 *курдан 125
 Курда́нов 101
 Курдановський 101
 Курдань 101, 117
 Курдань 101
 ку́рдаться 88
 курда́ты 52, 88
 курде́ба 88
 ку́рдик 52, 88, 102
 Курдин 101
 Курдицький 101
 Курдиш 52
 Курдов 101
 курду́ гнуць 102
 Курду́к 101
 курду́па 88
 курду́пель 88
 курду́пник 88
 курду́пы 88
 курду́пый 88
 курди́обка 88
 курди́ок 52, 88, 102
 Курмель 49
 курмель 49
 Курмялёў 49
 Курта 94
 Ку́рта 94, 95
 Ку́рта 95
 Ку́рта 95
 курта 95
 ку́рта 95
 Ку́ртаў 95
 Курти 94
 Куртин 94, 95
 Курти́вка 95
 Курто 95
 Куртов 94
 Курты 95
 Курцевичи 19
 Курцевичі 13
 Ку́рцін 95
 Кухта 102, 103
 Ку́хта 102

- кўхта 103
 Кўхтев 103
 Кухтенко 102
 Кухтенков 103
 Кухтї 103
 Кухтик 102
 Кухтин 103
 Кухтин Наволок 103
 Кухтина 103
 Кухтино 103
 Кухтинов 103
 Кухтичев 103
 Кўхтичи 103
 Кухтїй 102
 Кўхтьо 103
 Кухтюк 102
 Кухтян 102
 Кўхцік 102
 Кўхцікаў 102
 Кухцінскі 102
 Куца́н 76
 Кучковичи 13
 Кушнарёв 54
 Кўшнер 53
 кушнер 53
 кушнёр 53
 Кушнерёв 54
 Кушнеревич 53
 Кушнеревичъ 53
 Кушнероў 54
 Кушнеръ 53
 Кушнёрьк 54
 Кушнёрик 53
 кушнір 53
 Кушніров 54
 Кушнірь 53
 Кушнір 53
 кушнір 53, 125
 Кушнірёнко 53
 Кушнірович 53, 115, 125, 126
 Кушнірук 53
 Кушнірчук 53–54
 Кушнірюк 53
 кушнѣрь 53
 Кушнярёвич 54
 Кушнярёнка 54
 Кушънеръ 17
 Кърпачев 91
 кька 60
 Лабунские 19
 Лавренский 20
 Лазар 37, 124
 Лазар 37
 Лазур 37
 Лазурёнко 37
 Лазурин 37
 Лазу́рівський 37
 Лазурки 37
 Лазуркин 37
 Лазуркін 37
 Лазурко 37, 124
 Лазуркович 37, 124
 Лазу́рський 37
 Лазу́рька 37
 *Лазуря 37
 Лантвойт 106
 Ласки 13
 Лаш 21
 Лаци 13
 Лешовіш 22
 Легостай 116
 Лемеши 13
 Ленковичі 13
 Лемеш 20
 Лецевичи 19
 Лецевя(т) 23
 Лизигемба 103, 104
 Лизогуб 103
 Лизогубенко 103
 Лизогубівка 104
 Лизогу́бов 104
 Лизогубова 104
 Лизогубова Слобода 104
 Лизогубовка 104
 Лизогубовский 104
 Лиса́н 76
 Лобач 112
 Логвин 121
 Логин 121
 логін 121
 Логинів 120, 121, 125
 Логін'іу 121
 Логинов 121
 Логинов 121
 Логинов 120
 Логинь 121
 Логін 121
 Логінаў 121
 Лонгин 121
 Лонгин 121
 Луд 54
 луд 54
 лўд 54
 Луд(а) 54, 125
 Луда 54
 луда 54
 лудá 54
 Лудев 54
 Лудзін 54
 Лудилов 54
 Лудин 54
 Лудина Гора 54
 Лудино 54
 Лудичи 54
 Лудков 54
 Лудов 54
 Лудовець 54
 Лудович 54, 126
 Лудовичъ 54
 Лудово 54
 лудыи 54
 Љўтомір 117
 Луцькі 16
 Лучникъ 17
 Лучовский 20
 лучъникъ 17
 Люгинъ Небогатыи 9
 Лютомир 117
 Лютомир 117
 Лютомира 117
 Лютомирский 117, 125
 Лютомирский 117
 Лясунинъ 22
 Малышенокъ 23
 Мариничі 14
 Ма(р)ко(в)я 23
 Маркута 42
 Ма(р)шало(в) 22
 Матвей 42
 Матвій 42, 124
 Матута 42
 Махневич 38
 Махненко 38
 Махник 38
 Махницький 38
 Махнівка 38, 117
 Махнівці 38
 Махно 38, 117, 124
 Махнов 38, 117
 Махновець 38
 Махновецький 38
 Махнович 38, 124

- Ма́хновичи 38
 Махновский 117, 125
 Мацак 42
 Мацейко 42
 Маценко 42
 Мацик 42
 Мацина 42
 Мацко 42
 Мацула 42
 Мацура 42
 Мацутовка 42
 Мацута 41
 Мацу́ты 42
 Маць 42
 Ма́цьків 42
 Мацько́ 42
 Мацюк 42
 Мацюта 41
 *Мачуд(а) 68
 *мачуд(а) 68
 Мачудов 68, 126
 Мачула́ 104
 мачу́ла 104
 Меджибіж 44
 *Межибог 44
 Межибож 44, 124
 Межимир 44
 *Межинос 70
 Межиносович 70
 *Мезок 118
 Мезоцкий 117
 Мезоцкіи 117
 Мезоч 117, 118
 Мезоч-ский 117
 Мезочъ 117
 Мелетій 38
 Мелешенко 38
 Мелешки 38
 Мелешків 38
 Мелешківка 38
 Мелешко 38
 Мелешкович 38
 Мелешко́вичи 38
 Мелешковичъ 38
 Мелещенко 38
 Мельникъ 17
 Микитѣй 87
 Мислибог 45
 Миткович 15
 Митковичи 15
 Мізоч 118
 Мовча́н 76
 мовчу́ня 115
 Молибоговичи 13
 Мордас 58, 125
 морда́с 58
 Мордасенко 13, 22, 58
 Мордасенко 58
 Морда́сів 58
 Мордасов 58
 Мордасова 58
 Мордасово 58
 Мордасъ 58
 Мордасьі 58
 морда́сы 58, 59
 Мордук 23
 Морозовичи 13
 Мочула 104
 Мочу́лка 104
 *мочу́лка 104
 Мочулка Большая 104
 Мочулка Малая 104
 Мочу́лки 104
 Мочулки 104
 Мочу́лко 104
 муд 82
 му́да 82
 му́дак 82
 Мудево 82
 Муди 82
 Мудік 82
 Му́до 82
 му́дь 82
 му́дьо 82
 му́дьо 22
 Муців 22
 мягкозуб 105
 Мяккогуб 105
 Мякогуб 105
 *Мякогуб 105
 Наум 39, 40
 Немировичи 13
 неха́р 122
 неха́ра 122
 неха́рь 122
 Немирич 13, 20
 Облазницкие 15
 Образцовъ 19, 20
 Огнистый 64
 Олехновичи 19
 Ольговичи 13
 Онакій 36
 Онац 36
 Онацко 36
 Оранский 12
 Органист 65, 66
 органи́ст 66
 органи́ста 66
 органи́сть 66
 Органи́стенко 66
 Органи́стий 66
 Оременинь 120
 Орищенко 22
 Орменинь 120
 Остиковичъ 25
 Остикъ 25
 Острозский 13
 Охріменки 14
 Палчиковичъ 25
 Палчикъ 25
 Панкевич 39
 Панків 39
 Панківка 39
 Панко 18, 39, 124
 Панков 39
 Панкович 39, 124, 126
 Панковичъ 39
 Пантелеймон 39, 124
 Панюта 42
 Пархута 42
 Пастухъ 17
 пасть на́ корач (о́ ко-
 рач) 85
 пасть на́ корачу 85
 Пашкевичі 13
 Пашковъ 22
 Перістий 64
 Печибок 118
 *Печигост 118
 Печигости 118
 Печифостскій 118
 *Печихвост 118
 Печихвости 118
 Печихвостский 118, 125
 Печихвостскій 118
 Пе(л)лча 23
 Пивовар 105
 пивова́р 105
 Пивоваренко 105
 Пивова́ров 105
 Пивоварово 105
 Пивоварський 105
 Пивоварчук 105
 Пивоваръ 105

- Пирченя 23
 Пискунъ 21
 Піваваронак 105
 Піваварські 105
 Піваварчак 105
 Півавэрчык 105
 пласуныя 115
 плотникъ 17
 Подгасцкіе 19
 Подгасцкий 23
 Поздняки 15
 покўльбити 99
 Положихвост 118
 Полупаненко 22
 Порицькі 15
 Прокіп 39
 Проскуры 13
 Процкевич 39
 Процько 39
 Процька 39
 Процьки 39
 Процьківка 39
 Процькó 39
 пугáч 59
 Пузына 19, 20
 Пуст- 107
 пуст- 106, 107
 пустий 106, 107
 Пустовар 107
 Пустовій 107
 Пустовійт 105
 Пустовійти 106
 Пустовійтівка 106
 Пустовійтове 106
 Пустовіт 106
 Пустовіти 106
 Пустовоить 105
 Пустовоит 105, 106, 107
 *пустовоит 107
 Пустовойта 105
 Пустовойтенко 105
 Пустовойти 105
 Пустовойтов 105
 Пустовойтовка 105
 Пустовойтово 105
 Пустовойтовський 105
 Пустовойченко 105
 Пустогвар 107
 пустодóмок 106
 пустоко́рм 106
 Пустолука 107
 Пустомлиниченко 107
- пустосвáт 106
 Пусточван 107
 пустый 106
 пусть 106
 Путята 20
 Пушкаръ 17
 пушкаръ 17
 Пѣшкевичъ 25
 Пѣшко 25
- Ра-бўн 79
 Равякоў 108
 Радион 69
 Радогост 118
 Радогость 118
 Радогоща 118
 Радогоський 118
 Радут 69
 Радута 69
 Радутин 69
 Радутин 69
 Радутин 69
 Радутин 69
 Радутинов 69
 Радутини 69
 Радутини 69
 Радутний 69
 Раўтовіч 107
 рвач 59
 рéва 108
 рéва 59, 108
 Реваков 108
 Реваченко 59
 ревити 59, 108
 реву́н 59, 108
 реву́нець 108
 Ревут 107
 Ревута 107, 108
 ре́вута 108
 ре́вута 108
 *ревута 125
 Ревутов 107
 Ревутово 108
 Ревутченко 107
 Ревуть 107
 реву́ха 107
 Ревуцкое 107
 Ревуцький 107
 реву́ша 108
 ревяк 108
 Ревяка 108
 *ревяка 108, 125
 Ревякі 108
 Ревякин 108
- Ревякина 108
 Рев'якине 108
 Ревякино 108
 Ревятичи 108
 Ревятичь 108
 Ревяч 59
 *ревяч 59
 Ревяченко 59, 126
 Ревячино 59
 Ревячка 59
 Редченя 23
 Реут 107
 Реутов 107
 Реутово 108
 Ревоуть 107
 Риболов 55
 риболов 55
 Риболович 55
 Ринів 22
 Ро-бўн 79
 Рогайло 19, 20, 25
 Рогайловскій 25
 Рогатинці 16
 Рогáч 112
 Родислав 69
 Родка 21
 Родкевич 13
 Родки 18
 *Родут(а) 69
 *Родутенко 69
 Родутенков 69
 Родутенковъ 69
 родіючий 70
 родіючий 70
 Рож(н)кувь 22, 25
 Рож(н)ча(т) 23, 25
 рубáч 59
 Ружинські 15
 Русинъ 19, 20
 Рыбалово 55
 Рыболовичъ 55
 Рыболовъ 55
 рыболовъ 17
 Рымаръ 17
 Рэут 107
 Рэут 107
 Рэўтовіч 107
 Рэўцкі 107
- Сангушки 24
 Сангушко 20, 24
 Сапґа 12

- Сватковичи-Хреницькіє 15
 Сватувенокъ 23
 Свентослав 118
 Свентославский 118
 Свентославский 118
 Свяцький 20
 Севруки 13
 секач 59
 Семашки 13
 Семен 40
 Семеняк 22
 *Семибок 109
 Семибоков 109
 Семигляд 109
 *семигляд 109
 Семиглядъ 109
 Семигн 109
 Семиразум 109
 Семиряд 109
 семисёл 109
 Семистрок 109
 Семихвост 109
 Семіжон 109
 Семко 40
 Сенськіє 13
 Сенюта 25, 42
 Сенютигъ 25
 Семашко Єлифановичъ 9
 Сенковичи 15
 Сераковски(и) 20
 сім 109
 Скор- 109
 скора̇к 91
 Скоран 109
 Скорау 109
 Скораен 109
 Скорив 109
 Скорик 109
 Скориков 109
 Скориков 109
 Скорил 109
 Скорич 109
 Скоричев 109
 Скорко 109
 Скоробагатий 47
 Скоробагатый 47
 Скоромир 109
 Скорук 109
 Скорута 109, 110
 *скорута 109, 125
 Скорок 109
 Скораын 109
 Скорунау 109
 Скорыня 109
 Скорюк 109
 скорючить 110
 Скорятин 109
 Скоряк 109
 Служка 25
 Служки 13
 Служчичъ 25
 Сокирко 104
 Солтановичъ 21
 Ставецкіє 19
 Станюта 42
 Старовойт 106
 Стахей 20
 Стриб- 70
 Стриб 70
 Стрибайлї 70
 Стрибайлівська 70
 Стрибайло 70
 стрїбалка 70
 стрибати 70
 стрибач 59, 70
 Стрибиль 70
 стрибкий 70
 Стриблев 70, 126
 *Стрибль 70
 *стрибль 70
 стрибнути 70
 стрибун 70
 Стрибы 70
 Стрибыль 70
 Стрижевский 23
 стрїбалкі 70
 Стрыбель 70
 Стрыбуль 70
 Стрыбульські 70
 стрыбуляць 70
 стрыбутнїйши 70
 Стрыбыл 70
 Стрыбы(л) 70
 Сулимовська 20
 Супруненко 22
 Сурин 13
 Сурины 13, 19
 Сухомлини 14
 Сухомуд 82
 Сухонос 70
 Та(р)ло 20
 Татариневичи 18
 Ти(м)ча 23
 Тиша-Быковский 13
 Тиши-Быковские 15
 Тишкевич 20
 Толстойт 106
 Третяк 21
 Туровець 23
 Турунтай 89
 Тучапські 16
 Тышкевичи 13
 Тяпинский 24
 узорысты 64
 урочистий 64
 Урустай 89
 Усик 72
 Федор 42
 Федута 42
 Фенюта 42
 Феодорович 21
 Фїрс 40
 Фурс 40
 Халецкіє 13
 Ханка 39
 Ханкевич 39, 124
 Ханкевича Цна 39
 Ханкевичъ 39
 Ханко 39
 Хар 121, 122, 123
 Харá 121
 *хар 122, 123
 харабонїца 123
 харапунтний 123
 Харевичевий 121
 Харевичевський 121
 Харевичи 121
 Харевичів 121
 Харенко 122
 Харечко 122
 Хариков 122
 Харин 122
 Харина 122
 Харина 122
 Харино 122
 Харинов 122
 Харинова 122
 Харисим 122
 харїсто 123
 харїти 123
 харїти 122

- харі́тися 123
 Харито́н 122
 хари́ть 123
 хари́ться 123
 Ха́риш 122
 Ха́рив 122
 Харі́вка 122
 Харко́ 122
 хари́ний 123
 хари́ність 123
 Харович 121, 125, 126
 Хару́к 122
 Харуни́в 122
 Хару́сь 122
 Харэ́віч 121
 Ха́рыч 122
 Ха́рыш 122
 Ха́ря 121, 122
 Ха́ря 122
 хаце́ць 110
 Хаця́н 110
 Химко 40
 хист 65
 хист(а) 64
 хіста 65
 хиста́ть 65
 Хисте́цький Бор 65
 хисті́ти 65
 хисткі́й 65
 хистный 65
 хисту́н 65
 хисту́ха 65
 хисть 65
 хіст 65
 хіста́цца 65
 хісткі́й 65
 хістџ́ 65
 Хмелі́ 16
 Ходика 24
 Ходики 16, 24
 Хоризван 20
 хорсак 93
 Хотен 110
 Хотён 110
 хотён 110
 хотёня 110
 хотёть 110
 Хотимир 45
 Хотя́н 110
 Хо́тин 110
 хоті́ти 110
 хотны́й 110
 Хоту́н 110
 *Хотута 110
 Хотя́н 110
 хотя́чий 110
 Хоце́во 110
 Хоци́ха 110
 Хоцунь 110
 Хоцута 110
 *хоцута 125
 хо́щочи 110
 хочий 110
 Хочу́тино 110
 Хочу́ты 110
 Хур 40
 Хурнаум 39
 Хурнаумович 39
 Хурс 39, 40
 Хурснаумович 40
 Цимбалі́ст 66
 Цимбалі́ст(а) 66
 Цимбалі́ст(ий) 66
 Цоуприкоу́вь 22
 Чаки́рда 110
 Чачора 62
 *Чеки́рда 111
 Чеки́рда 111
 Ческу́рда 111
 Чемер 119
 че́мер 62
 Чемерешени́нь 61
 Чемерин 119
 Чемеринский 119
 *Чемериш 62
 *Чемеришени́я 62
 Чемеришени́н 61
 Чемеришени́нь 61
 Чемеришник 62
 Чемерь 119
 Чербиково 71
 Чербовичи 71
 Чербомыслово 71
 Черевче́й 16
 черёмный 112
 черёмый 112
 Черма 112
 *Чермит 112
 *чермит 112, 125
 че́рмный 112
 Чечеренко 62
 Чечерино 63
 Чечёровка 63
 Чечёрск 63
 Чечора 62
 Чечырка 62
 Чики́рда 110, 111
 Чиче́рин 62
 Чичеринда 62
 Чичерино 63
 *чичерка 125
 Чй́черов 62
 Чичерово 63
 *Чичерха 62
 *Чичерша 62
 Чичершин 62, 126
 Чичершинь 62
 чй́черы 62
 чичй́рочка 62
 Чоботарь 17
 Чорб- 71
 Чорба 63, 71, 111
 чо́рба 71, 111
 Чорбай 71, 111
 Чорбанчин 111
 Чорбанчинь 111
 *Чорбач 112
 Чорбач 111
 *чорбач 111, 125
 Чорбачь 71, 111
 Чорбин 71, 111
 Чорбина 71, 111
 Чорбі́вка 71, 111
 Чорбо́ва Балка 111
 Чормит 112
 *Чорбонос 70, 71
 *чорбонос 70
 Чорбоносов 70
 Чорторійські 15
 Чуба́й 97
 Чуд 69
 чуд 69
 Чу́да 69
 чу́да 69
 Чу́даў 69
 чу́дин 113
 Чудо 69
 Чу́до 69
 чу́до 69
 чу́до 69
 Чудов 69
 Чу́дов 69
 Чудович 69
 Чудо́ўскі 69

- Чудовський 69
 чудь 113
 чумазый 64
 *чу-маз(ый) 64
 *Чурба 63
 чурбáк 63, 71, 111
 чурбáк чурбакóм 63
 чурбáлка 71
 чурбáн 63, 71, 112
 Чурбáнаў 63
 чурбáнить 63
 чурбáниться 63
 Чурбанов 63
 Чурбановский 63
 чурбáха 111
 чурбáшка 63, 71, 112
 Чурбашки 63
 Чурбашкино 63
 Чурбиное 63
 Чурбышова 63
 Чусовь 22
 чуфйск(т)ать 64
 чуфйстать 64
 Чуфистов 63, 65
 чуфйсть 64
 чуфйсть ему в ноги 64
 чуфйсть на корысть 64
 Чух- 113
 чух- 64, 113
 Чух 64, 112, 113, 114
 чух 125
 Чúха 112
 Чуха 112, 113
 Чúхалов 113
 Чúхаль 113
 чухáн 64, 113
 Чуханенко 113
 Чухарев 112, 113
 Чухарь 113
 чухарь 113
 чухвйстаться 64
 чухвйсть 64
 чухвйсть да чухвйсть 64
 Чухéeў 113
 Чухил 112
 Чухин 112, 113
 Чухино 113
 *Чух-ист(а) 64
 *Чухиста 63, 64, 65
 *чухиста 125
 *чу-хист(а) 64, 65
 *чу-хист(а) 64, 65
- Чухистиное 23, 63, 126
 Чухистой 63
 Чухлэй 113
 Чухлó 113
 чухна́ 113
 Чухний 113
 Чухно 112, 113
 чухно́ 113
 Чухно́в 113
 Чухов 113
 Чухов 113
 Чухова 113
 Чúхово 113
 Чúховски 113
 Чухóльські 113
 Чухора 112
 Чухра́й 113
 Чухран 113
 Чькирда 110
 Чычырка 62
- Шабúневка 114
 Шабунéвич 114
 Шабúневщина 114
 Шабунéўскі 114
 Шабуні́ 114
 Шабунин 114
 Шабунина 114
 шабуніть 115
 Шабúнін 114
 Шабúньки 115
 Шабуня 114, 115
 Шабúня 114
 шабуня 114
 *шабуня 114, 125
 шабуняй 115
 шабуня́ть 115
 шабуня́ць 115
 Шебунин 114
 Шебунино 114
 Шebунка 115
 *шебунка 125
 Шebуня 114
 *Шebуня 114
 шебуня 114
 Шebуняев 114
 шебуня́ла 115
 шебуня́ть 115
 шебуня́ться 115
 шебуня́ться 114
 шебуня́ць 115
 Шибйстий 64
- Шимка 40
 Шй́мки 40
 Шй́мків 40
 Шимківці 40
 Шимко 40, 124
 Шимков 40
 Шимкове 40
 Шй́мкове 40
 Шимкович 40, 124
 Шимковичь 40
 Шимченко 40
 Шимчик 40
 Шимчипин 40
 Шимчúк 40
 шинкарь 17
 *Широконос 70
 Широконосович 70
 шкура 109
 Шкуринь 22
 шоболда 114
 Шобунин 114
 Шобуня 114
 шобуня 114, 115
 шубуня́ць 115
 шыбуня́ла 115
 Шульженко 22
- Щенеєвский 12
 Щениевский 12, 13
 Щен[и]евский 12
 Щербáнь 76
- Юрй́ 40
 Юхим 40, 124
 Юхнев 41
 Юхнёвич 41
 Юхненко 41
 Юхни 41
 Юхин 41
 Юхно 40, 41, 124
 Юхнов 41
 Юхнова 41
 Юхнове 41
 Юхно́вец 41
 Юхович 40, 124
 Юхно́вич 41
 Юхно́вичи 41
 Юхновка 41
 Юхняк 41
- Яков 42
 Якута 42

Ялиничі 14	Bobřík 46	Charowicz 121
Яловицькі 15	Bobrikowicz 46	Charuk 122
Ярoвáн 76	*bobrikъ 46	Charuza 122
Ярославичи 13	bobrujъ 56, 125	chistać 65
Яцyта 42	*bobръ 56	Chocian 110
Andros 36	*bogatъ(ǰь) 47	Chotan 110
Androssow 36	*bogovitъ 43	Chot'ata 110
Androssowicz 36	*boguxwaľ 44	chystać 65
*bajd 72	Boguchwaľ 44	chystat' 65
bajda 72	Bogufaľ 44	chystati 65
bajdac 72	Bogusz 43	Chwedcicyi 18
*bajdak 72	*bogъ 43, 44, 45	Ciceri 62
bajdak 73	Boguchval 44	cud 69
bajdaľa 73	Bohusz 43	cudo 69
bajdas 73	Bohuš 43	Czemierz 119
bajdus 73	Boľaban 73	Czemierzinski 119
bajdyk 72	Boľabanowicz(z) 73	Czermak 112
*bal- 78	*bolb- 75	Czikirda 110
Balaban 73, 74	*bolbanъ 75	Czorbakowicz 71, 111
Baľaban 73	Borzobohatowicz 47	Czormith 112
balaban 75	*botěti 56	Czuch 112
baľaban 74, 76	*botq 56	Czuchna 112
Baľabanowicz(z) 73	*botqta 56	Czuchra 113
baľabon 76	Bulda 55	Czuchrowski 113
Baľamut 77	bulut 78	Czudo 69
baľamut 77	*bun- 80	čečeratý 62
baľamuta 77	Buň 79	čečerit' 62
balamuta 78	*buna 79, 80	čečeriti 62
baľamut'a 78	búňa 79	*čečьrxa 62
Balda 55	buňa 79, 80	čečerka 62
balda 55	*bun'a 79, 80	*čečьrša 62
Baldicz 54	buně 79	*čekьrda 111
baľda 55	Búňek 79	*čemeryšъ 62
*baliti 78	búnja 79, 80	Čemer 119
baľoban 74	bunia 79	*čemera 62
*balomqť 77	Bunínski 79	*čemerъ 62, 119
*baluta 78	Buňov 79	Čermak 112
Baľucz 78	*bunъ 80	Čerman 112
Baľuk 78	bylya 77	*červъ(ǰь) 81
Baľut 78	*bъľb- 67	Črman 112
Baľuta 78	*bъľbasъ 67	Čuchal 113
Bauda 55	*bъľd- 72	Čuchna 113
*bel- 72	*bъľda 55, 72	čúd 69
Belda 55	*bъľdikъ 72, 125	čudo 69
*běliti 112	*bъľdъ 72	čúdo 69
*bělomqdъ 82	*bъrgzobogatъ(ǰь) 47	čudъ 68, 125
*Bělосьtokъ 116	*bъrgъ(ǰь) 47	čuxa 64, 113
*Bělъ(ǰь)- 116	čali 85	*čuxati 64, 113
*b(h)ǰ(u)n- 80	Cemer 119	*čuxъ 64, 113
Bobrik 46	Char 121	*čьr- 62
	Chara 121	*čьrb- 63, 111

- *čьrba 63, 111
 *čьrбахa 111
 *čьrбаць 111, 112
 *čьrбакъ 111
 *čьrбацька 112
 *čьrбань 112
 *čьrбoпoзь 70
 *čьrбъ 71
 *čьrгa 62
 *čьrгa 112
 *čьrгакъ 112
 *čьrгaнъ 112
 *čьrгmitъ 112
 *čьrгmъ(ь) 112
 *čьrmitъ 112
 *čьrгomqđъ 82
 *čьrša 62

 *dadъ 45
 *dadъьbogъ 45
 Dadzbog 44
 Dadzbogov 44
 Dadzbogowic(z) 44
 Dołchomud 82
 *Dorgostajъ 116
 Dorohostajszczyzna 116
 drist- 68
 drist 68
 dřist 68
 *dřistati 68
 dupa 104
 *dъьgomqđъ 82
 *dъьgošijъka 48

 gęba 104
 *glomoza 81, 125
 *glomozđъ 81
 *glomozъ 81
 glowan 75
 *gniločervъь 81
 *gnilъ(ь) 81
 *goditi 81
 Godebrat 81
 Godosław 81
 *godgjq 81
 *godqta 81
 *golomqđъ 82
 *gqbъ 104

 *xotęti 110
 *xotqta 110
 *xvalъ 44

 Hanka 39
 Hankowic(z) 39
 haratać 123
 hárati 123
 haraszać 123
 Hłomeza 81
 Hodivoj 81
 Hodutiska Dziekovina 81

 Ieremkowiczi 78

 jarganista 66
 Juchno 40
 Juchnowicz 40

 Kajda 83
 Kajdaš 83
 Kajdošová 83
 Kalbajewski 97
 Kalda 83
 kara 85
 karaçali 85
 Karaczinow 84
 Karaczowski 116
 Karaka 89
 Karbusch 86
 Karbusz 86
 karbusz 86
 Kardan 102
 Kardyš 52
 karmal 49
 Karmalavičius 48
 Karmałowicz 48
 Karmel 49
 Karmēl 49
 Karmelavičius 48
 Karmelēvičius 48
 Karmelin 49
 Karmelówka 49
 Karmil 49
 Karmilavičius 48
 Karmilowicz 48
 Karpacz 91
 Kelbaska 95
 Kelda 83
 *keų- 103
 Kępa 100
 Kępic 100
 Kępin 100
 Kęпка 100
 Kiczka 59

 Kiczko 59
 kiča 60, 61
 kielbaska 96
 Kieldan 83
 Kielbaska 95
 Kielbaska 95
 Kielbaski 95
 Kierdan 102, 117
 Kierdej 87
 Kerdejowa 87
 Kierdejowic(z) 87
 Kika 59
 kika 60
 Kirdej 87
 Kirdejewic(z) 87
 Kirdejowic(z) 87
 klobáska 96
 Koczowiczi 18
 Kojdan 83
 Kojdanowic(z) 83
 *kolbaka 61
 kolbaka 99
 *kolbъ 61
 Kolda 83
 kolibaka 99
 Kołłataje 89
 Kołłatajewo 89
 Kołłotaj 89
 *kopati 51
 kopil 50
 Kopilje 50
 Kopilo 50
 Kopilovi 50
 kopoł 51
 kopył 50
 Kopyłowicz 50
 *kopyłъ 51
 kopył 51
 kopyła 51
 kopyłka 51
 Kopyłow 50
 kopyły 51
 *kor- 90
 Koracz 58, 84
 Korač 58, 84
 Koračin 58
 *koračъ 58, 86
 korák 91
 *koraka 90
 *korakъ 86
 Kordys(z) 51
 Kordyszow 51

- Kordys(z)owa 51
 *kormelъ 49
 Korpacz 91
 Korsa 93
 Korsak 92, 93
 Kort 94
 Korte 94
 *kqɔɫa 53
 *kɔpa 101
 kracz 85
 Krmel 49
 Krmelin 49
 krocze 85
 Kropáč 91
 Kropáček 91
 krpáč 92
 Krsek 93
 *krъv- 68
 *krъvodristъ 68
 Kubay 97
 Kybayow 97
 Kuchta 102
 kuchta 103
 kũhta 103
 Kuchtiček 103
 Kuchtik 103
 Kudla 52
 Kudła 52
 kudła 53
 Kudláč 53
 Kudláček 53
 Kudlák 53
 Kudlich 53
 Kudlič 53
 Kudlička 53
 Kudlik 53
 Kudłacz 53
 Kudłata 53
 Kudłek 53
 Kudłowicz 53
 kudły 53
 *kukъta 103
 Kulbaiowicz 96
 Kulbaj 96
 kulbák 99
 Kulbaka 98
 kulbaka 99
 kul'baka 99
 kulbaczyć 99
 Kulbaska 95
 Kulda 83
 kulebjaka 61
 kuliti 98
 *kulъba 98
 Kup 100
 Kupa 100
 kupa 101
 kurdyś 52
 kurpač 92
 kursak 93
 kürsen 53
 kürsencoere 53
 Kurt 95
 Kurta 95
 kurta 95
 Kusner 53
 Kusnir 53
 kuśnier 53
 Kuśnierka 54
 Kuśnierz 53
 kuśnierz 53
 Kusnierzowicz 53
 Kusnirz 53
 Kuszner 53
 *kyča 60
 kyča 60
 Kyelbaszka 95
 *kyka 60
 kyka 60
 *kъlb- 97, 100
 *kъlbajъ 96
 *kъlbaka 100, 125
 *kъlbasa 96
 *kъlbaszka 96
 *kъlbъ 96
 *kъld- 83
 *kъlda 83
 *kъldašъ 83
 *kъldъ 83
 *kъrb- 86, 111
 *kъrbiušъ 86
 *kъrd- 87
 *kъrda 51, 52, 101, 102
 kъrda 111
 *kъrdanъ 101, 117
 *kъrdějъ 87, 125
 *kъrdušъ 51
 *kъrdъ 51, 52, 101, 102
 *kъrm- 49
 *kъrmałъ 49
 *kъrmelъ 49
 *kъrpačъ 92, 125
 *kъrsak 94
 *kъrta 94
 Łazur 37
 *lixomqɔɫъ 82
 Litmír 117
 Litomir 117
 liz- 104
 lizać 104
 lizidupa 104
 liziobrazek 104
 Lizigemba 103
 *lizigęba 104
 Liżybaba 103
 Liżygoźdz 103
 Liżyęba 103
 *Liżinos 103
 Liżinosowic 103
 Liżyośla 103
 Lohiniow 120
 Łohyn 121
 *l'ubitъ 112
 Lud 54
 lúd 54
 lúda 54
 Ludin 54
 *ludъ 54
 L'utomír 117
 *l'utomirъ 117
 L'utmír 117
 Lutomir 117
 Lutomirz 117
 *l'utъ(jъ)- 117
 Machno 38, 117
 Machnowicz 38
 Macuda 68
 Maczuda 68
 Maczudow 68
 *mačudъ(a) 68
 *makъlda 68
 Mađa 82
 Mađak 82
 Mađo 82
 *medji 44
 *medjibogъ 44
 Meleskiewicz 38
 *męzqkъ 118
 *mękъkogɔɫъ 105
 *mękъkъjъ 105
 Miedzyborz 44
 Mielezsko 38
 Mielezskowicz(z) 38
 Międzybożek 44
 Mileszsko 38

- *militъ 112
 *mir- 117
 *močula 104
 *močulъka 104
 *mokъlda 68
 *motolkъ 68
 *motъgza 68
 *mqdo 82
 *mqdъ 82
 mîdec 59
 mud' 82
 Munczyc 21
 *mъrgasъ 58
 *mъrgъ 58
- Na zátorách 57
 Nikonowiczi 18
 *nosъ 71
- obrazek 104
 okân 75
 Omeliansicyi 18
 Organist 65
 Organista 66
 organista 66
 Ormyanyn 120
- Pankowic(z) 39
 Pankowicz 39
 Pańkowic(z) 39
 Pawlukiewicz 18
 Piwowar 105
 Polowincicy 18
 Położychwost 118
 Prockiewicz 39
 Procko 39
 Proc(z)ko 39
 Pustowoyt 105
 Pustowoyth 105
 Pustowyt 105
 Pyeczibok 118
 Pywowar 105
- Radogost 118
 *Radogostъ 118
 Rewacz 59
 *revq 108
 *revqta 108
 Rewut 107
 Ribołow 55
 *rodqta 69
 *roditi 69
- *rodjq 69
 *r'uti 108
- qaracy 85
 qarsaq 93
 qorsaq 93
- Semislav 109
 Semirád 109
 Sěmidrah 109
 *(s)kel- 61, 84, 97, 99
 *(s)ker- 49, 51, 85, 88, 91,
 92, 94, 102, 109, 111
 Skor 109
 *(s)korača 86
 *(s)koračъ 86
 *(s)koraka 86
 *(s)korakъ 86
 skorbusz 86
 Skorobochathi 47
 Skoroslaw 109
 Skorovoj 109
 *skora 109
 Skoruczicz 109
 Skoruczinski 109
 skorut 109
 Skoruta 109
 *skoruta 109, 110
 Skorutha 109
 Skorutyc(z) 109
 Skorutyn 109
 Skrillo 19
 Strba 70
 Stryblew 70
 *Strbul 70
 Strbulowo 70
 Strybyl 70
 Strzibul 70
 *strъb- 70
 *strъbъlъ 70
 Suchonok 23
 *suxomqđъ 82
 Symkowicz 40
 *Světoslavъ 118
 Świętosław 118
 Szebunka 115
 *Sъtokъ- 116
 *šeb- 114, 115
 *šebun'a 114
 *šebunъka 115, 125
 Šimko 40
- *terti 57
 *tłt- 95
 *toriti 57
 *třt 94
 tult- 95
 *tъlt- 95, 100
 *tъrt- 86, 92, 94, 102
 *tъrtъ 52, 111
- Uchno 40
- Vachno 37
 Vaniuczicz 41
 Vartiš 120
 Vartuš 120
 *vitati 43
 *vitъ 43
 vog(e)t 106
 *vъrt- 120
 *vъrtanъ 120
 *vъrtěti 120
- Wachno 37
 wart 120
 Warta 120
 wartač 120
 Wartała 120
 wartálka 120
 *wartan 120
 Wartanowicz 119
 Warteczko 120
 Wartens 119
 Warthe 120
 wartki 120
 wartko 120
 wartny 120
 Wloczichwasth 118
 Woskoboynik 47
 Woskoboinik 47
- Zator 57
 zator 57
 zátor 57
 *zatoriti 57
 Zatorski 57
 Zatory 57
 Zátory 57
 *zatorъ 57
 Zochniczy 18
- χόραχας 90

Для нотаток

ЗМІСТ

Вступ	3
<i>Розділ 1. З історії виникнення та розвитку українських прізвищевих назв</i>	<i>7</i>
<i>Розділ 2. Етимологічний аналіз українських прізвищевих назв XVI ст.</i>	<i>27</i>
2.1. Прізвищеві назви, похідні від особових імен	35
2.1.1. Прізвищеві назви, похідні від церковнохристиянських імен	35
2.1.1.1. Морфологічні утворення	35
2.1.1.2. Лексико-семантичні утворення	41
2.1.2. Прізвищеві назви, похідні від слов'янських автохтонних імен	42
2.1.2.1. Морфологічні утворення	42
2.1.2.2. Лексико-семантичні утворення	44
2.2. Прізвищеві назви, похідні від прізвицьк.	45
2.2.1. Морфологічні утворення	46
2.2.2. Лексико-семантичні утворення	71
2.3. Прізвищеві назви, похідні від ойконімів	116
2.4. Прізвищеві назви спірного походження	119
Висновки	124
Список використаних джерел і літератури	127
Скорочення назв мов, наріч і діалектів	146
Умовні скорочення номенклатурних термінів та інших слів	147
Показчик слів і основ.	148

Наукове видання

Єфименко Ірина Вадимівна
Українські прізвищеві назви XVI ст.

Монографія

Оригінал-макет та технічне редагування
Остапова І. В.

Підписано до друку 26.11.2002 Формат 60x84 1/16
Ум друк арк 09,76 Обл вид арк 11,10
Наклад 300 прим. Зам. 49. 2003 р. Ціна договірна
Поліграф д-ця Ін-ту історії України НАН України
Київ-1, Грушевського, 4

